

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

C.Z.U. 340:115.6:347.99(478)

CHISARI-LUNGU OXANA

**DEBUTUL PROCESULUI DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI
NAȚIONALE**

SPECIALITATEA: 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

TEZĂ DE DOCTOR ÎN DREPT

Conducător științific:

Elena Aramă,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autorul:

Chisari-Lungu Oxana

CHIȘINĂU, 2016

© Chisari-Lungu Oxana

CUPRINS:

ADNOTARE	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
CAPITOL I. ANALIZA STUDIILOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND PROCESUL DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI	
1.1. Analiza cercetărilor științifice cu privire la modernizarea justiției prin prisma interacțiunii statului, dreptului și justiției	17
1.2. Evaluarea studiilor științifice vizând debutul modernizării justiției naționale și identificarea problemelor de cercetare	25
1.3. Concluzii la capitolul I	37
CAPITOL II. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PREMISE ALE MODERNIZĂRII JUSTIȚIEI NAȚIONALE	
2.1. Polivalența fenomenului judiciar în contextul puterii de stat	39
2.2. Coordonate teoretico-juridice ale procesului de modernizare a justiției. Principiile moderne ale organizării și funcționării justiției	46
2.3. Elemente ale procesului de modernizare a justiției în Moldova și Valahia până la unirea Principatelor	55
2.4. Organizarea judecătorească în Basarabia după 1812 și conștientizarea necesității reformei judiciare	63
2.5. Concluzii la capitolul II	72
CAPITOL III. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE GENERALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea	
3.1. Organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău	74
3.1.1. Componentă și competență a Tribunalului Chișinău	75
3.1.2. Funcționarea Tribunalului Chișinău	83
3.1.3. Măsurile antireformă și evoluția Tribunalului Chișinău	86
3.2. Curtea cu jurați	91
3.3. Curtea de Apel Odesa și Senatul	96
3.4. Organe ce participă la realizarea justiției	100
3.4.1. Procuratura	100
3.4.2. Avocatura	102
3.4.3. Anchetatorii judiciari (sudebnîe sledovateli)	105
3.4.4. Executorii judiciari (sudebnîe pristavî)	110
3.5. Concluzii la capitolul III	115
CAPITOL IV. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE LOCALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea	
4.1. Organizarea și funcționarea judecătoriilor de pace	117
4.2. Justiția pentru țărani	129
4.3. Particularitățile exercitării justiției în sudul Basarabiei	133
4.4. Antireforma și justiția locală la începutul secolului al XX-lea	138
4.5. Concluzii la capitolul IV	144

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	146
BIBLIOGRAFIE	149
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	166
CV-ul AUTORULUI	167
ANEXE	171

ADNOTARE

Oxana Chisari-Lungu. Debutul procesului de modernizare a justiției naționale. Teză pentru obținerea gradului științific de doctor în drept. Specialitatea – 551.01 – Teoria generală a dreptului.

Structura tezei : Introducere, patru capitole, bibliografie din 310 de titluri. Rezultatele cercetării sunt expuse în 7 publicații, în culegeri de articole științifice și reviste de specialitate.

Cuvinte - cheie: modernizare, organizare judecătorească, instanțe judiciare, Tribunal, judecători de pace, independența justiției.

Domeniul de studiu al tezei de doctor se referă la studierea începutului procesului de modernizare al justiției naționale din perspectivă istorică, punând accent pe elementele moderne ale organizării judecătorești, care s-au implementat treptat. Caracterul de justiție națională este atribuit pe temeiul caracterului național al băștinașilor basarabeni pentru care ar fi trebuit să activeze justiția.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor primare (publicate și inedite) și literare o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spațiul național (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, și anume a organizării judecătorești în prima etapă a perioadei moderne, în special, în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Obiectivele urmărite pentru atingerea scopului: dezvoltarea concepțiilor teoretice și a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (a cărui parte era la acel moment Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea, aprecierea obiectivă a proceselor de modificare a organizării judecătorești în Basarabia și a factorilor care influențau aceste modificări, atât în sensul avansării pe calea modernizării justiției, cât și a limitării potențialului democratic al modelului teoretic.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu ce reflectă în conexiunea diverselor momente evoluția organizării judecătorești pe teritoriul național la începutul procesului de modernizare, demonstrează dependența gradului de eficiență a reglementărilor normativ-juridice în funcție de factorii sociali-politici, concretizând termenul de modernizare a justiției în spațiul național în raport cu perioada cercetată, introduce în circuitul științific unele documente inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Problema științifică soluționată, determinată de scopul și obiectivele tezei, rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experiența istorică din spațiul național: într-o perioadă de dominație străină (în Basarabia) și depistarea elementelor structurale și funcționale ale procesului de modernizare a justiției, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

Semnificația teoretică a lucrării este determinată de noutatea științifică și actualitatea temei de cercetare, rezultatele ei pot servi pentru elaborarea unor lucrări de sinteză de teoria generală a dreptului și de istoria dreptului, căci vizează modernizarea justiției și rezultatele acestui proces în funcție de politica statului în domeniul social și național.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în prezentarea justiției în strânsă conexiune cu evenimentele social-politice din perioada respectivă, ceea ce extinde instrumentariul de cercetare atât în plan doctrinar-teoretic, cât și practic, căci valorificarea acestor rezultate este în măsură să ghideze în procesul perfecționării și dezvoltării organizării judecătorești actuale.

Implementarea rezultatelor științifice avansate pe parcursul realizării studiului au fost implementate în cadrul activității didactico-științifice a autorului, au fost expuse în luările de cuvânt la conferințele științifice naționale și internaționale și în articolele științifice publicate în reviste științifice de specialitate și în culegeri de articole. Ele pot servi în continuare pentru perfecționarea și îmbogățirea doctrinei și practicii juridice naționale, atât în direcția conceptualizării fenomenului justiției, cât și a avansării pe calea reformelor în justiție.

ANNOTATION

Oxana Chisari-Lungu. Onset of the Process of National Justice Modernisation . Ph.D. Thesis in Law Science. Speciality 551.01 – General Theory of Law.

Thesis structure: Introduction, four chapters, bibliography composed of 310 references. The research results have been presented in 7 publications in the collections of scientific articles and in the specialised scientific journals.

Tag words: modernisation, judicial organisation, court instances, Tribunal, magistrates, independence of justice.

The **sphere of study** of the Ph.D. Thesis refers to study of onset of the process of national justice modernisation from the historical perspective, with an emphasis on contemporary elements of judicial organisation that were implemented on a step-by-step basis. The character of national justice was attributed basing on the national character of Bessarabian inhabitants, whom the justice had to work for.

Goal and objectives hereof. The goal hereof is to present, relying on regulatory (both published and unpublished) and literary sources, an overall characteristic of the complex processes that took place within the national territory (Bessarabia) in the sphere of judicial system, namely – judicial organisation at the first stage of the contemporary period, in the latter half of the XIXth century – beginning of the XXth century. The objectives followed to achieve this goal were: development of the theoretical concepts and practical models proposed for judicial system reforming in the Russian Empire (a part of which Bessarabia was at that moment) in the middle of the XIXth century and objective assessment of the processes of judicial organisation modification in Bessarabia and of the factors influencing on such modifications, both with regard to advancement in the way of justice modernisation and with regard to limitation of the democratic potential of the theoretical model.

Scientific novelty of the obtained results is reflected in the connexion of various moments within development of judicial organisation, in presentation of the degree of efficacy of regulatory and legal provisions, depending on social and political factors, in a more precise definition of the notion of judicial organisation in correlation to the period under research, and in introduction in the scientific turnover of some unpublished documents from the National Archive of the Republic of Moldova.

The **scientific problem solved**, determined by the goal and objectives hereof, lies in valuation of the studies based on historical experience within the national territory, during the period of foreign domination (in Bessarabia), as well as in identification of the structural and functional elements of the process of justice modernisation, and of the difficulties occurred during modernisation.

Theoretical significance hereof is determined by scientific novelty and relevancy of the researched theme, but findings hereof may serve for development of some roundup works on general theory of law and history of law, since such findings refer to justice modernisation and results of this process, depending on the state policy in the social and national sphere.

Applicative value hereof lies in presentation of justice in close connexion with social and political events of the relevant period, this expanding the research tools both in the view of doctrines and theory and in the view of practice, since use of such results is able to serve as a guide within the process of improvement and development of actual judicial organisation.

Implementation of the scientific results advanced during conduct of the study was realised within didactical and scientific activities of the author hereof. Such results were presented in the speeches at national and international scientific conferences and in the scientific articles published in specialised scientific journals and collections of articles. They may further serve for improvement and enrichment of the national legal practices and doctrines both in the direction of justice conceptualisation and in the direction of advancement of reforms in justice.

АННОТАЦИЯ

Оксана Кисарь-Лунгу. Начало процесса модернизации национальной юстиции в Бессарабии (середина XIX-го – начало XX-го века). Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность – 551.01 – Общая теория права.

Структура работы: введение, четыре главы, библиография из 310 источников. Результаты исследования изложены в 7 публикациях в сборниках научных статей и специализированных журналах.

Ключевые слова: модернизация, судебная организация, судебные инстанции, Трибунал, мировые судьи, независимость юстиции.

Область исследования докторской работы связана с изучением начала процесса модернизации национальной юстиции с точки зрения исторической перспективы, с акцентом на элементы судебной организации нового времени, внедрявшиеся постепенно. Национальной юстиции приписывается её характер, исходя из национального характера коренных бессарабских жителей, для которых и должна была работать юстиция.

Цель и задачи работы. Цель работы, – исходя из нормативных и иных (как изданных, так и архивных) и литературных источников, дать общую характеристику комплексным процессам, проходившим в национальном пространстве (Бессарабии) в сфере судебной системы, а именно судебной организации, на первом этапе периоданового времени, т.е. во 2-ой половине XIX-го века – начале XX-го века. Задачи, поставленные для достижения цели: разработка теоретических концепций и практических моделей, предложенных для реформирования судебной системы в Российской Империи (частью которой являлась на тот момент и Бессарабия) в середине XIX-го века; объективная оценка процессов изменения судебной организации в Бессарабии и факторов, влиявших на подобные изменения в том, что касается как продвижения модернизации юстиции, так и ограничения демократического потенциала теоретической модели.

Научная новизна полученных результатов отражена во взаимосвязи различных моментов в ходе развития судебной организации, в демонстрации степени эффективности нормативно-юридических положений в зависимости от социально-политических факторов, в уточнении понятия судебной организации соотносительно с исследуемым периодом и во введении в научный оборот неизданных документов из Национального архива Республики Молдова.

Решённая научная проблема, обусловленная целью и задачами работы, состоит в выявлении ценности учений, основанных на национальном опыте в пределах национальной территории и в период иностранного господства (в Бессарабии), и в выявлении структурных и функциональных элементов процесса модернизации юстиции, равно как и трудностей, возникших на пути модернизации.

Теоретическая значимость работы обуславливается научной новизной и актуальностью темы исследования, а её результаты могут помочь в разработке обобщающих работ по общей теории права и истории права, поскольку они касаются модернизации юстиции и результатов данного процесса в зависимости от политики государства в социальной и национальной сфере.

Прикладная ценность работы состоит в представлении юстиции в тесной связи с социально-политическими явлениями соответствующего периода, что расширяет инструментарий исследования как в плане доктрин и теории, так и в практическом плане, поскольку использование данных результатов вполне может служить руководством в процессе совершенствования и развития современной судебной организации.

Внедрение научных результатов, совершенствовавшихся в ходе выполнения исследования, осуществлялось в рамках научно-преподавательской деятельности автора; результаты использовались в рамках национальных и международных научных конференций, равно как и в научных статьях, опубликованных в специализированных научных журналах и в сборниках статей. Они могут и далее служить для усовершенствования и улучшения национальной судебной практики и доктрины как в сфере концептуализации феномена юстиции, так и при продвижении реформ юстиции.

LISTA ABREVIERILOR

ANRM - Arhiva Națională a Republicii Moldova

ROM- Regulamentul Organic al Moldovei

ROV- Regulamentul Organic al Valahiei

Reg. inst. jud.- Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești

Reg. ped. pace - Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătorii de pace

Reg. proc. pen. - Regulamentul de procedură penală

Reg. proc. civ. - Regulamentul de procedură civilă

Reg. ped. pen.- Regulamentul pedepselor penale și corecționale

ПСЗРИ - Полное Собрание Законов Российской Империи

INTRODUCERE

Actualitatea temei de cercetare. Statul de drept reprezintă idealul spre care tind statele contemporane cu regimuri politice democratice. Populația Republicii Moldova, după înlăturarea regimului totalitar sovietic, a manifestat ferma doleanță de a porni pe calea reformelor, a edificării unui stat de drept, în care în calitate de valori supreme să triumfe echitatea, dreptatea, drepturile și libertățile omului, supremația dreptului. Istoria a mai adăugat unele învățăminte la tezaurul înțelepciunii politice și a conștiinței civice, astfel încât devine clar că accelerarea procesului de edificare a statului de drept nu depinde numai de guvernanți, ci și de vigilența și acțiunea guvernaților, inclusiv a oamenilor de știință, care prin analiza științifică a fenomenului statului de drept și a trăsăturilor sale caracteristice pot și trebuie să participe la acest proces.

Printre exigențele statului de drept o cerință indispensabilă o reprezintă necesitatea creării unei justiții independente, imparțiale, aptă a soluționa litigiile corect, conform legii, indiferent de statutul juridic, social etc. al justițiabililor.

Reforma judiciară și de drept a fost inițiată după declararea independenței Republicii Moldova, dar și actualmente mai există dificultăți (de ordin obiectiv, dar și subiectiv) în promovarea ei, ceea ce nu contribuie la intensificarea protecției drepturilor persoanelor și nici la sporirea gradului de încredere a populației față de justiție. Reticența față de justiție și chiar absența încrederii poporului nostru în justiție este un fenomen ce are origini îndepărtate, cu rădăcini adânci în istorie.

Justiția în sens de dreptate este valoarea cea mai profundă la care oamenii, organizați în societate, au aspirat pe parcursul istoriei, de-a lungul secolelor. Sentimentul de dreptate, aspirația către dreptate sunt niște permanente ale ființei umane și ale societății contemporane. Nevoia societății de stabilitate în instituțiile sale, de siguranță a persoanelor pentru a perpetua existența sa, (stabilitatea asigurând că activitatea lor se va desfășura în liniște și drepturile persoanelor vor fi respectate), nu se poate realiza decât pe baza ideii de justiție.

Experiența trecutului ne demonstrează că există o legătură directă între transformările social-economice și instituțiile puterii de stat, inclusiv a puterii judiciare, fiindcă de ea depinde în cel mai înalt grad ce valori va proteja judecătorul, cu ajutorul căror mijloace și ce rezultate în consecință vor fi atinse.

Elaborarea unui studiu care, pe baza materialelor concrete, să determine schimbarea de paradigmă în ceea ce privește potențialul social, politic și juridic al modificărilor din sfera justiției, perceperea acesteia în manifestarea ei doctrinară plenară, precum și relevanța ei pentru societate și, concomitent, pentru fiecare persoană în parte, dificultățile de promovare a măsurilor noi pot avea un rol important în demersul de concepere și dezvoltare a complexității procesului

de modernizare a justiției, de reglementare legislativă a domeniului respectiv și de implementare practică a acestor măsuri în viața social-politică. Dezvoltarea democratică a unui stat și societăți este posibilă cu condiția luării în considerare și aprecierii corecte a trecutului juridic, pentru că în domeniul juridic o componentă importantă o reprezintă tradițiile, obiceiurile, moravurile, care stau la fundamentul formării concepției despre dreptate și echitate.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor normative, de arhivă și literare, o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spațiul național (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, în special, a organizării judecătorești în prima etapă a perioadei moderne și anume în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Pentru realizarea scopului propus au fost avansate următoarele **obiective**:

- Examinarea doctrinei juridice cu privire la conceptul de modernizare a justiției, principiile și trăsăturile relevante ale acestui proces;
- Dezvoltarea concepțiilor teoretice și a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (a cărui parte era la acel moment Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea;
- Determinarea sistemului de organe ce exercitau puterea judecătorească în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;
- Caracterizarea evoluției componenței și competenței organelor judecătorești și a organelor ce contribuiau la înfăptuirea justiției în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;
- Aprecierea obiectivă a proceselor de modernizare a organizării judecătorești în Basarabia și a factorilor care influențau aceste modificări, atât în sensul avansării pe calea modernizării justiției, cât și a limitării potențialului democratic al modelului teoretic;
- Stabilirea legăturii indestructibile între organizarea de stat, gradul de democrație al regimului politic și organizarea judecătorească;
- Dezvăluirea contradicției principale între caracterul privind gradul de modernitate al reformei judiciare ruse din anii 60 ai secolului al XIX-lea și rezultatul implementării acesteia la nivel basarabean;
- Argumentarea dependenței rezultatelor implementării reformei judiciare în Basarabia de politica antinațională promovată de țarism;

- Valorificarea experienței istorice și a învățămintelor acesteia în vederea redresării situației în domeniul actual al justiției Republicii Moldova.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute se manifestă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu ce reflectă în conexiunea diverselor momente evoluția organizării judecătorești pe teritoriul național la începutul procesului de modernizare, demonstrează dependența gradului de eficiență a reglementărilor normativ-juridice în funcție de factorii sociali-politici, concretizând termenul de modernizare a justiției în spațiul național în raport cu perioada cercetată, introduce în circuitul științific unele documente inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Problema științifică soluționată, determinată de scopul și obiectivele tezei, rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experiența istorică din spațiul național într-o perioadă de dominație străină (în Basarabia) și depistarea elementelor structurale și funcționale ale procesului de modernizare a justiției, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării este determinată de noutatea științifică și actualitatea temei de cercetare; rezultatele ei pot servi la elaborarea unor lucrări de sinteză, nu numai pentru istoria dreptului, dar și pentru teoria generală a dreptului, fiindcă prezintă fenomenul justiției în strânsă conexiune cu evenimentele social-politice. Mai mult decât atât, valorificarea acestor rezultate, este în măsură să ghideze în procesul perfecționării și dezvoltării organizării judecătorești actuale.

Concluziile generale îmbogățesc substanțial temele din cadrul Teoriei generale a dreptului cu privire la apariția și evoluția statului și dreptului, perioadele evoluției aparatului de stat, principiile și funcțiile organizării puterii judecătorești, particularitățile realizării justiției, tezele vizând modernizarea justiției și rezultatele acestui proces în funcție de politica statului în domeniul social și național.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării științifice, concluziile și recomandările avansate pe parcursul realizării studiului au fost implementate în cadrul activității didactico-științifice a autorului în calitate de lector universitar la catedra Teorie și istorie a dreptului a Universității de Stat din Moldova, au fost expuse în luările de cuvânt la conferințele științifice naționale și internaționale și în articolele științifice publicate în reviste științifice de specialitate și în culegeri de articole.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Teza a fost realizată la catedra Teorie și istorie a dreptului a Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova, discutată la ședința Departamentului Drept public al Facultății de Drept a USM din 10 decembrie 2015 și în cadrul Seminarului Științific de Profil interuniversitar la specialitatea 551.01 – Teoria generală a dreptului, la 18 martie 2016, fiind recomandată spre susținere publică.

Sumarul compartimentelor tezei. Structura lucrării este determinată atât de conținutul acesteia, cât și de scopul, obiectivele cercetării temei. Lucrarea constă din introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, finalizându-se cu lista surselor bibliografice.

Compartimentele lucrării, prin conținutul lor, reflectă contribuțiile doctrinare din domeniul de cercetare, expus într-un areal politico-geografic vast și o dimensiune temporală relativ largă, dar și investigații științifice proprii, bazate pe materiale primare, atât publicate, cât și inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Concluziile referitoare la diferite aspecte ale tematicii cercetate sunt prezentate pe larg la finele fiecărui capitol și în concluzii finale și recomandări, relevând concomitent problema științifică soluționată și perspectivele legate de tema de cercetare.

Introducerea vizează fundamentarea și argumentarea necesității cercetării temei supuse studierii și dezvoltării și include în sine următoarele compartimente: actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei, aprobarea rezultatelor cercetării.

În **Capitolul I, „Analiza studiilor științifice privind procesul de modernizare a justiției”**, a fost realizată o succintă trecere în revistă a rezultatelor cercetărilor științifice pe tematica privind modernizarea justiției prin prisma interacțiunii statului, dreptului și justiției. S-a subliniat faptul că această perspectivă de abordare epistemologică a preocupat cele mai luminate minți ale științei universale, începând cu antichitatea greacă și până în prezent. Necesitatea de a accentua unul din aceste trei aspecte ca fiind prioritar și funcțiile pe care le îndeplinește acest element în complexul social și statal a condus, de-a lungul timpului, la avansarea unor teorii referitoare la finalitatea statului și dreptului, în care justiția era privită ca având un rol prioritar. O atenție aparte s-a concentrat asupra publicațiilor din ultimii ani ce au tangență cu problematica supusă cercetării. Retrospectiva doctrinară a vizat publicațiile în care au fost expuse rezultatele cercetărilor în domeniu ale autorilor din Republica Moldova, România, Federația Rusă, dar și din alte țări europene cum ar fi: Franța și Italia. Drept rezultat, s-a formulat concluzia, că cercetări detaliate cu referință la procesul de debut al modernizării justiției naționale nu s-au elaborat; au fost studiate doar unele aspecte de către cercetătorii ruși care nu au examinat problema reformei judecătorești în teritoriile neruse, implicit, în Basarabia, iar cercetătorii autohtoni deși au inițiat cercetarea reformei judecătorești în Basarabia, nu au finalizat acest demers științific, dat fiind faptul că problema organizării judecătorești la începutul procesului de modernizare a justiției naționale nu se reduce doar la reforma judiciară, ci și la implementarea ei și la modificările care i s-au adus pe parcursul timpului. În plus, pentru prima dată, în prezenta teză se realizează o analiză amplă a începuturilor procesului de modernizare a justiției în Basarabia aflată în cadrul

Imperiului Rus, dar și a sudului Basarabiei, aflat timp de 22 ani în cadrul statului național român, fiind depistate atât elemente modernizatoare, cât și regrese în acest domeniu. În concluzie, s-a conturat problema științifică de cercetare și s-au nominalizat scopul și obiectivele tezei.

În **Capitolul II, „Fundamente teoretice și premise ale modernizării justiției naționale”**, este prezentată analiza unui ansamblu de contribuții doctrinare axate pe definirea fenomenului judiciar și determinarea accepțiunilor acestui fenomen. În rezultatul analizei s-a evidențiat polivalența justiției, atât ca realitate socio-politică, cât și în calitate de concept, ale căror diverse semnificații au dreptul la viață, astfel demonstrându-se caracterul polivalent al conceptului și fenomenului. În contextul principiului separării puterilor în stat, menționăm că puterea judiciară este o ramură a puterii de stat, la fel ca și puterea legislativă și executivă. Puterea înseamnă aplicarea forței, iar aplicarea forței are loc și se face și pe baza deciziei judecătorești. Este clar că doar puterea executivă este cea care aplică nemijlocit forța prin aparatul de constrângere, astfel încât nici puterea legislativă nu aplică ea însăși forța, ceea ce nu duce la negarea caracterului de putere a autorității legislative, deci, prin analogie, nici nu trebuie negat caracterul de putere al autorității judecătorești. Puterea judecătorească se manifestă față de celelalte două puteri ca un factor de limitare a puterii legislative și executive; ea se poziționează între cele două puteri, echilibrându-le și temperându-le tendința spre abuzuri.

În plan epistemologic conceptul puterii judiciare se deosebește de cel al sistemului judiciar, sistemul judiciar reprezintă construcția internă a puterii judiciare, dar aceasta nu înseamnă că cele două concepte nu au tangențe, căci conceptul de sistem judiciar este derivat de la cel al puterii judiciare.

Tinzând spre caracterizarea deplină a justiției moderne, în cadrul capitolului respectiv a fost inclusă și o caracteristică generală a principiilor justiției. Organizarea și funcționarea justiției moderne se bazează pe anumite principii, care în literatura de specialitate sunt prezentate într-o modalitate variată de opinii, iar această varietate are ca rezultat perceperea justiției moderne ca un fenomen polivalent, bogat în semnificații.

În capitol s-a urmat o clasificare a principiilor justiției în trei grupuri. Principiile generale se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci inclusiv celei judiciare), iar principiile speciale, se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori consideră că principiile speciale, la rândul lor, pot fi clasificate în trei grupuri: 1. principii ale *organizării justiției (sistemului de organe)* 2. principii ale *funcționării* justiției; 3. principii referitoare la *statutul judecătorilor*.

O sinteză a principiilor justiției avansată actualmente de specialiștii în materie enumeră următoarele principii: simplificarea organizării judiciare, egalitatea în fața legii și a instanțelor, instituirea dublului grad de jurisdicție și dreptul de a face apel, instituirea juraților în materie penală, profesionalismul și independența magistraților. Principiul egalității în fața legii și a

justiției a fost unul dintre primele asupra căruia și-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era cel mai vizibil fenomen și era într-o modalitate simplă și clară percepută de majoritatea populației discriminată anterior.

Egalitatea în fața justiției presupune existența reală a egalei vocații pentru orice persoană de a-i fi examinat litigiul de către aceleași jurisdicții și conform acelorași reguli de procedură fără nici un fel de discriminare, dar nu numai. Egalitatea a avut ca un corolar libertatea, astfel încât dreptul a început a fi conceput ca formă normativă a libertății, iar statul – ca formă instituțională a ei. Egalitatea juridică tratată doar ca egalitate în fața legii, ca fapt că toți se supun aceleiași legi, legii unice, este insuficientă astăzi, dacă natura acestei legi nu se analizează pentru a depista dacă ea este justă sau nu.

Principiul independenței justiției are un potențial mare de dezvoltare. Independența puterii judiciare ca independență a instanțelor, dar și independența magistraților, poate fi afectată de posibilitățile celorlalte două puteri de a o influența și deci, independența se impune, în primul rând, față de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar are și un aspect intern, adică independența se manifestă și din interiorul puterii judecătorești, față de judecătorii de la instanțele superioare. Instanța judiciară inferioară este independentă în deciziile sale nu numai în ceea ce privește administrarea, aprecierea probelor, dar și aplicarea în general a legii cu determinarea sancțiunilor și motivarea deciziilor.

Aceste principii și idei au pătruns și în spațiul național, astfel încât am realizat și o analiză succintă a evenimentelor din domeniul juridic a primei jumătăți a secolului al XIX-lea. O importanță deosebită pentru acea perioadă au servit modificările reformatoare introduse de Constantin Mavrocordat. O atenție aparte a fost oferită procesului de pregătire a reformei judecătorești în Imperiul Rus și în Basarabia și analizei premiselor reformei, cu evidențierea diferitor opinii ale juriștilor și doctrinarilor de renume din acea perioadă.

În **Capitolul III, „Organizarea și funcționarea instanțelor judiciare generale în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea”**, se evidențiază sistemul de instanțe judecătorești instituit după implementarea reformei judecătorești și, în special, s-a venit cu o analiză detaliată a competenței și a componenței instanțelor judecătorești generale. Pentru a o realiza s-a lucrat asupra materialelor de arhivă, a actelor normative, a literaturii de specialitate și în rezultatul acestei analize au fost descrise organele judecătorești generale pentru justițiabilii din Basarabia și anume: Tribunalul Chișinău, Curtea cu jurați, Curtea de Apel de la Odesa și Senatul Imperiului Rus. S-a urmărit minuțios procesul de reglementare legislativă și de implementare practică în spațiul național a principiului independenței justiției și a egalității în fața justiției, observând evoluția acestora în sensul diminuării potențialului democratic pe măsura înăsprii regimului politic în Imperiul Rus, astfel

încât competența Tribunalului Chișinău, a Curții cu jurați a fost limitată, o parte a atribuțiilor sale fiind transmise Curții de Apel Odesa care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, adică s-a revenit la o trăsătură medievală în exercitarea justiției.

Sunt cercetate atât acele particularități ale organizării și funcționării justiției care aveau menirea de a schimba radical instituția organizării judecătorești, cât și acele trăsături ce împiedicau buna funcționare a instanțelor judecătorești la nivel de imperiu, dar și în teritoriul basarabean.

A fost examinată și importanța introducerii în sistemul judecătoresc a instituției juraților, instituție nouă pentru Imperiul Rus, care a activat și în Basarabia. S-a analizat și aportul la realizarea justiției a organelor ce participau la înfăptuirea justiției, organe numite și auxiliare. În calitate de organe de acest tip au fost analizate: procuratura, avocatura, anchetatorii judiciari (judecătorii de instrucție) și executorii judiciari.

Pe baza materialelor de arhivă s-a determinat politica de cadre judecătorești promovată de Imperiul Rus în domeniul judiciar, politică care demonstrează clar intențiile de rusificare a populației prin intermediul instituțiilor statului. În rezultatul cercetării tuturor materialelor a fost făcută concluzia despre neluarea în considerare a cerințelor intelectualilor basarabeni cu privire la codificarea legilor locale, la organizarea a două tribunale pe teritoriul Basarabiei și la introducerea limbii române ca limbă a procedurii judiciare.

Este de remarcat în calitate de contribuție a tezei la soluționarea problemei de cercetare faptul că analiza juridică a evoluției instituțiilor evidențiate mai sus, nu s-a limitat la perioada efectuării reformei judecătorești, ci s-a extins acoperind și începutul secolului al XX-lea, adică practic până la finele perioadei de aflare a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus.

În **Capitolul IV, „Organizarea și funcționarea instanțelor judiciare locale în Basarabia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea”**, a fost realizat un studiu al tuturor organelor judecătorești locale. În calitate de instanțe de judecată locale conform Reg. inst. jud. au existat Judecătoria de Pace și Congresul Județean al Judecătoriilor de Pace. Au fost evidențiate atribuțiile și obligațiile judecătorilor de pace. Au fost delimitate atribuțiile judecătorului de pace de sector de atribuțiile judecătorului de pace de onoare și a fost examinată procedura de ocupare a funcției de judecător de pace.

În urma analizei detaliate a legislației aplicabile în domeniu și, în special, a Reg.inst. jud., în acest capitol s-a determinat care instanțe de judecată existente la acea perioadă puteau fi considerate instanțe locale. Dacă ne referim doar la regulament, atunci în calitate de instanțe judecătorești locale apăreau doar cele evidențiate anterior. Însă, analizând situația reală din acea perioadă, evident, suntem obligați să recunoaștem și judecătoriile de voloste, fiindcă s-au menținut și au activat și după implementarea reformei în calitate de rămășițe ale fostului sistem.

Un loc aparte în studiul efectuat în cadrul acestui capitol a avut-o organizarea judecătorească la sudul Basarabiei, care s-a dezvoltat între anii 1856-1878 în cadrul statului național român, astfel fiind posibilă compararea a două modele de organizare judecătorească (imperial și românesc) care s-au aplicat basarabenilor.

Contribuția tezei la soluționarea problemei cercetate se evidențiază și în atenționarea asupra legii țariste din 15 iunie 1912. Pentru prima dată în literatura de specialitate se face analiza conținutului ei, din care rezultă indubitabil că s-a încercat eliminarea neajunsurilor pe care le avea sistemul judecătoresc rus prin introducerea unor reglementări juridice similare celor din sistemul judecătoresc românesc. Neaplicarea acestei legi pe teritoriul basarabean demonstrează neglijarea de către autoritățile țariste a intereselor basarabenilor, ci doar luarea în considerare a populației din guberniile centrale.

De asemenea, a fost evidențiată modalitatea de aplicare în practică a principiilor separării puterii în stat, inamovibilității judecătorului, publicității ședințelor de judecată. Scopul primordial ce a stat la baza instituirii unor astfel de organe judecătorești locale a fost de a găsi modalități mai simple și accesibile de soluționare a cauzelor cu valoare sub o anumită limită, răspunzând astfel unor indicații ale țarului de a avea o justiție accesibilă, echitabilă, rapidă și care să facă posibilă împăcarea părților. Contribuția tezei la soluționarea problemei de cercetare se relevă și în faptul că în rezultatul examinării materialelor de arhivă au fost descoperite nu numai părțile pozitive, ci și părțile slabe ale procesului de organizare și funcționare a judecătoriilor de pace. Aceste elemente negative erau mai numeroase decât celelalte și afectau direct majoritatea populației – țăranii basarabeni.

1. ANALIZA STUDIILOR ȘTIINȚIFICE PRIVIND PROCESUL DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI

1.1. Analiza cercetărilor științifice cu privire la modernizarea justiției prin prisma interacțiunii statului, dreptului și justiției

Pentru evaluarea contribuțiilor cercetărilor științifice referitor la debutul procesului de modernizare a justiției naționale este oportună, în primul rând, examinarea contribuțiilor doctrinare, pe baza aprecierilor savanților, a corelației stat-drept-justiție, drept urmare este imperativ necesară elucidarea succintă a prezentărilor doctrinare ale fiecărei categorii aparte.

Societatea reprezintă un fapt natural, apărut din nevoia firească a oamenilor unii față de alții, considera Giorgio del Vecchio. Omul se află în conexiune cu alți oameni, el simte nevoia de a se asocia și din această asociație rezultă colectivitatea umană, societatea. [118, p. 276]

Statul este principala instituție politică a societății umane, instrument de organizare și dirijare a societății. El are o natură istorică în sensul apariției și evoluției în urma unor transformări social-istorice, atunci când prevalează rațiunea în fața barbariei, statul fiind identificat cu ansamblul de instrumente și mijloace prin care se creează și se menține ordinea în limitele unui spațiu și a unei populații determinate la modul concret. Doctrina s-a preocupat de acest subiect deja din antichitate, când termenul de stat încă nu era formulat, când fenomenul pe care îl numim astăzi stat era cunoscut sub numele de polis, cetate, republică etc. În acest domeniu de cercetare s-au formulat mai multe probleme, printre care: a apariției statului, esenței, funcțiilor, locului și rolului statului pentru oameni.

Marii filosofi ai antichității au abordat problema statului din diverse unghiuri, inclusiv din cel al interconexiunii dintre stat și drepturile cetățenilor săi. În dialogul “Republica” Platon arăta că mai presus de orice trebuie pusă coeziunea cetății, iar pentru ca un stat (cetate) să fie drept (în sens de just) este necesar ca cetățenii lui să fie educați în spiritul dreptății, acest spirit fiind singurul care poate înălța cetatea la ideea de Bine. [144, p.30]

Statul reprezenta pentru Platon absolutul, iar individul era perceput ca mijloc în realizarea scopurilor sale. Unitatea celor trei virtuți – temperanța, curajul și înțelepciunea – se găsește în justiție, ca o valoare mai înaltă. Platon considera justiția o virtute individuală, dar totodată și socială, care în viața polisului înseamnă echilibru și armonie, iar toate acestea pot fi obținute prin guvernarea condusă de rațiune. Mai mult decât atât: justiția, considera Platon, reprezintă medicina socială, o medicină contra răutății. [120, p. 15-16]

În conformitate cu concepția lui Aristotel statul este rezultatul unei evoluții, de la căsătorie și sclavie, ca două "moduri de tovărășie", la casă, comunitatea cărora alcătuiește satul, comuna, iar comunitatea formată din mai multe comune reprezintă statul complet. Cercetătorii

au observat contradicția acestei teze din “Politica” cu cea potrivit căreia statul, privit ca un organism complet, este anterior individului uman (privit ca o parte a acestui organism). Argumentul logic avansat de Aristotel era că întregul este anterior părții, dar, așa cum au remarcat autorii “Filosofiei dreptului. Marile curente”, logicul nu are de fiecare dată acoperire în realitate. [144, p.53]

Spre deosebire de Platon, Aristotel considera fericirea individului normă de bază în numele căreia trebuie să acționeze statul. În general, marele filozof considera că justiția reprezintă scopul dreptului, astfel fundamentând aspectul interacțiunii dreptului și justiției, dar, totodată, soluționând și problema succesiunii temporare a elementelor acestei dimensiuni. Tratarea dreptului în termenii scopului, al unei orientări și chiar al unei tendințe naturale către perfecțiune a omului și a societății, se face din perspectiva teleologică, căci fiecare lucru tinde să-și realizeze natura. Centrul teoriei aristoteliene despre justiție este bazat pe egalitate, care, conform Stagiritului, este de două feluri: numerică și proporțională. Pe distincția dintre aceste două tipuri Aristotel întemeiază distincția dintre două tipuri de justiție: corectivă (comutativă) și distributivă. Justiția distributivă presupune a da fiecăruia ce i se cuvine (conform meritelor, adecvat valorii sale în comunitate). Funcția cetății (statului) este de a da sau a recunoaște fiecăruia ceea ce este drept să îi aparțină.

Justiția comutativă intervine pentru a aplană dezechilibrele, veghează ca părțile ce se află într-o relație să se găsească în condiții de paritate reciprocă, astfel încât nici una dintre ele să nu fi dat nici mai mult, nici mai puțin, decât a primit. Aceste idei că justiția corectivă presupune o măsurare obiectivă, impersonală și că reprezintă rezultatul căutării unei medii între două extreme injuste sunt redată prin balanță ca simbol al ei. [120, p.20-21]

Ideile lui Aristotel au fost urmate de Sfântul Toma d' Aquino în sensul considerării omului ca ființă socială, o parte a societății, care, la rândul său, este “o mulțime organizată sub o lege a justiției în consens cu un interes comun”. Rolul statului este de a asigura ordinea în societate, de a organiza desăvârșirea umană. Anume scopul desăvârșirii naturii umane presupune necesitatea existenței statului, însă puterea statului trebuie limitată în primul rând, prin ordinea divină, dar și prin drept și morală. Dreptul, prin intermediul legii naturale, considera Toma d' Aquino, oferă cadrul de organizare a statului și acesta trebuie să se întemeieze pe rațiune. “Rațiunea dreaptă, evoca Sfântul Toma, gândește că binele comun este mai plăcut decât binele celui de unul singur”. [144, p.84]

Ca și Platon, Aristotel și Sfântul Toma considera libertatea individuală subordonată interesului cetății, individul fiind un mijloc și nu un scop în sine. Justiția este modelul perfect, față de care dreptul pozitiv este o copie, caracterizată prin tendința de a semăna cât mai bine cu

modelul. În concepția tomistă, ordinea juridică este concepută ca rezultat al înclinării naturale a oamenilor spre justiție. [120, p.43]

Ideile marilor filosofi ai antichității și perioadei medievale cu privire la stat, drept și justiție au fost dezvoltate și în perioada modernă și contemporană, accentul fiind stabilit pe căutarea unui model de stat capabil să asigure fericirea oamenilor.

Curentul raționalist a amplasat în centrul cercetărilor sale omul cu rațiunea și voința sa. Statul însuși este întemeiat printr-un act de voință, prin care fiecare om se angajează față de fiecare altul de a investi un terț (viitorul suveran) cu dreptul de a-l governa, considera T. Hobbes, pentru a avea o viață socială sigură, în condiții de securitate. Statul devine o persoană transcendentă, distinct de persoanele ce o compun (însăși denumirea operei sale “Leviathan” – monstru format din indivizi lipiți de carapacea sa și care ține crosa și sabia în mâini – demonstrează această poziție a lui Hobbes). Suveranul este autorizat să acționeze și el acționează doar în numele supușilor, iar supușii acționează prin suveran. Astfel, în concepția lui Hobbes, există două contracte: cel prin care indivizii se asociază între ei și cel prin care ei cedează toate drepturile suveranului.

Și J. Locke întemeia statul pe baze contractuale, statul provenind în urma unui consens general, dar autorul scoate în prim plan faptul că obiectul contractului este garanția drepturilor individuale. Scopul puterii statului trebuie să fie conservarea vieții, a libertății, a bunurilor, iar dacă acest scop nu este respectat de către guvernare, atunci contractul este încălcat. J. Locke considera că în această situație intervine consecința similară încălcării situației contractuale dintre orice părți – dacă o parte a încălcat prevederile contractului și cealaltă nu este obligată să-l respecte, adică în cazul încălcării de către guvernanți a contractului și guvernații nu mai sunt ținuți să-l respecte. Pentru ca aceasta să nu se întâmple, J. Locke arăta importanța majoră pe care o au judecătorii care trebuie să mențină un echilibru între părți.

J. J. Rousseau, în monumentală sa operă Contractul social, și-a îndreptat atenția spre găsirea originii și esenței statului. Spre deosebire de J. Locke, contractualistul J. J. Rousseau, pune accentul pe recunoașterea și garantarea deplină a drepturilor naturale ale omului, încercând să îmbine „ceea ce dreptul permite cu ceea ce impune interesul, astfel încât justiția și utilitatea să nu se afle în contradicție”. Voința liberă, iar nu forța, constituie temelia statului. Forța nu face dreptul, menționa J. J. Rousseau, dar trebuie și ne putem supune doar puterii legitime. [99, p.81]

Concepția lui Immanuel Kant despre stat a fost influențată foarte mult de teoria contractului social; în concepția marelui filosof statul se prezenta ca o multitudine de oameni, trăind după legile dreptului și asociate prin contract. Rolul statului este acela al asigurării protecției dreptului, căci statul este, după Kant, dreptul afirmat și realizat. Spre deosebire de

autorii antici, Imm. Kant avertiza în mod categoric asupra faptului că omul trebuie privit întotdeauna ca scop și niciodată ca mijloc.

Statul și dreptul sunt indisolubil legate, ceea ce l-a determinat pe Mircea Djuvara să afirme: „Realitatea, desigur, cea mai puternică și cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat, este statul”. Referitor la justiție, aceasta, remarca autorul, nu este un sentiment, ci o idee rațională și un ideal, care cuprinde în sine ideea de egalitate, echitate și proporționalitate, achiesând la teza lui G. Jeze, conform căreia justiția este ceea ce oamenii, la un moment dat, într-un stat dat, consideră a fi just. Mircea Djuvara a stabilit legătura dintre justiție și democrație, subliniind faptul că progresul în domeniul juridic s-a realizat atunci când s-a recunoscut că justiția își are izvorul în voința poporului. [110, p.105, 252]

Un alt neokantian celebru, Giorgio del Vecchio, vedea în stat „unitatea unui sistem juridic care încheie în el însuși propriul său centru autonom și care este înzestrat în consecință cu calitatea supremă de persoană, în sens juridic,” iar dreptul era privit ca o emanație a statului, care trebuie să încurajeze peste tot binele, dar întotdeauna sub forma dreptului în așa fel încât fiecare act al său să se întemeieze pe lege, care e manifestarea voinței generale. [118, p.274] Urmând concepția lui Imm.Kant, Giorgio del Vecchio considera că scopul statului este numai protecția dreptului, statul de drept era presupus a avea mai degrabă o funcție negativă, exprimată prin abținerea de la orice acțiune care ar limita libertatea individuală. În această opinie, statul se prezintă ca instituție care se obligă să le asigure cetățenilor posibilitatea de a se bucura de drepturile lor fără însă a interveni.

Referitor la binomul Stat-justiție Cicero a opinat că temelia statului este justiția, statul fiind „res publica ” - lucrul public, lucrul poporului, dar „poporul nu este orice ceată de oameni, adunați la întâmplare, ci o mulțime unită într-un sistem juridic întemeiat printr-un acord comun în vederea utilității comune”. [82, p.258]

Statul trebuie guvernat, existând posibilitatea instituirii diverselor forme, dar indiferent de forma de guvernământ, legea trebuie să fie elementul de coeziune al comunității, iar partea legii trebuie să fie aceeași pentru toți. Ordinea în stat trebuie să fie asigurată printr-o judicioasă distribuție a funcțiilor: “Este necesar să li se arăte magistraților cum să-și exercite puterea, dar totodată, și cetățenilor cum trebuie să se supună”. [144, p.64]

Cicero, sub influența filosofiei grecești (a celei stoice, în mod special), definea justiția ca stăpâna și regina tuturor virtuților, menționând, totodată, că ea este dependentă de utilitatea comună, și aceasta pentru că justiția constă în a atribui fiecăruia ceea ce-i aparține – “*suum cuique tribuere*”. Romanii, în general, concepeau *suum cuique tribuere* sub forma justiției proporționale, care a fost definită încă de Aristotel ca justiție comutativă, însemnând a da fiecăruia după meritele sale.

Contrar opiniei actuale că însăși termenul de justiție - “justitia”- provine de la termenul “jus”, adică drept, autorii romani vedeau originea dreptului în justiție (Ulpian), deci nu de la drept la justiție, ci de la justiție la drept - acesta ar fi parcursul istoric în câmpul istoric al dreptului roman.

Dintr-o succintă analiză a concepțiilor anticilor asupra justiției, întreprinsă de autorul A.Vălimărescu, se desprinde ideea că, deși variabilă după autori, popoare și epoci, a existat și elementul comun, ce a unit antichitatea cu Evul mediu și anume perceperea justiției sub forma egalității, ceea ce se baza pe conceptele lui Aristotel despre justiție comutativă și justiție distributivă, coroborate cu preceptele religiei creștine, această fiind considerată concepția egalitară a justiției.

Începând cu Hugo Grotius, în conținutul noțiunii de justiție pătrunde o nouă idee: ideea libertății, pe care o preia și J. Locke, care considera libertatea ca primul drept al omului, iar justiția urmând să garanteze fiecăruia posibilitatea de a se folosi de facultățile sale. Respectiva concepție liberală a justiției a fost împărtășită și de renumiții autori ai perioadei moderne: Montesquieu, Rousseau și Kant, iar Marea revoluție franceză a făcut să triumfe în realitate această concepție a justiției, proclamând ca prim drept al omului libertatea. Între aceste două mari direcții de cercetare a justiției au existat confruntări multiple și, drept urmare, s-a prefigurat o concepție medie a justiției, în care individul nu este cu totul sacrificat societății, dar nici activităților individuale nu li se dă frâu liber. [161, p.74-75]

Problema legăturilor dintre stat, drept și justiție la etapa actuală este vizată de un șir de autori autohtoni, atât din domeniul teoriei generale a dreptului, cât și din arealul dreptului constituțional.

Autori consacrați, savanții-teoreticieni Gh. Avornic, B. Negru, A. Smochină, D. Baltag, A. Negru, V. Zaharia, în cadrul lucrărilor de tip didactic universitar și cele științifice, au conturat imaginea statului de drept, din care nu lipsește mențiunea despre interacțiunea dintre stat și drept.

Profesorul universitar, doctor habilitat în drept Gheorghe Avornic califică teoria statului de drept ca „o sinteză superioară a două elemente componente – statul și dreptul”, adăugând că statul de drept ca un concept politico-juridic definește „o formă a regimului democratic de guvernământ din perspectiva raporturilor dintre stat și drept, dintre putere și lege prin asigurarea domniei legii și a drepturilor, a libertăților fundamentale ale omului în exercitarea puterii”. [10, p. 292] Este important a reține două elemente relevante ale acestei constatări și anume: primul, referitor la dependența directă între statul de drept și regimul democratic de guvernământ și al doilea - dintre statul de drept și asigurarea drepturilor, libertăților fundamentale ale omului. În procesul de realizare a asigurării drepturilor un rol de frunte aparține „limitării puterilor prin drept, independenței judecătorilor, posibilității fiecărui cetățean de a se adresa justiției în cazul în

care i se încalcă drepturile legitime de către un organ de stat, un organism social sau alt cetățean”. [10, p. 293] Din această teză desprindem rolul deosebit al justiției, ce se afirmă în dimensiune dublă: o dată ca instituție către care se îndreaptă speranța celor nedreptățiți, și a doua oară – ca particularitate a realizării dreptății de către judecători independenți.

Doctorul habilitat în drept Raisa Grecu în lucrarea “Stere în luptă pentru drepturile omului” direcționează atenția cititorului asupra actualității și importanței concepției renumitului savant și om politic român, de origine basarabeană, Constantin Stere, privitor la ponderea drepturilor și libertăților omului pentru opera de edificare a statului de drept, de o deosebită valoare și actualitate stringentă fiind delimitarea și tratarea comparativă a capacității dreptului de a contribui la progresul social în societățile tranzitive spre statul de drept. [123, p. 164-165]

Profesorul Boris Negru accentuează aspectul corelației dintre statul de drept și “justiția fondată pe recunoașterea și acceptarea deplină a valorii supreme a persoanei umane”, astfel încât nici nu putem concepe fenomenul statului de drept fără o justiție care pune în centrul activității sale protecția drepturilor persoanei umane, de aceea ca o regulă generală se impune accesul liber la justiție și înfăptuirea justiției în numele legii de instanțe judecătorești independente și imparțiale. [136, p.307]

Aspectul valoric al justiției ca “acea stare generală ideală a societății, realizabilă prin asigurarea pentru fiecare individ în parte și pentru toți împreună a satisfacerii drepturilor și intereselor lor legitime” este semnalat și de doctorul habilitat, profesorul universitar Dumitru Baltag, [75, p.109-114] problemă abordată și de autorul Victor Zaharia în lucrarea “Accesul la justiție ca principiu al statului de drept”, care, deși se axează pe un principiu al statului de drept referitor la justiție, evidențiază o trăsătură predominantă a justiției și anume cea de balanță a pretențiilor sociale, de instrument de compatibilizare a intereselor membrilor societății, în cazul în care ele pot apărea ca divergențe. [163, p. 21]

Doctorul habilitat în drept Andrei Negru în monografia sa “Consolidarea justiției în statul contemporan democratic”, [138, p. 93] efectuând o amplă analiză a fenomenului justiției, prezintă manifestarea valorică a justiției și consideră rolul justiției contemporane drept unul principal pentru identificarea statului de drept contemporan, justiția consolidată fiind și o caracteristică calitativă a statului de drept. Autorul supune cercetării fenomenul justiției și atenționează asupra interdependenței acesteia de gradul de democratizare a societății contemporane.

Nu numai savanții-teoreticieni, dar și ceilalți savanți-juriști în cercetările lor vizând diverse ramuri ale dreptului au acordat atenție sporită problemei statului de drept și rolului justiției în contextul evoluției contemporane a statului nostru – Republica Moldova. Astfel, profesorul universitar doctorul habilitat în drept E. G. Martîncik încă la începuturile procesului

de democratizare a statului, după declararea independenței statului Republica Moldova, a exprimat idei relevante pentru domeniul justiției, printre care cea referitor la statutul de putere judiciară, exprimând dezacordul privind confuzia dintre „putere judiciară” și „sistem judiciar”, susținând că acestea sunt noțiuni diferite, schițând totodată direcțiile prioritare ale activității de reformare a justiției, fiind și unul din autorii ce au înaintat un proiect de concepție a reformei judiciare autorităților statale ale Republicii Moldova. [253, p. 44-51] În această lucrare prof. E. G. Martîncik a semnalat un pilon important în cercetarea științifică și în procesul de implementare practică a reformei justiției - luarea în considerare a parcursului istoric național, posibilitățile de implementare, dând trimitere la reforma judiciară de 40 de ani din Moldova medievală. [252, p. 40]

Doctorul în drept Victor Pușcaș, utilizând informațiile de care dispunea, având la începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea calitatea de președinte al comisiei parlamentare pentru elaborarea concepției reformei judiciare, a accentuat de asemenea aspectul dimensiunii temporale a reformei respective. [149, p.9]

Profesorul universitar, doctor habilitat în drept, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Ion Guceac aprofundează conceptul statului de drept prin intermediul corelării justiției, drepturilor omului și libertății. Pe această direcție de cercetare autorul apreciază accesul la justiție în scopul apărării împotriva hotărârilor nelegitime, acțiuni abuzive sau infracțiuni ale unor organe sau persoane cu funcții de răspundere ca o condiție esențială a oricărei libertăți. [124, p.46] Consecvent în afirmațiile sale, autorul relevă caracterul periculos al neîncrederii cetățenilor față de activitatea sectorului judiciar, neîncredere care poate provoca dezamăgiri profunde ale poporului în autoritățile statului și chiar în stat.

Doctorul habilitat în drept Alexandru Arseni consideră statul de drept ca principiu al regimului politic democratic, în care domnește dreptul, conținutul căruia valorifică dimensiunile reale ale drepturilor și libertăților cetățenești, realizează echilibrul, colaborarea și controlul reciproc al puterilor, se realizează accesul liber la justiție. [12, p.493]

Investigînd fenomenul legitimității puterii de stat, autorul apreciază complexitatea sporită a fenomenului justiției direcționat spre realizarea plenară a procesului de asigurare a garantării drepturilor și libertăților fundamentale. Pornind de la funcția Curții Constituționale, autorul răspunde pozitiv la întrebarea, dacă Curtea Constituțională face sau nu parte din puterea judecătorească. [13, p.16-25; 14, p.48-54]

Doctorul habilitat în drept Teodor Cârnaț consideră că în perioada contemporană prin justiție se înțelege ideea de dreptate, echitate și că în sens larg justiția semnifică actul de dreptate înfăptuit de magistrat în litigiul care opune două părți cu interese contrarii, litigiu cu a cărui soluționare a fost sesizat potrivit procedurii legale. Autorul susține ideea despre calitatea de

putere a justiției, pledând pentru schimbarea denumirii capitolului IX al Constituției Republicii Moldova din Autoritate judecătorească în Putere judecătorească. [95, p. 453-454]

În lucrările științifice publicate de autori din România problema justiției și a rolului său într-un stat de drept este intens studiată atât de teoreticieni, cât și de practicieni. Chiar din primii ani de după revoluția din 1989 o contribuție esențială la investigarea acestei problematice a avut-o profesorul Tudor Drăganu care primul a apreciat rolul și valoarea justiției în statul de drept în lucrarea sa „Introducere în teoria și practica statului de drept”, subliniind atât importanța domniei legii, cât și posibilitatea valorificării drepturilor și libertăților inerente ființei umane prin intermediul accesului liber la justiție. [111]

Un alt autor român consacrat, profesorul Ion Deleanu, printre condițiile necesare constituirii unui stat de drept enumera următoarele:

- o atitudine cordială, deschisă, cooperantă a statului față de societatea civilă;
- valorizarea principiului separației puterilor în stat;
- democrație autentică și reală;
- instituționalizarea și garantarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;
- o ordine juridică coerentă și ierarhizată;
- un sistem de reglare internă a autorităților publice prin control politic, prin control administrativ ierarhic, prin control jurisdicțional;
- controlul constituționalității legilor;
- accesul liber la justiție și organizarea activității de judecată în mai multe grade de jurisdicție [106, p. 108].

Relativ recent a văzut lumina tiparului o importantă publicație în domeniul cercetării justiției - monografia „Ipostazele justiției”, elaborată prin contribuția autorilor Ion Craiovan și Monica Istrate. Lucrarea respectivă reprezintă o cercetare științifică de amploare, dedicată diverselor ipostaze ale fenomenului judiciar. [101]

Monografia cercetătoarei Steluța Ionescu se evidențiază în mod clar și destul de pregnant printre alte lucrări din domeniul de cercetare a justiției, fiind una dintre puținele studii monografice, în cadrul căreia justiția se analizează în structura complexă a puterii de stat, în plus fiind considerată și în calitate de serviciu public. [129] Aici trebuie să exemplificăm prin două sensuri ale termenului “serviciu public”: în accepțiunea funcțională “serviciu public” înseamnă activitatea organizată de un organ public în scopul satisfacerii unui interes public legitim, iar în cea organizațională indică asupra organelor, organizațiilor, organismelor care urmăresc scopul satisfacerii unui interes public legitim.

Merită remarcat și aportul esențial al judecătorului Cristian Dănilă, autor al mai multor publicații și conferințe publice la tema justiției și modalităților de reformare a acestui sector. În

particular, în lucrarea „Independența justiției în statul de drept (I). Standardele de independență structurală”, accentul este pus pe esența principiului independenței judecătorilor, atrăgând în mod deosebit atenția asupra faptului că acest principiu nu a fost conceput în beneficiul personal al judecătorilor înșiși, ci pentru a proteja oamenii împotriva abuzurilor de putere. [103]

În literatura științifică juridică din Federația Rusă problemele actuale ale reformei și politici în domeniul organizării judiciare contemporane sunt reflectate într-un număr mare de studii. Aceste studii pot fi repartizate în trei grupuri:

1. Publicații în care se pune accent asupra semnificației separației puterilor și a calității de putere a justiției în structura trihotomică a puterii de stat, idee cu care toți autorii sunt de acord, suportul cel mai viguros fiind Constituția Federației Ruse în care justiția este în mod direct și fără echivoc numită putere – (I.L.Petruhin, I.B.Mihailovskaia, I.I. Stețovski, Iu.A.Dmitriev, G.G.Ceremnih, R.Z.Livșit). [223; 258, p. 199; 264; 247, p. 21-30; 282]

2. Studii în care se caracterizează reforma judiciară în Federația Rusă după destrămarea Uniunii Sovietice. Printre ele se evidențiază lucrările ce aparțin autorilor A.V.Maliko, D.V.Hramov, Terehin V.A., Salimzeanova R.R.. [257, 284, 280]

3. Cercetări științifice în care se analizează probleme ce țin de corectarea unor deficiențe ale sistemului judiciar rus contemporan și sporirea calității actului de justiție în Federația Rusă (lucrările E.G.Tutînina „Тели и средства судебной политики в современной России”, M.N. Marcenko „Судебное правотворчество и судебное право”). [254; 285, p. 86-88]

1.2. Evaluarea studiilor științifice vizând debutul modernizării justiției naționale și identificarea problemelor de cercetare

După cum rezultă din paragraful anterior, tematica justiției a fost și rămâne a fi și în prezent în centrul dezbaterilor științifice și a preocupărilor practice în domeniul reformării ei, activitate necesară pentru ca aceasta să-și realizeze întregul potențial valoric. Totuși, elucidarea dinamicii fenomenului judiciar rămâne oarecum în umbra cercetărilor despre justiția actuală, cu toate că acesta, ca orice alt fenomen social, reprezintă și un proces, care ocupă un segment relevant din istoria umanității. Referitor la procesul de modernizare, putem constata că renumitul dicționar francez Larousse indică trei sensuri ale acestui termen:

1. A da un aspect modern;
2. A organiza unele lucruri de-o manieră conformă necesităților zilei de astăzi;
- 3 A înlocui echipamente și instalații degradate cu altele moderne. [300]

Modernizarea, conform DEX, este acțiunea de a moderniza și rezultatul ei, iar a moderniza înseamnă:

1. A da un caracter, un aspect modern, a modifica actualizând;
2. A adapta la realitățile, la exigențele prezentului, a înnoi;
3. A adopta obiceiuri, comportamente moderne. [108]

Observăm că ambele dicționare prezintă trei accepțiuni, dintre care primul și al treilea sens nu clarifică propriu zis conținutul termenului, căci explică, folosind același cuvânt pe care îl explică - comportamente și obiceiuri moderne, caracter, aspect modern, ceea ce îndreptățește cititorul să pună întrebarea: dar ce înseamnă modern? Doar a doua accepțiune explică termenul modernizare, folosind alte cuvinte și anume: de a adapta la realitățile prezentului, a organiza unele lucruri de o manieră conformă necesităților zilei de astăzi. În acest sens trebuie înțeleasă modernizarea ca un proces permanent, ce se produce în diverse domenii, proces aflat în permanentă și continuă evoluție ca și societatea însăși. În calitate de exemplu putem aduce cel mai nou act normativ din Franța - Legea franceză din 16 februarie 2015 ce poartă titlul de Lege privind modernizarea și simplificarea dreptului și procedurilor în domeniul justiției și al afacerilor interne. [302]

Deci atât DEX-ul, cât și Larousse, ne prezintă doar accepțiunile comune uzuale și de aceea clarificările respective au caracter general fiind necesare, dar nu și suficiente pentru a dezvolta conceptul modernizării justiției. Pentru a da curs realizării acestui scop este relevantă examinarea corelației dintre drept și justiție, o justiție modernă sau în curs de modernizare este cea înfăptuită în conformitate cu un drept modern.

Tipologia istorică a dreptului delimitează patru tipuri istorice ale dreptului: dreptul antic, dreptul medieval, dreptul modern și dreptul contemporan. Sintagma „justiție modernă”, utilizată în teză, vizează un cadru cronologic concret, anume ea se referă la etapa în care statul prin intermediul dreptului, instituțiilor sale recunoaște ca valori supreme egalitatea, dreptatea, libertatea și le erijează la nivelul principiilor generale. Doar examinarea concretă a evoluției dreptului pentru orice perioadă poate depista prăpastia care intervine între principii și implementarea lor în societate, adică între prevederile principiilor generale și interpretarea, aplicarea lor în conjunctura concretă și situația reală.

Dreptul are un caracter istoric, el însoțește istoria umanității, fiind el însuși expresia juridică a vieții social-politice, economice, culturale etc. și la diferite etape ale istoriei exprimă gradul de evoluție al societății.

Fondatorii școlii istorice a dreptului (F. C. von Savigny și G. Puchta) considerau dreptul un produs istoric, dar nu unul arbitrar, de aceea, în opinia lor, istoria dreptului este strâns legată de istoria poporului și se schimbă odată cu schimbarea vieții poporului.

F.C.von Savigny atribuia istoriei dreptului rolul de regină a disciplinelor juridice, nodul dur al științei dreptului, fiind sigur că istoria dreptului dezvăluie adevăratul sens al dreptului, iar

G. Fr. Puhta pe lângă faptul că rezerva istoriei dreptului un loc central în știința dreptului, o aprecia ca fiind cheia de înțelegere a prezentului. [120, p.101-104] Astfel din cercetările lui Savigny și Puhta se evidențiază tripla utilitate a istoriei dreptului - pentru jurist-filosof, jurist-practician și pentru legiuitor. Această abordare a predominat și până la etapa actuală, când juriști de renume, ca, spre exemplu, autorul francez contemporan J.L. Halperin, menționează necesitatea cercetării dreptului în evoluție, remarcând că prezența sau absența unui fenomen juridic într-un timp anume și studierea lui contribuie la cunoașterea mai bună a dreptului prin contribuția istoriei dreptului, căci dreptul este un rezultat al procesului de creație umană. Istoricitatea dreptului ca operă și rezultatul creației umane nu poate fi situată în afara investigațiilor științifice serioase și nici a preocupărilor practice, căci studiul istoriei dreptului contribuie la aflarea marilor adevăruri ale dreptului. [299] În literatura juridică italiană s-a insistat asupra unei metodologii adecvate în studierea dreptului, care constă în alegerea între două modalități de studiere : 1. dogmatică - care se bazează doar pe studierea textului legii și legile logicii ; 2. istorică - care nu se limitează la logică și normativitate, ci analizează dreptul în contextul istoric, pe perioade, cu explicarea evoluției sale. [307, p.22]

Astfel atribuind locul necesar analizei parcursului istoric al diferitor elemente ale realității juridice în investigarea științifică, tratăm *modernizarea justiției, implicit - modernizarea dreptului* în prezenta teză în sensul unui proces istoric, care se distanțează de dreptul medieval și denotă o altă calitate a dreptului – cea de a realiza egalitatea și libertatea oamenilor.

Încă la începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea profesorul rus O. Leist a criticat tipologia dreptului care avea ca și criteriu formațiunile social-economice, conform acelei tipologii pe parcursul istoriei dreptul sclavagist a fost înlocuit cu dreptul feudal, apoi acesta – cu dreptul burghez și apoi – cu dreptul socialist. Într-un mod convingător O. Leist a arătat că pentru a caracteriza esența dreptului nu este suficientă descrierea trăsăturilor societății care se conduce de acel sistem de drept, ci este necesară cercetarea calităților însăși a dreptului. [245, p. 3-4]

Problema privită din această perspectivă poate conduce la concluzia, că dreptul statelor antice și cele medievale aveau o particularitate comună și anume – inegalitatea, dreptul avea un caracter inegal: dreptul trata diferit persoana umană în funcție de apartenența la diferite componente ale structurii sociale, consacrand pentru unele dintre acestea drepturi, privilegii, iar pentru altele – lipsa acestora sau doar unele drepturi trunchiate. Din aceste postulate derivau și cele cu privire la libertate și dreptate ca fiind protejate și promovate doar pentru unele elemente componente ale societății.

După cum menționează doctorul habilitat în drept, profesorul universitar Andrei Smochină într-o analiză științifică, evenimentele juridice trebuie privite în contextul lor istoric,

nici o epocă nu poate fi caracterizată exclusiv prin elemente negative, ci printr-un ansamblu de semne variate. [154, p.10]

Esența dreptului a evoluat pe parcursul istoriei, astfel încât dreptului medieval bazat pe privilegii pentru unele grupuri sociale în detrimentul altora i-a luat locul dreptul modern, formal egal, adică dreptul egalității generale, a drepturilor și libertăților, ceea ce deosebește calitativ dreptul modern de cel medieval.

Dreptul perioadei moderne reflectă o cotitură radicală în istoria umanității, când pentru prima dată în istorie a fost înaintată, argumentată și justificată pe larg concepția egalității în drepturi a tuturor oamenilor. Egalitatea juridică nu este echivalentă și nu trebuie confundată cu egalitatea de fapt, ea reprezintă egalitatea șanselor, posibilităților pentru toți. Consacrarea legislativă a egalității și libertății a constituit un pas mare înainte în istoria omenirii, astfel încât s-a prefigurat o nouă arhitectură a relațiilor interumane, în primul rând, între guvernanți și guvernați, adică între cei ce exercită puterea în stat și cei ce se supun puterii, iar în al doilea rând și între diferiți membri ai societății.

Aceste teze sunt consonante ideii lui Hegel privitor la drept ca măsură a libertății, care era organic legată de concepția generală asupra istoriei ca proces de evoluție a ideii libertății și întruchiparea ei în relațiile sociale.

Referitor la calificativul de “justiție națională” trebuie semnalată o anumită posibilă rezervă asupra caracteristicii de “națională” a justiției în Basarabia, justiția de atunci fiind tributară politicii coloniale țariste, a Imperiului Rus, dar această semnificație de justiție națională o atribuim în vederea calității naționale a justițiabililor – anume datorită faptului că generații de români basarabeni au trăit sub imperiul acelor legi și acelor instituții ce înfăptuiau justiția, iar unora dintre ei istoria le-a dat șansa să trăiască și să activeze sub auspiciile unor legi și justiții cu adevărat naționale - este vorba de românii de la sudul Basarabiei (județele Ismail, Bolgrad, Cahul), asupra cărora s-au răsfrânt rezultatele tuturor reformelor marelui domnitor Alexandru Ioan Cuza, inclusiv a celei judiciare.

Profesorul universitar Gh. Avornic consideră statul de drept ca devenind noua entitate caracteristică epocii moderne, dar în special, al celei contemporane, unde s-a ajuns la o armonizare a acestor raporturi, la stăpânirea, organizarea și controlul puterii prin intermediul dreptului. Începutul acestui proces este stabilit la momentul pregătiri și înfăptuirii revoluțiilor democratice din Anglia, SUA, dar, în mod deosebit, a Revoluției franceze din 1789 care s-a manifestat pregnant ca o luptă decisivă împotriva arbitrarului, privilegiilor și dependenței personale din feudalism. [10, p. 292]

Profesorul universitar A. Smochină, doctor habilitat în drept, analizând revoluția franceză din 1789, accentuează faptul că ea a respins samovolnicia și fărădelegile caracteristice

regimului medieval, revoluționarii asumându-și obligația de a constitui o nouă ordine de drept pe baza solidă a legii. [153, p.60-61]

În această ordine de idei merită citată teza autorului francez A. Castaldo despre rolul esențial al originilor revoluției franceze care se regăsește într-un curent de idei (a autorilor Diderot, d' Alembert, Montesquieu, Voltaire, Rousseau) cu privire la libertatea și egalitatea persoanelor, ce au accentuat predominarea rațiunii pentru a asigura progresul social și fericirea oamenilor. [296, p. 414-416]

Autorul D. Grama arată ca o sursă de răspîndire în Principatele Române a ideilor iluministe vest-europene despre dreptate, libertate și egalitate Nakazul Ecaterinei II, care a fost adus de ofițerii ruși în 1768 cu ocazia războiului împotriva Imperiului Otoman și tradus în limba română la Iași în 1773. Nakazul era, de fapt, o plagiere a ideilor lui Montesquieu și Beccaria. Aceste concepții erau cunoscute și mai devreme de data pătrunderii în Principate a Nakazului împărătesei ruse, dovadă fiind proiectul de reformă a orânduirii de stat a Principatului Moldovei din 1769 înaintat de boierii moldoveni, în care se cerea ca judecățile să fie înfăptuite conform dreptății de pravile. [121, p. 152-153]

Ideile de dreptate, libertate și egalitate au stat la baza abolirii privilegiilor sociale și a modificării arhitecturii puterii, astfel încât aceasta să servească poporului. Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului (1789) a stipulat ferm (art.XVI) că orice societate ce nu asigură garanția drepturilor și nu statornicește separația puterilor nu are constituție (în mod special de subliniat formula « orice societate », nu « orice stat »).

Este relevant faptul că un autor rus consacrat al perioadei presovietice, N.M. Korkunov, aplecându-se asupra esenței principiului separării puterilor, diviza separarea puterilor în materială și formală, deci, trata separarea puterilor ca delimitare a funcțiilor în sensul că un organ poate avea mai multe funcții, iar o funcție poate fi îndeplinită de mai multe organe și aceasta trebuie privită ca separare materială, pe când separarea formală era considerată ca repartizare a atribuțiilor. [240, p. 278]

Literatura juridică rusă clasică de la începutul secolului al XX-lea definea rolul instanței judecătorești prin intermediul descrierii calităților acesteia. Astfel autorul I.Foinițki arăta că justiția: este un intermediar neutru, imparțial, care nu servește interesele private ale unor oameni, asociații, departamente, ci servește intereselor generale ale statului. Deci, ideea principală este preponderența intereselor statului asupra celor private, înclinația fundamentală spre identificarea intereselor statului cu cele ale societății. [287, p. 193]

Această idee a fost preluată și de alți autori din acea perioadă, fiind dezvoltată de autorul S. A. Kotlearevski, care caracteriza în mod similar lui I. Foinițki organul de justiție, dar suplimentar vedea în el și un asigurător al răspunderii reciproce a statului și persoanei. [235, p.

17] Totuși, cel de al doilea aspect nu a putut fi dezvoltat în doctrina rusă în legătură cu evenimentele istorice din Rusia din timpul primului război mondial și a revoluției bolșevice. În scopul aprecierii comparative a manifestărilor doctrinare din spațiul Imperiului Rus și cel al Franței în aceeași perioadă vom accentua atenția asupra doctrinei franceze, care a analizat profund natura fenomenului justiției. Unul din exponenții remarcabili ai acelei epoci, autorul francez L.Jousserandot, scria despre trei particularități ale instituțiilor judiciare:

1. Ele se prezintă ca arbitri, căci rezolvă conflictele juridice concrete care pot apărea între persoane (fizice sau juridice), între persoane și organe ale statului;
2. Ele nu stabilesc reguli generale, ci doar le aplică pe cele generale;
3. Instituțiile judiciare activează doar la sesizare, ele nu se pot autosesiza. [304, p. 13]

Analiza comparativă a opiniilor autorilor ruși și francezi demonstrează în mod extrem de clar distincția dintre cele două abordări doctrinale: în doctrina rusă justiția era privită în primul rând, ca un susținător al puterii statului (personalizat de împărat – țarul), pe când în cea franceză – ca un arbitru echidistant de părți, indiferent dacă acestea sunt particulari (persoane fizice sau juridice) sau însăși organele statului, astfel instituțiile judiciare realizează dreptatea, fundamentând deciziile sale pe principiile libertății și egalității.

În România a fost urmată de asemenea abordarea franceză a justiției, în acest sens trebuie menționată lucrarea academicianului Andrei Rădulescu, în care s-a cercetat problema înființării Curții de Casație din România, rezultatele cercetării fiind publicate în 1932. În studiul său A. Rădulescu s-a axat pe exigențele ce erau cerute pentru candidații la funcția de judecător, accentuând în mod special subiectul inamovibilității magistraților.

Această direcție de cercetare a fost preluată și de George A. Petrescu, consilier la Curtea de Apel București, care, în studiul “Evoluția organizării judecătorești în România”, publicat în Revista de drept public nr.3-4 din 1942 pe 32 pagini a realizat o scurtă trecere în revistă a actelor normativ-juridice prin care s-au adus modificări organizării judiciare românești de la unirea Principatelor până în 1940, insistând asupra contenciosului administrativ. Prin aceasta se realiza descrierea calității justiției ca una echidistantă pusă în serviciul persoanelor și nu doar a statului.

Imperiul Rus, la care a fost anexată Basarabia în 1812, către mijlocul secolului al XIX-lea era un stat cu o formă de guvernământ monarhică și un regim politic autoritar, conducerea căruia a sesizat totuși necesitatea reformării vieții publice. Însă acest proces era gândit și realizat în cadrul aceluiași sistem statal și regim politic, fără a schimba bazele autoritare ale exercitării puterii, ceea ce complica sau chiar deturna de la scopurile și obiectivele inițiale ale reformelor. Puterea judecătorească trebuia să fie exercitată în temeiul unor principii moderne pentru a fi utilă societății și fiecărui membru al ei, dar nu doar guvernanților.

Problema organizării judecătorești bazată pe principii moderne în Imperiul Rus a suscitat demult interesul cercetătorilor, debutând cu începutul reformelor judiciare. Renumiți autori din perioada de până la revoluția bolșevică (Djanșiev G., Ghessen I. V., Korkunov N. M., Koni A. F. ș.a.) au publicat lucrări vizând reforma judiciară din anii 60 ai secolului al XIX-lea din Imperiul Rus. Totuși, ei nu preconizau justiția ca putere desinestătoare, accentuând în special elementul funcțional, de serviciu public. În plus, principiul separării puterilor era interpretat într-un mod distinct. Spre exemplu, așa cum am mai arătat deja, N. M. Korkunov considera că separarea puterilor are un aspect material, care constă în faptul că același organ poate îndeplini mai multe funcții, de asemenea că o funcție poate fi realizată de mai multe organe ale statului, astfel încât nu se evidențiază principala caracteristică a acestui principiu. [240, p.278]

În fosta Uniune Sovietică problema organizării judecătorești pe principii moderne a fost cercetată preponderent cu privire la guberniile centrale ale Imperiului Rus și mai puțin referitor la periferiile naționale. În perioada sovietică au fost publicate studii juridice în temei despre reforma judecătorească din Rusia centrală (Vilenski B. V., Șuvalova V. A.). [219, p. 400, 292.]

Dată fiind în acea perioadă lipsa de libertate a savanților, ideologizarea masivă a științelor sociale, unii autori care examinau aspecte particulare ale reformei, erau nevoiți cu orice preț să le critice pentru a scoate în evidență superioritatea sistemului judiciar sovietic, în acest scop erau exagerate trăsăturile negative, dificultățile de implementare, astfel încât era afectată imaginea obiectivă a procesului integral de reformare a justiției.

După prăbușirea regimului comunist, destrămarea Uniunii Sovietice și aderarea fostelor republici sovietice socialiste (inclusiv a Federației Ruse) la valorile democratice paradigma științifică s-a început a schimba în sensul unei abordări conceptuale diferite, bazată pe o metodologie nouă, care tinde să interpreteze normele civilizate ale realizării justiției prin abordarea integrală, netrunchiată a tuturor aspectelor, inclusiv și elementele pozitive pentru a le arăta rolul lor în limitarea atotputerniciei aparatului administrativ și a funcționarilor, relațiile de tip nou dintre puterea de stat și persoană. Interesul sporit al cercetătorilor ruși după destrămarea Uniunii Sovietice se explică și prin necesitatea promovării în Federația Rusă a reformei judiciare pe temeuri democratice, înlăturând consecințele negative ale regimului sovietic totalitar.

În acest sens pot fi numite articolele autorilor M. Nemîtina, N. Holeavițkaia [262, p. 101-105; 288, p. 24-34] în care au fost abordate unele aspecte ale organizării judiciare a Imperiului Rus, în temei privind implementarea Regulamentelor judiciare din 1864, iar I. Roșcina [277] a supus examinării sale instituția judecătorilor de instrucție, abordând parțial și istoricul acestei instituții. În studiul său autoarea S. Lonskaia [248, p. 215] a supus analizei științifice problema justiției de pace din Imperiul Rus.

Un suport considerabil pentru cercetările științifice a servit publicarea multor materiale, până nu demult inedite și neaccesibile cercetătorilor, unele dintre care au fost plasate chiar pe site-urile unor instituții și biblioteci.

În literatura de specialitate din Federația Rusă a fost analizată și instituția curților cu jurați, tangențial arătându-se originea lor în reforma judiciară din 1864. Trebuie accentuat faptul că legislația Federației Ruse a preluat modelul curților cu jurați care în prezent funcționează în Rusia. Pentru caracteristica curților cu jurați actuale s-a menționat că elementul represiv în activitatea instanței de judecată în cazul participării juraților este semnificativ mai mic decât în cazul absenței acestora. Astfel, sentințele de achitare de către curțile cu jurați alcătuiau în 2009 în Federația Rusă 21% din toate sentințele pronunțate, pe când în instanțele fără jurați acest procent era doar de 0,5%. [237, p. 58] Trebuie subliniat însă, că studiile cercetătorilor din Federația Rusă sunt consacrate unor aspecte ce vizează în mod firesc doar Rusia fără a se preocupa de organizarea judiciară din teritoriile neruse ale fostului Imperiu Rus. O excepție fericită în acest sens o reprezintă culegerea de articole *Судебные уставы 1864 года. Влияние на современное законодательство Литвы, Польши, России, Украины, Финляндии*, publicată în anul 2014 cu ocazia împlinirii a 150 ani de la semnarea de către țara a Regulamentelor judiciare în baza cărora s-a operat reformarea justiției în Imperiul Rus. Deși articolele din culegerea respectivă nu se referă și la Basarabia, utilizarea lor este binevenită în contextul aprecierii părților pozitive și negative ale organizării judecătorești din Imperiul Rus atât în guberniile ruse, cât și în teritoriile neruse. Autorul D. Maleșin a punctat foarte reușit faptul că insuccesele reformei judiciare erau legate de incompatibilitatea sau cel puțin contradicțiile dintre principiile moderne prevăzute de reformă și bazele socioculturale care dacă nu se sprijină pe moravuri sunt slabe, căci moravurile sunt unica putere veșnică a unui popor. [250, p.9] Această teză este completată de profesorul finlandez Jukka Kekkonen care face următoarea observație pertinentă: Ideile juridice, ca și orice alte idei, nu se răspândesc automat ca maladiile. [234, p. 111]

Profesorul polonez A.Korobowicz a cercetat problema privind politica de cadre judecătorești promovată de Imperiul Rus în Polonia și a depistat că posturile de Președinte a Tribunalului, Președinte a Curților de Apel și procurorilor trebuiau în mod obligatoriu să fie ocupate numai de etnici ruși, [233, p. 49] urmează să observăm ce situație era în Basarabia.

Arătând numărul judecătorilor de pace din acea parte a Poloniei (Regatul Poloniei), ce se afla în cadrul Imperiului Rus, s-a relatat că în districtul Varșovia au fost înființate 10 tribunale (respectiv 10 districte-okruguri), dar activau numai 85 judecători de pace [233, p. 45-47.] Trebuie luat în calcul faptul că în Polonia judecătorii de pace activau doar în orașe, iar judecători de pace de onoare nu existau. [276, p.85]

În doctrina națională, în perioada interbelică reputatul autor Alexandru Boldur a analizat autonomia Basarabiei din 1812-1828, arătând și cauzele suprimării acesteia. A. Boldur a prezentat reforma judiciară din Imperiul Rus, implementată și în Basarabia, a apreciat principiile ei, criticând, totodată, modalitatea de punere în aplicare pe teritoriul Basarabiei. A. Boldur a analizat actele normative ce reglementau organizarea judecătorească, inclusiv insistând asupra decretului din 8 aprilie 1869 „Privind aplicarea Regulamentelor judiciare din 1864 în Basarabia” și decretul ministrului de justiție din 3 noiembrie 1869 „Despre instituirea instanțelor de judecată în Basarabia” . [78]

Vespasian Erbiceanu, prim Președinte al Curții de Apel din Chișinău în primii ani de după unirea din 1918, fiind în fruntea conducerii cercului de studii juridice și social- economice a publicat lucrări, în care consemna și extinderea reformei judiciare rusești asupra Basarabiei și prezenta în temei analiza situației în judecătoriile locale – cele de pace, instituția notariatului și Corpul Avocaților din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. [114, 115]

În 1961 la Chișinău a văzut lumina tiparului studiul autorului Budac I. G. *Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX века в Бессарабии* (Reformele burgheze din anii 60-70 ai secolului al XIX-lea în Basarabia), în care erau examinate reforma agrară, de zemstvă, urbană și foarte succint (pe 32 pagini) - cea judecătorească. Doctrina juridică din Republica Moldova s-a preocupat mai puțin de tematica debutului procesului de modernizare a justiției, implicându-se în studiul ei, în primul rând, cadrele didactice de la facultatea de drept a Universității de Stat din Moldova. În primul manual universitar de Istoria dreptului românesc (1995), publicat în Republica Moldova, a prof. univ. Elena Aramă [3] au fost trasate în linii mari direcțiile de dezvoltare a sistemului judiciar din Basarabia după anexarea ei la Rusia și după implementarea reformei judiciare din 1864 în Basarabia. Discipolii (Valentina Coptileț, Mihai Tașcă, Lilia Chirtoacă, Zinaida Lupașcu) au continuat cercetările care au avut ca finalitate un șir de publicații didactice, științifice și susținerea unor teze de doctorat. În manualul de limbă rusă a Zinaidei Lupașcu [133] aspectele evoluției sistemului judiciar în Basarabia sunt tratate de asemenea în linii mari, având în vedere scopul didactic al manualului.

În monografia „Evoluția dreptului public pe teritoriul dintre Prut și Nistru” (autori: Valentina Coptileț, Elena Aramă), bazată pe un studiu complex al izvoarelor inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova, sunt supuse cercetării și problemele sistemului judiciar din Basarabia, indicându-se complexitatea instanțelor și caracterul greoi al procedurii judiciare în I jumătate a secolului al XIX-lea, care pot fi interpretate ca premise ale reformei judecătorești de mai târziu. [7]

Trebuie menționate câteva articole și teza de doctorat în drept a L. Chirtoacă, susținută în 2003 și consacrată reformei judiciare din Basarabia. Fiind prima lucrare consacrată special

cercetării problemei respective, ea tinde spre acoperirea unui areal vast de studiu, cum ar fi: structura și competența organelor judecătorești generale, dintre care sunt analizate Judecătoria districtuală (Tribunalul) Chișinău și Palata judecătorească (Curtea de Apel) Odesa, ca instanță de apel pentru justițiabili din Basarabia. Ca un pas important în tendința de democratizare a justiției este prezentată instituirea Curții cu jurați în Basarabia, care, în principiu, permitea, într-o anumită măsură, participarea păturilor largi ale populației la înfăptuirea justiției și asigurarea egalității în fața legii. [83, p. 72-89; 84, p.16-19] Un loc relativ redus în lucrarea L. Chirtoacă ocupă descrierea organelor ce ajutau la înfăptuirea justiției: procuratura, judecătoria de instrucție, avocatura, care, în fond, au fost doar enunțate, ele erau instituții noi pentru sistemul organelor de stat din Imperiul Rus, cu toate că unele elemente și termeni au existat și anterior reformei.

Unele aspecte privind organizarea Curții cu jurați în Basarabia în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt prezentate în studiul autorului Igor Dolea, publicat în 1996 și consacrat problematicii procesual-penale. [113]

Organele judecătorești locale – judecătoriile de pace – a doua componentă a sistemului judecătoresc instituit prin reformă, au fost analizate succint de L. Chirtoacă sub aspectul structurii acestora și a competenței lor.

Cercetătorul M. Tașcă a evidențiat unele particularități ale aplicării dreptului local în Basarabia în județele de la sudul Basarabiei în perioada anexării la Imperiul Rus, aducând în atenția cercetătorilor situația juridică particulară din aceste județe, fapt foarte puțin cunoscut în Republica Moldova. [155, p.56-64] De un real folos este și ediția îngrijită de Mihai Tașcă și Elena Aramă a traducerii în limba română a culegerii lui Mihail Savenco “Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus”, din care se pot clarifica unele aspecte cu privire la rolul și locul Senatului guvernant al Imperiului Rus în sistemul judiciar.

Organele judecătorești locale (numai judecătoriile de pace) au reprezentat obiectul de cercetare și al studiului istoricului A. P. Borșevski, [192] care prezintă procesul de examinare a dosarelor civile și a celor penale de către judecătoriile de pace și a congreselor de pace în cadrul competenței acordate lor de lege, descriind unele materiale din Arhiva Națională și utilizând în temei rapoartele organelor de zemstvă despre activitatea justiției de pace, dar studiul limitează cadrul cronologic la anii 70 ai secolului al XIX-lea. Utilizând unele informații din studiul respectiv, totodată am exprimat și puncte de vedere distincte privind conținutul unor termeni juridici și aprecierea unor elemente ale organizării judecătorești din perspectiva modernizării. Din acest motiv este necesară revizuirea unor aprecieri ale caracterului justiției de pace în contextul modernizării sistemului judiciar din perspectiva circumstanțelor noi ale evoluției istorice, în strânsă conexiune cu problema organizării judecătorești în toată amploarea și integralitatea ei.

În literatură s-a exprimat și opinia că judecătorii de pace din Imperiul Rus (deci, și din Basarabia) dețineau atribuții mai vaste decât cei din alte state, ca argument fiind adusă suma mică a valorii acțiunii civile (echivalentă cu numai 10 ruble, în opinia autorului A. Borșevschi). Această teză trebuie corectată, căci conform autoarei ruse Anastasia Cecmariova judecătorii de pace din Franța judecau acțiuni cu valoare echivalentă cu 25 ruble, iar în Italia – 75 ruble. [193, p. 26; 289, p. 84-85]

Unele date cu privire la pregătirea reformei judiciare în Imperiul Rus și anumite implicări ale autorităților basarabene în acest proces sunt prezente în articolul autorului S. Zaharia. [229, 30-34]

Apreciind contribuția tuturor cercetătorilor științifici, considerăm totuși că tematica nu și-a epuizat potențialul epistemologic (și aceasta pentru mai multe motive expuse deja mai sus), deci, este necesară cercetarea în continuare a istoriei justiției naționale cu scopul de a depista acele elemente noi ce duceau la modernizarea justiției, dar și rezistența pe care o opuneau elementele vechiului sistem al aparatului de stat, inclusiv obstacolele de care se loveau tendințele de modernizare într-un teritoriu nerus în condițiile unei politici coloniale țariste.

Intensificarea investigațiilor științifice, suplimentate de introducerea în circuitul științific a documentelor, actelor normative și a altor materiale de arhivă au condiționat obținerea unor succese în domeniul de cercetare, dar rămân în continuare multe semne de întrebare, unele dintre care se plasează în dreptul problemei vizând nu numai realizarea reformei în teritoriile neruse ale Imperiului Rus, în ceea ce ne interesează este vorba concret, de Basarabia, dar și evoluția organizării judecătorești în Basarabia în vederea modernizării justiției. Problema necesității continuării investigațiilor științifice în domeniul exercitării justiției în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea este și mai evidentă, dacă accentuăm faptul că ea nu se reduce numai la implementarea celor patru Regulamente judiciare ce promovau reforma judiciară, ci vizează multiplele modificări intervenite în domeniul justiției în ultima perioadă de existență a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus (ca, de altfel, și a existenței însăși a Imperiului Rus).

Deci, rezultă că pentru cercetarea problemei debutului procesului de modernizare a justiției prin prisma organizării și funcționării justiției în Basarabia în această ultimă perioadă de aflare a ei în Imperiul Rus, există motive puternice: în primul rând, cercetătorii ruși nu au examinat problema reformei judecătorești în teritoriile neruse, implicit, în Basarabia și, în al doilea rând, problema organizării judecătorești în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea nu se reduce doar la reforma judiciară. În plus, pentru prima dată în prezenta teză se realizează compararea începuturilor procesului de modernizare a justiției în România și Basarabia, fiind depistate atât elemente comune, cât și divergențe în acest domeniu.

Ținând cont de cele relatate supra, putem formula problema științifică de cercetare și direcțiile de soluționare ale acesteia. **Problema științifică propusă spre soluționare** constă în caracterizarea procesului de debut al modernizării justiției naționale cu ajutorul materialelor concrete ce aduc lumină asupra modalităților de implementare a principiilor și elementelor caracteristice unei justiții de tip modern, dar care se organiza și funcționa într-o societate ce se afla de abia la începuturile procesului de democratizare, fapt ce are similitudini cu situația actuală, dar și deosebiri în funcție de nivelul de dezvoltare al societății, științei, dar și de experiența istorică acumulată.

În scopul soluționării problemei de cercetare, evidențiem următoarele **direcții**:

1. Determinarea accepțiunilor justiției pentru evaluarea rolului și locului ei în cadrul puterii de stat și în societate;

2. Aprecierea ponderii principiilor generale ce caracterizează justiția în inițierea modernizării acesteia;

3. Prezentarea elementelor de debut ale unei restructurări a justiției pe teren național ce ar fi putut servi pentru impulsivizarea realizării acesteia;

4. Evaluarea eforturilor autorităților oficiale ale statului în conturarea unui proces de modernizare a justiției în Basarabia și în România;

5. Identificarea structurii sistemului judecătoresc și a competenței elementelor lui structurale în Basarabia și în România, luând ca punct de plecare reglementările juridice din domeniu;

6. Compararea modalităților de implementare a organizării judecătorești de tip modern în Imperiul Rus (pentru Basarabia) și în România (pentru sudul Basarabiei);

7. Determinarea dificultăților de implementare a unei justiții moderne în funcție de gradul de modernizare a societății în care se inițiază și procedează la modernizare.

Identificarea problemei de cercetare și determinarea direcțiilor de cercetare a tezei fac posibilă stabilirea scopului și obiectivelor acesteia.

Scopul tezei este de a prezenta pe baza izvoarelor primare și literar-științifice o caracterizare integrală a proceselor complexe ce au avut loc în spațiul național (Basarabia) în domeniul sistemului judiciar, a organizării și funcționării justiției în prima etapă a perioadei moderne și anume în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Întru atingerea scopului propus, constatăm necesitatea determinării anumitor **obiective**, printre care:

- Examinarea doctrinei juridice cu privire la conceptul de modernizare a justiției, principiile și trăsăturile relevante ale acestui proces;

- Dezvoltarea concepțiilor teoretice și a modelelor practice propuse pentru reformarea sistemului judiciar în Imperiul Rus (implicit în Basarabia) la mijlocul secolului al XIX-lea;
- Determinarea sistemului de organe ce exercitau puterea judecătorească în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;
- Caracterizarea evoluției componenței și competenței organelor judecătorești și a organelor ce contribuiau la înfăptuirea justiției în Basarabia în a II jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea;
- Aprecierea obiectivă a proceselor de modificare a organizării judecătorești în Basarabia și a factorilor care influențau aceste modificări, atât în sensul avansării pe calea modernizării justiției, cât și a limitării potențialului democratic al modelului teoretic;
- Stabilirea legăturii indestructibile între organizarea de stat, gradul de democrație al regimului politic și organizarea judecătorească;
- Dezvăluirea contradicției principale între caracterul privind gradul de modernitate al reformei judiciare ruse din anii 60 ai secolului al XIX-lea și rezultatul implementării acesteia la nivel basarabean;
- Argumentarea dependenței rezultatelor implementării reformei judiciare în Basarabia de politica antinațională promovată de țarism;
- Valorificarea experienței istorice în vederea perfecționării organizării judecătorești actuale a Republicii Moldova.

1.3.Concluzii la capitolul I.

1. Cercetarea științifică a procesului de debut al modernizării justiției este actual și relevant atât pentru teoria generală a dreptului, cât și pentru practica socială, politică și juridică în contextul depistării de elemente structurale și/sau funcționale, de reglementare legislativă și implementare practică a modalităților de acțiuni în vederea ameliorării domeniului judiciar.
2. Evaluarea studiilor științifice consacrate debutului procesului de modernizare a scos în evidență faptul că unele studii ale acestei probleme au fost întreprinse de cercetători din Federația Rusă, dar acești autori s-au limitat la teritoriul național actual al Rusiei fără a se preocupa de particularitățile acestui proces în teritoriile neruse, dar care în trecut au fost parte a Imperiului Rus.
3. În literatura științifică autohtonă există studii care parțial au acoperit această lacună, dar în temei eforturile acestor autori s-au direcționat spre studierea reformei judiciare din Imperiul Rus realizată conform Regulamentelor judiciare din 1864, rămânând neacoperite segmente temporale considerabile. Există de asemenea și interpretări care pot și trebuie

corectate, ținându-se cont de posibilitățile actuale lărgite de utilizare a materialelor de arhivă, a studiilor autorilor autohtoni și străini.

4. Considerentele expuse, luate în integralitatea lor, justifică concluzia, potrivit căreia actualmente nu există un studiu care să sintetizeze experiența istorică de pe teritoriul național al Basarabiei, experiență care a pornit de la necesitatea modernizării justiției și a urmat un traseu dificil până la reîncadrarea Basarabiei în statul național.

5. Din motivele prezentate mai sus reiese că este necesar un studiu aprofundat al temei debutului procesului de modernizare a justiției naționale și prezenta teză de doctorat constituie un prim studiu amplu destinat identificării modalităților de implementare pe teritoriul național a principiilor și elementelor caracteristice unei justiții de tip modern, dar care avea limitele și paradoxurile sale, fiind organizată într-o societate ce se afla de abia la începuturile procesului de democratizare, fapt ce are anumite similitudini cu situația actuală.

2. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PREMISE ALE MODERNIZĂRII JUSTIȚIEI NAȚIONALE

2.1. Polivalența fenomenului judiciar în contextul puterii de stat

Polivalența semnificațiilor termenului de justiție se exemplifică din faptul că ea se prezintă, potrivit opiniei autorului C. Ionescu, concomitent ca valoare, ideal moral, concept filosofic, sentiment al dreptății, sentiment al echității; ca funcție, acțiunea de a judeca, de a restabili adevărul și de a pronunța dreptul cu ocazia unei contestații, judecătorul împarte justiția; ca ansamblu de instanțe, prin care se exercită funcția judiciară. [130]

Autorul Mihai Poalelungi menționează că în sens foarte larg justiția este o virtute, un sentiment de echitate, de aceea se poate spune, că ea este o noțiune care poartă amprenta subiectivismului ce variază în funcție de etica personală a fiecăruia. Într-un sens mai tehnic, justiția este o funcție – funcția de a judeca, de a pronunța dreptul cu ocazia unei contestații, iar într-un ultim sens, și mai restrâns, prin justiție se înțelege ansamblul instituțiilor prin mijlocirea cărora funcția judiciară se poate exercita, este un serviciu public al statului. [146, p.104]

Dicționarul francez Larousse definește justiția:

1. Principiu moral de respect al dreptului și echității;
2. Calitate morală ce reclamă respectul dreptului altuia;
3. Acțiune prin care autoritatea judiciară recunoaște dreptul cuiva;
4. Dreptul de a spune ce este legal, just sau injust;
5. Instituție căreia i-a fost încredințată atribuția de exercitare a puterii judiciare, aplicarea dreptului. [300]

Complexitatea fenomenului justiției, multitudinea de semnificații atribuite justiției au fost permanent conștientizate de cercetători, începând cu autorii antici care vedeau justiția ca temelie a statului, o punte de legătură între binele comun și bunăstarea individuală, spiritul dreptății fiind cel ce determină instalarea binelui comun.

Autorii Ion Craiovan și Monica Istrate în lucrarea despre ipostazele justiției – filosofică, morală, socială, juridică [101] pun întrebarea, dacă între ele sunt relații de complementaritate, interferență, interdependență? Autorii răspund la această întrebare în contextul surprinderii fenomenului justiției în lumea globalizată de astăzi nu numai prin prisma izvoarelor formale ale dreptului, dar și a altor factori cum ar fi: exigențele universale ale dreptului și justiției, experiența jurisprudențială, modalitățile de argumentare a deciziilor judecătorești.

În relațiile dintre cele trei puteri în stat, puterea judecătorească se manifestă față de celelalte două puteri ca putere nepolitică, fiind factor de limitare a puterii legislative și executive, puterea judecătorească se poziționează între cele două, echilibrându-le și temperându-le tendința spre absolutizare, dar nu se reduce numai la aceasta. Ea intervine pe trei planuri: în relațiile dintre puterile statului, în relațiile dintre ramurile puterii și persoane și în relațiile dintre persoane.

În literatura teoretico-juridică și de filosofia dreptului se pune în mod constant problema raportului dreptului ca principiu al justiției și a justiției ca scop al dreptului. În literatura franceză un reputat autor, Francois Terre, a exprimat sugestiv ideea interacțiunii dintre justiție și drept în următoarea sintagmă: „cu cât există mai multă justiție, cu atât există mai mult drept într-un stat.” Semnalând creșterea considerabilă a numărului proceselor judiciare în Franța, autorul citat continuă: „Cum nu există principiu fără excepție, nici progres fără exces, lumină fără umbră, în aventura umană fenomenul evocat a evoluat până la punctul eliminării nu a funcției manifeste a justiției, aceea care tinde să rezolve conflictele, ci, dimpotrivă, până la punctul eliminării funcției latente, aceea care te face, în mod normal, să-ți schimbi părerea și care constă în a-i descuraja pe susținătorii recurgerii la justiție de la recurgerea prea ușoară la aceasta”. [309]

Și în doctrina românească a fost elucidată această interdependență dintre justiție, stat de drept, justiția fiind concepută în multiplele sale manifestări, inclusiv și ca ideal al dreptului. În epoca interbelică autorul A. Văllimarescu atenționa asupra necesității atingerii armoniei sociale, ca rezultat al realizării echilibrului de interese, iar armonia socială poate fi instaurată prin concursul a doi factori: justiția și ordinea. [161, p. 69]

Totuși, consideră autorul Mihai Poalelungi, „deși noțiunea de justiție și ordine de drept sunt apropiate, interdependente, ele nu se identifică. Ordinea de drept nu există fără justiție, iar justiția își pierde eficacitatea în cazul în care apar discrepanțe în ordinea de drept”. [146, p.106]

Caracterul determinat istoric al luptei dintre justiție și ordine a fost prezentat de A. Văllimărescu ca lupta dintre elementul static și cel dinamic, astfel încât pe parcursul istoriei a repurtat victorie când unul, când celălalt.

Autorul Bernard Bourgeois, arătând interconexiunea dintre drept și justiție, a opinat că, pentru a caracteriza statul de drept, trebuie ales între o filosofie a dreptului fondator al justiției și o justiție fondatoare a dreptului. [295, p. 373-383] Această teză este consonantă tradiției romane, conform căreia justiția era anterioară dreptului, deci, justiția fonda dreptul.

Relevarea ideilor susnumite ne conduce la concluzia că doctrina juridică apreciază în mod unanim calitatea de ideal al Statului de drept, ideal declarat și în curs de realizare în perioada actuală de statele contemporane cu regimuri politice democratice. Și în Republica Moldova, după înlăturarea regimului totalitar sovietic, s-a pus problema efectuării schimbărilor

radicale - a reformelor, în scopul construirii unui stat de drept, în care valori supreme sunt dreptatea, demnitatea umană, drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane, pluralismul politic, deci, Republica Moldova a pornit pe calea edificării statului de drept. De subliniat sintagma “a pornit pe calea edificării statului de drept”, dar nu l-a edificat deja. Un punct de vedere exprimat de către Edmond Picard încă în 1921, dar valabil și astăzi, în special pentru realitatea noastră, constă în faptul că „statul de drept nu este niciodată o realitate desăvârșită și nici un stat nu poate, fără o îngâmfare vană și de nesuportat, să pretindă că a atins perfecțiunea statului de drept”. [306, p. 11]

Concept elaborat minuțios și îndelung de autori cu renume mondial, statul de drept se caracterizează prin particularități, care au fost identificate și clasificate, luând ca punct de plecare diferite criterii. Autorul Cristian Ionescu clasifică componentele statului de drept în 3 grupuri :

1. Componenta politică (se referă la principiile de organizare și funcționare a puterii de stat);
2. Componenta economică (ce caracterizează rolul statului în cadrul sistemului economic al societății);
3. Componenta socială (care privește modurile de garantare și realizare a drepturilor, libertăților persoanelor). [130, p. 11]

Fiind în temei de acord cu această clasificare, considerăm că ultima componentă mai degrabă ar îngloba libera dezvoltare a personalității umane, constituirea și funcționarea societății civile. De asemenea suplimentăm denumirea primei componente cu termenul “juridică”, adică prima componentă s-ar întitula politico-juridică. În cadrul acestei componente vor fi incluse mai multe elemente cum ar fi: pluralismul politic, supremația dreptului, organizarea puterii de stat în baza principului separării, colaborării și echilibrului puterilor în stat. La rândul său principiul separării puterilor în stat presupune existența unor principii care determină organizarea și funcționarea fiecăreia din cele trei puteri ale statului. [90, p.128]

Referitor la puterea a treia (așa cum s-a specificat în nenumărate rânduri, a treia în ordinea de enumerare, nu după importanță), autoarea S. C. Zagainova susține că aceasta este definită diferit de către cercetătorii problemei în cauză. După criteriile avansate, pot fi evidențiate 3 grupuri de definiții:

1. Criteriul instituțional, conform căruia puterea judiciară reprezintă un ansamblu de organe judecătorești care se supun legii și realizează dreptul pe cauze concrete în cadrul procedurii judiciare.
2. Criteriul funcțional, conform căruia esența puterii judecătorești este caracterizată de competențele pe care le au organele judiciare de a examina și soluționa conflictele juridice în cadrul procedurii de judecată.

3. Criteriul combinat care cumulează în sine ambele criterii: și pe cel instituțional și pe cel funcțional. [227, p.18-20]

Analizând aceste tipuri de definiții, constatăm caracterul lor incomplet, căci faptul că sunt organizate instanțe judecătorești (chiar un sistem de instanțe) încă nu înseamnă că există și putere judiciară. În cadrul elaborării concepției reformei judiciare în Republica Moldova la începutul anilor 90 ai secolului trecut se pusese un semn de egalitate între noțiunile de „putere judiciară” și „sistem judiciar”, opinie respinsă de savantul E. G. Martîncik. Puterea judiciară este o ramură a puterii de stat, pe când sistemul judiciar reprezintă construcția internă a puterii judiciare, deci este un concept derivat de la cel al puterii judiciare. [253, p. 44-51] În contextul acestei idei s-ar putea spune că este vorba de concepte diferite, dar care nu neapărat derivă unul din altul și care au o anumită independență unul față de altul, căci puterea judiciară poate exista și în afara unui sistem judiciar (experiența medievală ne demonstrează acest adevăr), iar sistemul judiciar nu în mod necesar este și o putere (fapt demonstrat de istoria dreptului socialist).

Pe aceeași linie de gândire remarcăm insuficiența criteriului funcțional, căci înzestrarea cu competențe de a rezolva conflictele nu caracterizează în mod excepțional justiția, fiindcă, în primul rând, și alte organe pot soluționa litigiile, iar în al doilea rând, demonstrează o poziție subordonată a justiției față de legislativ și executiv, căci ea va rezolva litigiile doar urmând calea arătată de aceste două puteri. Propriu zis, la originea teoriei separației puterilor, așa și a fost concepută justiția, judecătorul fiind, în expresia lui Montesquieu, „gura ce pronunță legea”.

Pentru această poziție a lui Montesquieu există justificări datorate conjuncturii concrete istorice. Montesquieu era împotriva încredințării puterii judecătorești unor judecători profesioniști, considerând că trebuie încredințată unor „persoane recutate din sânul poporului, la anumite epoci ale anului”. Această exigență, susținea Montesquieu, va fi un remediu al puterii excesive pe care ar dobândi-o tribunalele și riscului pe care aceasta l-ar reprezenta pentru justițiabili: „În felul acesta, puterea judecătorească, atât de temută de către oameni, nefiind legată nici de o anumită categorie socială, nici de o anumită profesiune, devine invizibilă și nulă. Oamenii nu mai au neconținut pe judecători înaintea ochilor și se tem de magistratură, nu de magistrați”. Rezultă că nu puterea judecătorească devine „invizibilă și nulă”, ci organul investit cu o asemenea putere; acesta este invizibil pentru că nu se concretizează într-un corp permanent, ci este format din simpli cetățeni aleși, temporar.

Participarea cetățenilor la judecată, în opinia lui Montesquieu, era posibilă numai în materia penală (crime) și în materie de delikte politice și de presă. Considerând că cei mai mari sunt supuși invidiei, Montesquieu aprecia că ei trebuie judecați tot de mari, practic asemănător ca și în cazul judecării miniștrilor de Senat. [260, p.295-296]

Cu timpul această poziție s-a modificat în sensul acceptării justiției în calitate de putere adevărată. În statul de drept statul delegă organelor judecătorești atribuții de a rezolva conflictele, garantând executarea deciziilor judecătorești prin apelul la forța de constrângere, însă totodată statul prevede, admite și recunoaște că jurisdicției puterii judecătorești se va supune și el însuși, adică chiar statul, atunci când un conflict juridic va antrena vreo autoritate publică ori vreun funcționar. În legătură cu aceasta, a fost caracterizată originalitatea raporturilor dintre stat și puterea judiciară, ca realitate ce deplasează accentul de la subiect la obiect, [227, p. 28] și anume statul ca subiect înzestrează puterea judiciară ca obiect cu competențe, iar aceasta, devenind subiect al puterii, poate examina cauze, obiectul cărora poate fi și statul (reprezentat de organe, funcționari). Numai astfel puterea judiciară devine o adevărată putere. De fapt, această particularitate a fost descrisă de marii doctrinari ai literaturii juridice occidentale. Leon Duguit remarca în acest sens obligativitatea statului de a respecta legea pe care el însuși o face, el (statul) o poate modifica sau abroga, dar atât timp cât ea există, el nu poate face un act contrar, un act administrativ sau jurisdicțional decât în limitele fixate de această lege, altfel statul nu este un stat de drept. Statul, în virtutea aceleiași idei, este justificabil doar în limitele propriilor sale tribunale. El poate fi parte într-un proces, el poate fi condamnat de propriii săi judecători și este ținut ca un simplu particular de a executa sentința pronunțată împotriva sa. [293, p. 91]

Puterea de stat este o putere specializată și delegată de popor în calitatea sa de titular al puterii politice, anumitor organisme sau autorități publice denumite și puteri (legislativă, executivă și judecătorească). Dintr-o perspectivă asemănătoare, un alt autor înțelege prin putere ansamblul sau sistemul relațiilor de putere constituite într-o societate istoricește determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun, asumat de membrii colectivității sau impus acestora de către cei care exercită puterea. [106, p.13]

În literatura de specialitate din Federația Rusă s-a exprimat opinia privitor la complexitatea structurală a puterii judecătorești în comparație cu puterea legislativă și executivă, care sunt îndeplinite de fapt de unul sau două organe publice (corespunzător de Șeful statului (Guvern) și de Parlament), pe când puterea judecătorească este una mai complicată structural, căci ea este realizată de totalitatea instanțelor judiciare, de la cel mai de jos nivel până la cele superioare. [239, p. 610]

În primul rând, puterea judiciară este o putere aparte în legătură cu realizarea principiului separării puterilor în conformitate cu funcțiile statului. Astfel, încă de la Montesquieu încoace s-a observat pe bună dreptate că aceasta nu înseamnă decât separarea atribuțiilor în scopul de a realiza o colaborare între puteri egale, nesubordonate una alteia, ca o putere să nu prevaleze asupra alteia, ca o putere să oprească altă putere, pentru a nu admite ca

nici una dintre ele să devină tiranică și să constituie izvorul abuzurilor asupra oamenilor, amenințând libertatea lor.

În al doilea rând justiția se înfăptuiește prin intermediul subiectelor speciale - instanțele judecătorești, așa cum consacră Constituția Republicii Moldova în art.115 “Justiția se înfăptuiește prin Curtea Supremă de Justiție, curțile de apel și prin judecătorii”. Pentru anumite categorii de cauze pot funcționa judecătorii specializate. Dar trebuie menționat că realizarea justiției se face nu numai prin organele judecătorești comune, dar și prin Curtea Constituțională, care veghează asupra constituționalității actelor normative-juridice. Anume acest fapt caracterizează înfăptuirea justiției ca o activitatea a unei puteri în stat, a celei judecătorești, care este obligată să se supună legii, nu puterii legislative, fiindcă aceasta prin edictarea unor legi poate încălca Constituția. În unele state (ex. Federația Rusă) este consacrat constituțional faptul că în sistemul judiciar este inclusă și Curtea Constituțională. Conform proiectului Academiei de Științe a Moldovei elaborate în 1992 Curtea Constituțională urma să facă parte din puterea judecătorească. [252, p. 120-121]

Parlamentul Republicii Moldova, adoptând Constituția în 1994, nu a receptat acest punct de vedere, deși el ar fi consolidat statutul puterii judecătorești, arătând că aceasta nu urmează orbește puterea legislativă, ci caută dreptatea, iar în cazul în care normele juridice adoptate de legiuitor încalcă drepturi și libertăți, acestea sunt considerate de Curtea Constituțională nevalabile.

În al treilea rând, în realizarea atributelor sale de putere organele de justiție sunt obligate de a activa la sesizare, adică atunci când un subiect al raporturilor juridice se adresează, fiindcă nu poate singur, fără ajutor din partea statului în persoana organelor judiciare, să-și realizeze drepturile sale. În astfel de cazuri organele judiciare activează și urmăresc scopul de a rezolva conflictele de pe pozițiile dreptului, realizând dreptatea. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că puterea judiciară cuprinde mecanismul de exercitare a justiției, pe judecători în exercițiul funcțiunii, fiind și ramură a puterii de stat și putere de stat. [105]

Constituția Republicii Moldova în art.6 stipulează “În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin...”, astfel recunoscând calitatea de putere a justiției. Pentru că titlul capitolului IX este “Autoritatea judecătorească”, s-a pus problema coraportului dintre acești doi termeni, fiind exprimată rezerva față de faptul că justiția ar fi putere. [139, p.153] Dar rezerva este relativă, căci același autor este de părere că puterea înseamnă aplicarea forței. De acord cu această teză arătăm că aplicarea forței are loc și se produce și pe baza deciziei judecătorești. Este clar că doar puterea executivă este cea care aplică nemijlocit forța prin aparatul de constrângere, astfel încât nici puterea legislativă nu aplică ea însăși forța. În aceeași situație se află și puterea judecătorească.

Insistând mai departe pe această rezervă exprimată, putem nega și autorității legislative calitatea de putere, care de asemenea este indicată în Constituție ca autoritate legislativă, deși nu Parlamentul aplică forța de constrângere, el doar adoptă acte normative ce prevăd anumite drepturi și obligații, iar în cazul nerespectării lor forța se aplică inclusiv cu ajutorul justiției, care de fapt este la originea justificării aplicării forței de constrângere. Întorcându-ne la puterea judecătorească, observăm că nerecunoscând calitate de putere a justiției, volens-nolens achiesăm la vechea concepție a justiției ca “cenușăreasa” celorlate două puteri, situație caracteristică statelor cu regim politic nedemocratic.

În statele europene (Franța, Belgia) există recunoașterea serviciului public al justiției nu numai de doctrină, dar și de practica juridică, deși nu este un punct de vedere unanim acceptat, unii autori au dubii serioase în privința lui, sau cel mult îl consideră un serviciu public cu o fizionomie aparte, cu trăsături specifice, căci conținând și elemente ale puterii executive, aceasta poate afecta independența. [298, p.141]

Problema are la origine dificultăți generate de istoricul apariției conceptului de serviciu public, care își are începuturile sale în domeniul dreptului administrativ. În Franța autorul Gaston Jeze menționa că serviciul public este piatra unghiulară a dreptului administrativ francez, care remodelează toate instituțiile dreptului public. Leon Duguit și școala de la Bordeaux au dezvoltat o adevărată teorie a serviciului public, statul fiind definit ca „o cooperatie de servicii publice, organizate și controlate de către stat”. [109, p. 52]

În general pentru identificarea unui serviciu public sunt necesare 3 elemente: elementul material – serviciul public are o activitate de interes general; elementul voluntarist – serviciul public are intenția de a avea putere publică; elementul formal - subordonarea unui regim de drept public. Se consideră că trei principii sunt caracteristice serviciului public: continuitatea, egalitatea și adaptabilitatea serviciilor publice. [145]

În România Ministerul Justiției aprobă Strategii de dezvoltare a justiției ca serviciu public prin care propune atingerea obiectivelor pentru ca actul de justiție să fie corect, transparent, desfășurat în termen rezonabil, la un cost accesibil cetățenilor, care se referă la asigurarea condițiilor nu numai sistemului de instanțe judiciare, Curții Constituționale, dar și Ministerului Public, parchetelor de pe lângă instanțe, personalului auxiliar, notarilor, executorilor judiciari, administrației penitenciarelor (exemplu Strategia de dezvoltare a justiției ca serviciu public pe anii 2010-2014). [125]

Principiile justiției ca serviciu public pot fi numite: justiția – monopol de stat, organizarea justiției pe sistemul dublului grad de jurisdicție, accesul liber la justiție, egalitatea în fața justiției, gratuitatea, colegialitatea, caracterul permanent și sedentar al jurisdicțiilor.

Actualmente și în literatura juridică din Republica Moldova este exprimată ideea conform căreia justiția are calitatea de serviciu public pe baza a două criterii generice: forma de organizare și obiectul de activitate. Conform criteriului formei de organizare, justiția a fost considerată în calitate de organ al administrării publice, exemplificat prin Ministerul Justiției, care are o competență de administrare a mai multor servicii publice formate din autorități sau instituții publice ce sunt orientate spre realizarea juridicului.

Din punct de vedere al obiectului de activitate s-a apreciat că acest serviciu judiciar este format din autorități și instituții publice, cum sunt Consiliul Superior al Magistraturii, sistemul de instanțe judecătorești și Curtea Constituțională. Dat fiind că justiția este unul dintre cele mai importante servicii publice ale statului, Ministerul Justiției este responsabilul de gestiunea domeniului, asigurând monopolul de stat, evidențiind caracterele specifice ale serviciului public al justiției și elaborând politici în domeniul reglementărilor juridice speciale ce stabilesc responsabilitatea și răspunderea acestui serviciu public. Autoarea T. Novac socoate că „Determinarea rolului Ministerului Justiției permite a preciza natura sistemului de instanțe judecătorești, ce poate fi privit drept serviciu public autonom, înzestrat cu un statut juridic special, determinat de principiul independenței justiției”. [140, p.65; 141, p. 210-216]

Dacă identificăm justiția ca serviciu public în sens material, este absolut clar că împărțirea dreptății ține de interesul general, iar dacă ne referim la aspectul formal (organic) atunci acceptăm o structură voluminoasă extinsă a acesteia, care constă nu numai din sistemul instanțelor judecătorești, dar și auxiliari ai justiției, procurori, avocați, executori judiciari, notari, Ministerul Justiției și Consiliul Superior al Magistraturii (sau organe care îndeplinesc funcții analoge celor ale Consiliului). Astfel polivalența termenului „justiție” denotă semnificații multiple care se suprapun și intersectează și își manifestă particularitățile sale distincte în accepțiunile mai restrânse sau mai largi ale fenomenului judiciar atribuite de doctrină și reglementări juridice, implementate de practica social-politică și juridică.

2.2. Coordonate teoretico-juridice ale procesului de modernizare a justiției.

Principiile moderne ale organizării și funcționării justiției

Pentru a caracteriza coordonatele teoretico-juridice ale modernizării justiției, este relevantă definirea noțiunii de principiu al dreptului. Asupra noțiunii de principiu al dreptului nu există o opinie unică. Unii autori enunță faptul că principiul este "un început", alții îl consideră o consecință, un rezultat. Majoritatea autorilor sunt de acord că principiile dreptului sunt idei originare menite să lumineze elaborarea și aplicarea dreptului. O perioadă de timp s-a considerat că principiile sunt metanorme, adică relevanța lor ține doar de cunoașterea dreptului și pot fi

utilizate pentru a interpreta dreptul, alții – le-au recunoscut caracterul juridic, arătând că ele sunt izvoare ale dreptului. [305, p. 48]

Principiile sunt elemente magistrale, ideile de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, o doctrină juridică, etc. La rândul lor principiile juridice reprezintă călăuza jurisprudenței – anumite modele anticipate sau metareguli care determină conținutul unui grup întreg de norme legislative. [122, p. 61]

Principiile juridice se constituie nemijlocit în cadrul conștiinței juridice a umanității. Autorul Ion Dobrinescu, menționează că în orice societate, de rând cu izvoarele de drept, adoptate de instituțiile statale, există și „izvoare mai adânci, produse ale conștiinței juridice colective care în fracțiuni de timp imperceptibile pentru generațiile care se succed, modifică valorile existente de interpretare, folosind fie laboratorul denumit practică judiciară, prin care sunt aduse la suprafață elemente juridice noi, fie transformările sociale sau evenimentele, care au rolul de a modifica concepțiile valorice și a impune altele considerate oarecum superioare”. Conform opiniei cercetătorului, „principiile juridice, chiar dacă nu sunt consemnate în legi, funcționează ca norme de drept, adică ele sunt reguli care direcționează conduitele individuale și colective și se bucură de autoritate”. [112, p. 40]

Rolul indispensabil al principiilor generale de drept constă în posibilitatea pe care o acordă utilizarea lor pentru a acoperi lacunele și ambiguitățile textului legislativ, mai ales acolo unde este lăsată o marjă de apreciere organelor de aplicare a dreptului. Principiile generale de asemenea sunt induse și dintr-o interpretare constructivă a Constituției. Astfel, putem spune că principiile dreptului exprimă esența dreptului și determinarea lui socială, ele exprimă aspectele economice, sociale, politice, plasând în centrul dreptului protecția principalelor valori. În ceea ce privește justiția, principiile ce o guvernează se prezintă ca idei generale ce stau la baza organizării și activității justiției ce indică esența ei și determină realizarea sarcinilor puse în fața justiției.

La finele secolului al XVIII-lea a luat naștere constituționalismul modern, consideră autorul J.L. Halperin, acceptând ideea lui Carre de Malberg, conform căreia Revoluția franceză a instituit principiile unei științe a Statului, tot așa cum românii au instituit o știință a dreptului.

Urmând această idee, autorii găsesc fundamentele justiției moderne franceze în revoluția din 1789, motto-ul căreia a fost exprimat de J.Michelet: “O justiție demnă de acest nume, nevândută, necumpărată, venind de la popor și pentru popor”.

Pătrunderea și circulația în Moldova a operelor sciitorilor progresiști din Franța, Marea Britanie, Italia și din alte țări ale lumii, cu preponderență, totuși din Europa, a contribuit în mare măsură la familiarizarea oamenilor de cultură și nu numai, cu viziunile iluminiștilor referitor la

principiile de dreptate, libertate și egalitate, devenite ulterior principii fundamentale ale doctrinei statului de drept. [122,p. 87]

Pe parcursul timpului ca principii ale justiției au fost înaintate mai multe principii, printre care: simplificarea organizării judiciare, egalitatea în fața legii și a instanțelor, instituirea dublului grad de jurisdicție și dreptul de a face apel, instituirea juraților în materie penală, profesionalismul și independența magistraților.

Autorul T. Cârnaț împarte principiile constituționale cu privire la justiție în două grupuri : Principii constituționale privind organizarea instanțelor judecătorești și principii constituționale privind înfăptuirea justiției. Din primul grup sunt indicate: independența, imparțialitatea și inamovibilitatea judecătorilor, colegialitatea, continuitatea. Din al doilea grup fac parte: înfăptuirea justiției numai de către instanțele de judecată, accesul liber la justiție, caracterul public al dezbaterilor judiciare, prezumția nevinovăției, egalitatea în fața justiției, dreptul la apărare, folosirea căilor de atac, folosirea limbii de stat ca limbă a procedurii judiciare și dreptul la interpret, caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive, neretroactivitatea legii. [95, p.464-472]

S-ar putea afirma că principiul continuității și principiul colegialității se referă mai mult la înfăptuirea justiției, decât la organizarea instanțelor judecătorești.

Sintetizând opiniile doctrinare și analizând și reglementările normativ-juridice putem concluziona că principiile pot fi divizate în: principii generale care se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci inclusiv și celei judiciare) și speciale, care se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori socot că principiile speciale pot fi clasificate în 3 grupuri: 1. principii ale *organizării justiției (ca un sistem de organe)* 2. principii ale *funcționării* justiției; 3. principii referitoare la *statutul* judecătorilor.

La principiile de organizare pot fi atribuite: autonomia sistemului de organe judiciare, accesibilitatea justiției, neadmiterea amestecului în sfera judiciară, exercitarea justiției doar de organele judecătorești. Principiile de funcționare sunt reprezentate de: contradictorialitatea, oralitatea, publicitatea, egalitatea în fața instanței, folosirea limbii naționale în justiție. La al treilea grup de principii sunt atribuite independența, imparțialitatea, inamovibilitatea. Independența este interpretată în sensul neamestecului în luarea hotărârii de către instanță, absența presiunii din partea altor factori, decât legea în sens larg.

Literatura de drept franceză (Claude Didry, Braconnay Nicolas, Bernard Bourgeois) stabilește principiile esențiale pentru serviciul public al justiției, pe care le grupează în trei grupuri: în primul grup se plasează principiile ce sunt comune tuturor serviciilor publice și astfel se aplică și domeniului judiciar – este vorba de continuitatea serviciului public, permanența

funcționării lui, grevele fiind foarte limitate pentru magistrați și ierarhia care se referă atât la jurisdicții, cât și la membrii corpului judiciar.

Alte principii sunt specifice activității judiciare, cum sunt principiile colegialității, care solicită intervenția mai multor judecători pentru majoritatea cazurilor; principiul separării atribuțiilor între magistrații parchetului și cei ai instanței.

În al treilea grup de principii se situează principiile de funcționare a justiției în relația cu justițiabilii, în primul rând, principiul egalității, legat de principiul egalității în fața legii; principiul gratuității, ceea ce nu exclude necesitatea plătirii unor taxe judiciare, de timbru, care sunt plătite statului și nu judecătorilor ce instrumentează cazul; principiul neutralității, corolarul exigenței de imparțialitate. [301] Principiile imparțialității și independenței enunțate la începutul perioadei moderne, sunt caracteristice sistemelor judiciare contemporane, ele garantează justițiabilului că actul de justiție se va realiza în afara oricăror presiuni și va fi determinat doar de argumentele din cursul dezbaterilor judiciare. Imparțialitatea indică absența oricăror prejudecăți și idei preconcepute ale judecătorilor. În acest sens, independența se referă la raporturile justiției cu alte puteri și este o condiție necesară (dar nu și suficientă) ale imparțialității judecătorului în raport cu justițiabilii. Independența și imparțialitatea judecătorilor sunt garantate grație statutului lor: judecătorii nu sunt funcționari publici și nu sunt supuși autorității ierarhice a unui minister, iar hotărârile lor nu pot fi contestate decât în cadrul procedurilor căilor de atac. Pentru a garanta imparțialitatea judecătorilor se reglementează juridic incapacitățile de a judeca și posibilitățile de recuzare în caz de suspiciune asupra imparțialității judecătorului. [294,p. 27]

În opinia lui Nicolas Braconnay traducerea în practică a principului imparțialității o reprezintă principiul neutralității. Exigența de imparțialitate are două aspecte: imparțialitate subiectivă care are la bază deontologia profesională și imparțialitatea obiectivă care constă în semnele neutralității ce asigură justițiabilii că va fi rezolvat cazul lor printr-un examen obiectiv al probelor și argumentelor. În acest sens, judecătorul are un comportament rezervat, lui i se impune principiul contradictorialității ca garanție pentru fiecare parte în proces că îi vor fi ascultate cu egală atenție toate explicațiile de rigoare cu privire la reclamațiile formulate de parte sau împotriva ei. [294, p.124]

Integritatea presupune capacitatea de a acționa într-o manieră conformă unor principii și valori, fără compromisuri, atât în exercitarea atribuțiilor de serviciu, cât și în viața privată, exercitarea atribuțiilor în mod cinstit, conștiincios, corect. Unii autori consideră că însăși imparțialitatea, alături de deontologie, este un aspect al integrității. [104, p.2]

Principiul imparțialității presupune că judecătorul ia decizia după o analiză echidistantă a faptelor în raport cu legea aplicabilă, fără prejudecăți și predilecții, fără a favoriza sau diminua șansele unei sau altei părți în proces.

Într-o sinteză a literaturii franceze cu privire la degajarea principiilor generale de către Consiliul de Stat, Consilul Constituțional și Curtea de Casație se relevă următoarele principii de funcționare a justiției: principiul autorității lucrului judecat, principiul respectării dreptului la apărare, al neretroactivității actelor administrative, principiul neadmisibilității pedepsirii de două ori pentru aceeași faptă și principiul paralelismului de forme în sensul posibilității retragerii ori abrogării unui act urmând aceleași forme ca și la adoptarea lui. [2, p.44-45]

În reglementările legislative și în literatura juridică din Federația Rusă se conține formula „Samostoiatelnosti suda i nezavisimosti sudei” în sensul că prima arată independența justiției ca putere, că relațiile dintre cele trei puteri se stabilesc în cadrul și pe baza legii, iar a doua – independența judecătorilor ca persoane prin intermediul cărora se înfăptuiește justiția. Autorii V.I.Anișina, G.A.Gadjiev, arătând că o justiție independentă înseamnă lipsa ierarhizării între cele trei puteri, că puterile legislativă, executivă și judecătorească sunt egale, la fel de importante și necesare societății și persoanelor, menționează totodată că există o relativă izolare a lor, lipsa de subordonare a unei puteri – alteia. Sub acest aspect, principiul independenței este privit ca un principiu negativ, care le impune celorlalte puteri să nu se implice în activitatea justiției, este instrumentul constituirii puterii judiciare în așa fel, încât nimeni să nu influențeze decizia judecătorească.

Conținutul pozitiv al principiului „Samostoiatelnosti” se manifestă în capacitatea organelor judiciare și a judecătorilor, ca titulari ai puterii judiciare, să poată cu propriile forțe și modalități să-și realizeze atribuțiile, deci se califică ca fiind rezultatul aplicării în practică a instrumentului respectiv. [181, p.8]

A fost exprimată și opinia conform căreia conceptul independenței puterii judecătorești semnifică activitatea procesuală independentă a instanțelor judiciare în realizarea funcției procesuale a justiției, adică în procesul de examinare și soluționare a litigiilor juridice pe baza legislației materiale și procesuale în conformitate cu conștiința profesională a judecătorilor și în condiții ce exclud orice influență străină. Autorul V. Terehin consideră că noțiunea de independență este mai îngustă decât noțiunea de „samostoiatelnosti” și corelația este ca de la parte la întreg, independența este doar o parte a „samostoiatelnosti”, care în afară de independența procesuală include și aspectul organizațional, adică competența, sfera de realizare a atribuțiilor, propria răspundere, funcțiile caracteristice doar ei, baza materială proprie, financiară, conducere proprie independentă și asigurare organizațională, deci, unește componenta procesuală și organizațională. [284, p. 43]

Restricțiile care devin garanții ale independenței judecătorilor pot fi de natură politică, economică și juridică. Cele politice dispun anumite limite și abțineri ale judecătorilor: de a nu fi deputat, membru al guvernului, de a nu fi angajat politic, de a nu avea activitate de

întreprinzător, de a nu ocupa funcții remunerate (cu excepția celor didactice și științifice). Din punct de vedere economic independența judecătorilor depinde de stabilirea unui nivel decent de asigurare materială din partea statului, prezența organelor de autoadministrare a judecătorilor.

Garanțiile considerate a fi de natură juridică sunt în temei cele prevăzute de normele procesuale: interdicția sub sancțiunea răspunderii pentru orice fel de imixtiune în exercitarea justiției; reglementarea unor procedee particulare de suspendare și încetare a atribuțiilor judecătorului; inamovibilitatea judecătorilor; dreptul judecătorului de a demisiona. Exigențele înaintate față de candidații la funcția de judecător, ordinea de numire, jurământul judecătorului, obligația statului de a-i acorda judecătorului și membrilor familiei sale securitate și protecție în caz de solicitare din partea judecătorului.

În literatura rusă se propune consolidarea statutului puterii judecătorești ca putere și de aceea sunt înaintate propuneri cu privire la formularea principiului parității puterii judecătorești, care să demonstreze independența puterii judecătorești bazată pe patru elemente: instituțional, funcțional, de competență, de resurse.

Criteriul instituțional indică asupra existenței unui sistem de organe judecătorești consacrat de Constituție și legi; acest sistem nu intră în componența altei puteri, este autonom; activează pe întreg teritoriul statului; este capabil să soluționeze orice conflict juridic; titularii acestei puteri corespund unor rigori stricte profesionale și etice.

Elementul funcțional al independenței justiției decurge nu numai din funcțiile statului, dar și din funcțiile dreptului. Funcțiile justiției sunt excepționale: nici un alt organ nu poate soluționa conflictele juridice conform regulilor și procedurilor prestabilite de legislație în scopul protecției drepturilor justițiabililor, a păcii sociale, a menținerii puterii în limitele legale, a echilibrului dintre interesele private și cele publice. [181, p.8]

Principul egalității este fundamental pentru procesul de înfăptuire a justiției, el presupune posibilitatea pentru orice persoană de a-i fi examinat litigiul de către aceleași jurisdicții și conform acelorași norme materiale și de procedură fără cea mai mică discriminare. Egalitatea în fața justiției se traduce prin accesul la justiție și dreptul la judecătorul natural: justițiabilii ce se află în situații similare trebuie să fie judecați de aceeași instanță, cu aplicarea acelorași reguli de fond și de procedură. Privilegiile de jurisdicție care permit individului de a fi judecat în condiții mai favorabile sunt de natură medievală și trebuie abolite.

Principul egalității este consacrat pe cale constituțională în toate constituțiile statelor democratice, inclusiv și în Constituția R. Moldova - art.16 alin. 2 : “Toți cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”. De aici și deducem semnificația deosebită a egalității pentru domeniul justiției, având o fațetă dublă: pe de o parte,

legea îi tratează în același mod pe toți, în al doilea rând, instituțiile ce aplică legea (inclusiv și în primul rând, judecătorii) se supun acestor prevederi ale legii și le realizează în viața cotidiană cu privire la orice cetățean, chiar și a celor ce au funcții înalte în stat.

Unii autori consideră că termenul “egalitate” exprimă un concept comparativ, adică unul care impune compararea situației și condițiilor unor subiecți de drepturi cu a altor subiecți, căci în condiții egale se aplică tratament egal, iar în situații diferite – tratament diferit. Principalul criteriu al problemei de egalitate în fața legii și în lege trebuie să fie efectul legii asupra individului sau grupului căruia îi este destinat, adică legea nu trebuie să aibă un efect mai constrângător pentru unii, decât pentru alții.

În opinia prof.univ. E. G. Martâncik principiile caracteristice justiției sunt: principiul legalității, realizarea justiției doar prin instanțele de judecată, independența judecătorilor și supunerea lor doar față de lege, egalitatea tuturor în fața legii și justiției, eligibilitatea judecătorilor instanțelor judiciare. [252, p.165]

Interdependența dintre principii este foarte convingător surprinsă de profesorul Corneliu Bârsan, care, pornind de la principiul dreptului la un proces echitabil, încadrează în acesta un mănunchi de alte principii: independența, imparțialitatea judecătorilor, legalitatea instituirii și funcționării instanțelor judiciare, egalitatea și echitatea, publicitatea, rezolvarea cazurilor în termen rezonabil. [76, p. 388-570]

Autorul Victor Pușcaș enumără opt principii ale înfăptuirii justiției: legalitate, independența și imparțialitatea instanțelor judecătorești; independența, imparțialitatea și inamovibilitatea judecătorilor; neretroactivitatea legii; egalitatea; prezumția de nevinovăție; accesul liber la justiție; dreptul la apărare. [148, p. 31]

Principiul independenței justiției este un principiu esențial pentru funcționarea justiției, fiind în strânsă legătură cu principiile inamovibilității, imparțialității, legalității, transparenței și publicității. Independența justiției și cea a magistratului-judecător este clar expusă de norma legală: „justiția se realizează de judecător.” Aceasta înseamnă, că în limitele legii, capacitatea decizională reflectată în actul de justiție îi aparține judecătorului în exclusivitate și este întemeiată numai pe circumstanțele faptice ale speței și pe normele juridice aplicabile în interpretarea proprie exclusivă a judecătorului. Nici o persoană nu-l poate influența, orienta, condiționa în capacitatea sa decizională.

Actualmente se consideră că principiul independenței judecătorului este un element esențial al statutului juridic al judecătorului și principala condiție a autonomiei autorității judecătorești, fiindcă determină independența justiției și, pe cale de consecință, caracterul echitabil și democratic al înfăptuirii justiției într-un stat de drept. Independența judecătorului nu este un beneficiu personal, nu este un scop în sine și nici un privilegiu acordat „castei”

judecătorilor, ci o necesitate imperioasă pentru ca judecătorii să-și poată exercita onest datoria profesională și astfel să poată proteja drepturile și libertățile persoanelor.

Independența judecătorului, în opinia autorului V.A. Terehin, are menirea de a apăra judecătorul de orice amestec în realizarea justiției. În caracteristica de conținut a independenței judiciare se disting trei elemente, unul extern puterii judecătorești și judecătorului și două elemente interne, unul dintre care vizează justiția ca sistem de instanțe, iar al doilea – pe judecător ca titularul puterii judecătorești. Elementul extern se referă la absența influenței din afara justiției, indiferent dacă aceasta parvine de la celelalte ramuri ale puterii, de la persoane cu funcții de răspundere, persoane private, mass-media etc. Un element intern vizează lipsa influenței din cadrul sistemului de organe judecătorești, în primul rând, al instanțelor supreme. Alt element intern cuprinde independența personală (morală și psihologică) a judecătorului , care depinde de conștiința și cultura juridică a judecătorului. [284, p. 44]

Pronunțând decizia, judecătorul în calitate de persoană investită constituțional cu competența de realizare a justiției, este obligat să se supună doar legii, aplicând-o, nici un organ al statului, indiferent de poziția sa în stat, indiferent de funcțiile pe care le exercită, nici un alt organism social, politic, nici organele de administrare a justiției, nici judecătorii de la instanța superioară nu au dreptul să-l oblige pe judecător să decidă într-un anume fel, sau să-i sugereze decizia într-o speță anume. Independența justiției este afectată de posibilitățile celorlalte două puteri de a o influența și anume, prin dependența financiară a puterii judecătorești de puterea legislativă și executivă; prin menținerea procurorului în sfera de influență a politicului; prin posibilitatea temporară ca magistrații, prin detașare, să ocupe funcții publice care necesită susținere politică. Deci, independența judecătorului se impune, în primul rând, față de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar și din interiorul puterii judecătorești, de către judecătorii de la instanțele superioare. Instanța judiciară inferioară este independentă în deciziile sale nu numai în ceea ce privește administrarea, aprecierea probelor, dar și aplicarea în general a legii cu determinarea sancțiunilor.

În al doilea rând, independența justiției trebuie privită și față de alți factori, cum ar fi: opinia publică a societății, a comunității, persoane, organizații, dar și față de sine însuși, față de propriile prejudecăți, ură, pasiuni, simpatii, antipatii, pe care judecătorul, ca orice ființă umană, le posedă. [15, p.19-21] Nu întâmplător, unul din marii juriști ruși, A. F. Coni scria despre cerințele înaintate față de judecător, arătând insuficiența doar a acumulării cunoștințelor, fiind necesară formarea voinței și caracterului judecătorului.

Numirea judecătorilor de către reprezentanții altor puteri în stat este o modalitate utilizată frecvent de diferite state și în diferite sisteme de drept. În sistemul anglo-saxon formarea corpului judecătoresc se realizează prin intermediul alegerilor. În fosta Uniune Sovietică

judecătorii de asemenea erau aleși. Dacă unul și același factor duce la rezultate diferite, înseamnă că acest factor nu este relevant pentru rezultat. În consecință, dacă în una dintre cele mai democratice state cu judecători independenți (Marea Britanie) și în unul dintre cele mai nedemocratice (Uniunea Sovietică) cu o justiție total supusă organelor de partid și de stat modalitatea recrutării judecătorilor era aceeași, deci numai acest element (alegerea judecătorilor) nu este relevant și nu ar putea asigura independența justiției.

Pentru a realiza independența judecătorilor sunt necesare proceduri și modalități cu privire la recrutare, promovare, transferare, eliberare din funcție, cu privire la răspundere disciplinară, civilă, penală, stabilirea răspunderii în caz de imixtiune în judecarea cauzei, în caz de obstrucționare a justiției.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a arătat că judecătorii nu se află și nu trebuie să se afle în raporturi de subordonare față de alte autorități publice, indiferent care ar fi acestea și indiferent de poziția ierarhică a acestora în stat. [127] Se au în vedere orice modalități folosite de o autoritate statală de a impune justiției o poziție subordonată, cum ar fi: strâmtorare materială, financiară, socială, lipsă de condiții, cererea unor rapoarte și dări de seamă, altele decât cele prevăzute de legislație.

Corelația dintre independența justiției și independența judecătorului determină de fapt, caracterul echitabil și democratic al exercitării justiției într-un stat de drept. [128] Independența procesuală se manifestă în relațiile instanței cu participanții la proces, raporturile dintre instanțele inferioare și cele ierarhic superioare, la soluționarea colegială a pricinii, relațiile din interiorul completului de judecată și deși este un element relevant în exercitarea justiției, dar nu este singurul, alături de el trebuie numite independența instituțională și financiară a justiției.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului abordează independența justiției sub două unghiuri:

1. Independența funcțională, ca organele judiciare să nu aparțină legislativului sau executivului, ca judecătorii să-și poată exercita funcția în afara oricăror ingerințe din partea celorlalte două puteri;

2. Independența personală care este apreciată în funcție de condițiile concrete specifice statutului magistratului. [76, p. 488-503]

Relativ recent, în doctrina occidentală, s-a pus problema excesului de independență a puterii judecătorești, ceea ce duce la juristocrație, atunci când independența judiciarului este exacerbată, privită ca scop în sine, și nu ca mijloc. În astfel de cazuri instanțele judiciare devin inefficiente în materia protecției drepturilor omului, prăpastia dintre principii și situație reală se adâncește, astfel încât abuzurile de independență și autodisciplină se datorează lipsei unui control efectiv asupra dictaturii „juristocratice”. [297, p.152] Propriu zis în astfel de cazuri este vorba nu

de independență, ci deja de arbitrar și această situație periculoasă poate interveni la diferite etape de evoluție a sistemului judiciar. Dacă în anii '90 ai secolului trecut dictatura juristocratică le apărea doctriinarilor autohtoni ca un fenomen exotic, lipsit de posibilități de realizare pe teren național, actualmente aceste poziții sunt pe cale de a fi revizuite, date fiind abuzurile săvârșite în domeniul justiției.

2.3. Elemente ale procesului de modernizare a justiției în Moldova și Valahia până la unirea Principatelor

Ideile și principiile expuse mai sus s-au format treptat și au fost aduse în atenția guvernanților și în teritoriile naționale românești. Ca orice proces din istoria umanității și procesul de modernizare a justiției a debutat, mai întâi, prin ideile noi pe care le-au promovat cele mai luminate minți ale omenirii, savanți, oameni ai culturii, practicieni și oameni politici. Dar, așa cum a specificat foarte ingenios profesorul finlandez J. Kekkonen, ideile juridice, ca orice alte idei, nu se răspândesc ca bolile. [234, p. 111.] Aceste idei au ajuns treptat să fie realizate în unele state ca rezultat al frământărilor sociale, revoluțiilor și reformelor. Pentru a analiza evoluția organizării judecătorești de pe teritoriul dintre Prut și Nistru este necesar să evidențiem că acest teritoriu, până la anexarea lui la Imperiul Rus în 1812, a fost parte componentă a Principatului Moldovei. Iar pe acel teritoriu, deși în evul mediu justiția nu era separată de administrație, totuși, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în perioada domniei lui Constantin Mavrocordat, au început să se propage primele idei de reformare a domeniului judecătoresc și să fie realizate unele acțiuni în acest sens. În biblioteca domnitorului Constantin Mavrocordat se găseau operele iluminiștilor vest-europeni ce tratau pe larg principiile dreptății, libertății, egalității, printre autori fiind : H.Grotius, J.Locke, S.Pufendorf etc.. [121, p.151]

Fundamentul teoretic al reformei judiciare din ambele principate (Constantin Mavrocordat a domnit de 6 ori în Valahia și de 4 ori în Moldova, astfel încât se intitula domn al Valahiei și Moldovei) o reprezenta Constituția din 7 februarie 1741, care a fost aprobată la câte o adunare a stărilor din fiecare principat. Textul acestei Constituții s-a publicat în Franța în „Mercure de France”, în 1742. [132, p. 29-34]

O inovație demnă de remarcat este cea cu privire la remunerarea dregătorilor ce judecau, această inovație având scopul „achitării cu vrednicie de sarcina lor și a putea mai ușor primi marele număr de jăluitori, dacă își vor exprima în scris părerea lor asupra pricinilor”, urmând ca și quantumul salariului să fie direct proporțional cu munca depusă în vederea înfăptuirii justiției. Deci, Mavrocordat urmărea să curme abuzurile frecvente legate de taxele nedrepte și „darurile” plătite de justițiabili. Trebuie menționat că nu toți domnitorii au urmat

politica lui C.Mavrocordat, dar totuși, printre cei mai consecvenți poate fi numit domnitorul Grigore Calimachi (1761-1764, 1767-1769). [180, p.256]

Boierii de divan urmau a redacta anaforale care reprezentau un fel de aviz înaintat domnitorului și remunerarea autorilor putea depinde de numărul și calitatea acestor anaforale.

Deși instanța supremă rămânea a fi compusă din domnitor și divan, aceasta era concepută, în special, ca instanță de apel și ca prima instanță pe dosarele penale ale unor infractori deosebit de periculoși, căci în concepția lui C.Mavrocordat, cele mai multe cauze urmau a fi soluționate în ținut, astfel se încerca pentru prima dată în istoria justiției naționale o ierarhizare a instanțelor, dar și o apropiere a justiției de justițiabili. Constantin Mavrocordat a consacrat și consolidat rolul divanului ca instanță de apel, poruncind ispravnicilor: „Cine va cunoaște că i s-au făcut strâmbătate la judecăți cu cela ce au avut pâră, cu carte de judecată să iasă la divan”. De aceea domnitorul pune în vedere ispravnicilor că pentru judecata apelurilor care sunt doar de competența divanului, să înștiințeze și cealaltă parte „și să luați mărturie de la 2-3 oameni, cum că l-ați îmbiet la divan și, de n-a vre să vie, atunci l-om aduce noi, căci noi pe un om singur nu-l putem judeca, până nu sunt amândoi de față.” Și pentru o mai bună cunoaștere de către popor a ordinii noi instituite, a dat indicație preotului și vornicelului fiecărui sat să citească porunca sa în fața sătenilor și să semneze cum că s-a citit în satul lor. [100, p.227]

Competența generală a marilor dregători a fost desființată de C.Mavrocordat. Totuși, eliminând din competența marilor dregători dreptul de a judeca, le-a lăsat dreptul de a judeca proprii subalterni (de exemplu, marele vistiernic putea judeca abuzurile comise în exercițiul funcțiunii fiscale de subalternii săi). Marele vornic putea judeca doar cauze civile, cele penale erau de competența divanului. În schimb, în materie civilă competența marilor vornici s-a lărgit, ei având dreptul de a judeca și pricini de stăpânire de pământ, care anterior țineau numai de competența domnului și a marelui logofăt. [180, p.257]

Marii vornici, ca judecători delegați de domn, de rând cu alți dregători întocmeau anafora (actul) ce era prezentată domnului spre aprobare. Astfel, judecata marilor boieri se reducea la alcătuirea de anaforale pe cauze concrete, care erau un fel de proiecte de hotărâri, și la înaintarea lor domnitorului, decizia acestuia reprezentând soluția dată conflictului juridic.

În Așezământul lui C. Mavrocordat din 1741 se fixa competența *ratione loci* pentru marii vornici, delimitându-le competența teritorială: „Vel vornicul de Țara de Jos să judece pe oamenii de ținuturile de jos. Vel vornicul de Țara de Sus - pe oamenii de ținuturile de sus”. Competența în materie civilă a ispravnicilor de ținut a fost lărgită prin poruncile lui C. Mavrocordat. De competența ispravnicilor de ținut prin reforma lui Mavrocordat țineau pricinile de moșii, în special, hotărnicirile, pe care ispravnicul trebuia să le realizeze cu concursul a 2 mazili din ținutul în care se găsea moșia, dar în calitate de moșie erau nu numai satele, părțile de

sat, ci putea fi și via, locul de casă, un teren urban etc. Implicarea mazililor era pe de o parte o încercare de a-i implica în viața publică pe cei ce erau descendenți ai boierilor (este adevărat, de un rang inferior, de rangul trei) pentru a le capta susținerea, dar și valorificarea cunoștințelor unor persoane ce aveau sau au avut moșii.

Ispravnicilor li s-au lăsat atribuții ce vizau doar primele cercetări în dosarele penale, în special, în ceea ce ține de infracțiunile grave. C. Mavrocordat porunea: „Tîlharii de se vor prinde numai cît să le dea sama ispravnicul de faptele lor, pe cine de ce au păgubit și îndată să-i trimită la divan, făcînd știre cu carte...” Pentru o mai bună asimilare de către autoritățile locale a inovației sale, domnitorul repeta în același act: „Pe tîlhari de furțișag să nu hotărască, numai să-i trimită aice”. [180, p. 258]

Domnitorul clarifica sensul „tîlhărie sau furțișag mare” în accepțiunea de atunci, aducând unele exemple: „Și tîlharii, măcar că pînă la un stup di să va dovedi că au furat, acesta tot tîlhar este și furțișag mare se socotește, afară de furțișaguri mici, de o găină sau altele ca aceste, cari să numesc potlogării”. În această explicație domnitorul urma cutuma și tradiția locală, inclusiv cea fixată de Cartea Românească de Învățătură despre furtul în proporții mici – al unei păsări, totodată, le califică ca potlogării, care erau lăsate în competența judecății locale, asupra căreia se insista în mod special: „Să nu vină omul cu orice potlogărie în divan”. Domnul se adresa și sătenilor, explicînd avantajul reformei, le porunea să se adreseze pe loc și-i înștiința că nu mai trebuie să vină la divan pentru judecată, căci fac „mai multă cheltuială, decât dobînda voastră”. [100, p.226]

În ținut a fost instituită funcția de judecător profesionist, cunoscător de pravile, care putea judeca singur sau împreună cu ispravnicul. Deși nu toți domnitorii au urmat această politică a lui Mavrocordat, unii totuși au asimilat-o, de exemplu, domnitorii Ioan și Grigore Calimach au reînviat instituția judecătorilor de profesie cu salariul plătit din visteria statului. Și în divan s-a încercat profesionalizarea celor ce împărțeau dreptatea, astfel încât în 1742 timp de 3 luni au funcționat 3 judecători retribuiți cu 50 de lei pe lună, unul dintre ei fiind chiar cronicarul Ion Neculce, dar măsura a trezit invidii, a „indispus” pe ceilalți boieri și domnitorul nu a mai insistat asupra ei. [119, p. 12]

În timpul ocupației țariste din 1769-1774, boierii moldoveni au înaintat o petiție către împărăteasa Rusiei, Ecaterina a II-a, cu cererea ca țara să fie condusă de 12 boieri, dintre care 6 boieri „să cerceteze și să hotărască numai judecățile.” Dând curs acestei petiții, în 1771 s-a înființat departamentul de justiție, astfel separându-se și la nivel central administrația de justiție. Tendința de modernizare a justiției a continuat și după această dată, astfel încât divanul avea patru departamente cu competență judecătorească: departamentele unu și doi cu competență în materie civilă, departamentul criminalicesc pentru dosarele penale (numit și departamentul de

criminalion sau mai simplu „criminal”) și departamentul pricinilor străine pentru pricinile dintre străini și pământeni.

Prevederile reformei lui C. Mavrocordat au fost urmate și în cazul Departamentului criminalicesc, care examina infracțiunile grave ca omuciderile, tâlhăriile, furturile, însă primele cercetări se făceau de ispravnici, împreună cu marele hatman, marele agă, care trimiteau departamentului toate actele procesuale întocmite de ei, împreună cu probele și infractorii.

Una dintre cele mai importante schimbări a fost aplicarea principiului separării puterii în stat și anume, au avut loc primii pași în separarea atribuțiilor administrative de cele judecătorești, atât la nivel central, cât și la nivel local, s-a realizat pregătirea premiselor pentru trecerea spre justiția modernă.

Este important de indicat că C. Mavrocordat a încercat să desființeze privilegiul judiciar al stărilor sociale superioare, poruncind: „Ispravnicii de ținuturi să judece pe boieri, și pe mazili și țărani ce sunt la ținutul său.” Această normă însă a întâmpinat rezistență din partea boierimii, care, și la finele secolului își arăta aversiunea față de ea, este adevărat sub motivul raționalist și iluminist asupra justiției, ca fiind serviciu ce poate fi realizat doar de cei cu cultură filosofică și juridică, care în exclusivitate pot să judece pricini importante. Această concluzie rezultă din contestarea din 1790 a boierului Iordachi Cantacuzino înaintată asupra unei hotărâri împotriva sa dată de o instanță din Roman: „Starea me boierească se ceri și după pravili, și după nestrămutatele obiceiurile pământului nostru să fie judecată iarăși de persoana de asemenea stare...persoanele de o stare cu totul mică și întunecată facu de istovu nelegiută acea hotărîre...Las a pomeni că sunt și fără idei, necum cu vreo știință de filosofie și pravili judecătorești”. [119, p. 15]

Mavrocordat a insistat asupra condițiilor de acces liber la justiție și publicitate a proceselor, atât la nivel de divan, cât și în ținut. El le porunca ispravnicilor să judece cu ușile deschise, muștrând pe cei ce nu prea „stau la judecată”. Întru asigurarea accesului la justiție domnul le cerea ispravnicilor să judece neconținut și cu ușile deschise. Domnul probează pe un ispravnic: „Oameni cu jaloabă prea mult vin aici de la ținutul acela, de supără Divanul și pentru mici pricini până la un leu, doi lei și socot că ori ușile dumitale sunt închise, ori nu stați la judecată”. Instrucțiuni similare trimiteau și alți domnitori, care indicau ispravnicilor să judece fără să zăbovească, „să se lipsească și de vremea obișnuită a mâncării și a somnului, ca nicidecum să nu stee săracii locuitori așteptând și pierzîndu-și vremea și făcând cheltuială din pricina lenevirii dregătorilor”. [100, p.226]

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în ambele principate au continuat eforturile de ameliorare a domeniului judiciar, care aveau ca fundament teoretic numeroase proiecte înaintate de boierimea din Moldova și Țara Românească. Astfel, în Țara Românească, în 1822, boierimea

a elaborat un proiect intitulat „Îndreptarea țării după cele ce au pățit de la străini la 1821”. Acest proiect conținea reglementări ce tindeau să accentueze procesul început de Ipsilanti privind separarea puterii judecătorești de cea executivă.

Un alt act ce conținea prevederi în domeniu a fost proiectul de constituție al cărvunarilor, elaborat în 1822, în Moldova, care, deși a rămas la stadiul de proiect, este important pentru a fi amintit tocmai pentru ideile pe care le enunța. Acest proiect pune accent pe separația puterilor, preconizând formarea și în materie civilă a unei instanțe speciale de apel. Conform acestuia, se diminuau atribuțiile judecătorești ale Domnitorului, el având dreptul să judece doar în cazul în care exista un dezacord între instanța de apel și cea de casare. [119, p. 43]

Mai târziu, prin Convenția de la Akkerman din 1826, încheiată între Imperiul Otoman și Imperiul Rus, s-a hotărât adoptarea regulamentelor obștești pentru îmbunătățirea stării din Principate. Referindu-ne la originea acestor acte, identificăm diferite opinii. Astfel, autorul Paul Negulescu consideră că acestea constituie, în cea mai mare parte, o operă românească, „întemeiată pe obiceiurile vechi ale pământului, dar îndreptate, ținându-se seama de cerințele timpului”, iar redactorii lor „au dat dovadă de o tehnică legislativă destul de bună, ca și de cunoașterea aprofundată a vechilor noastre așezări”. Nicolae Iorga vedea în aceste regulamente o adevărată constituție și tot marele nostru cărturar consideră că țarismul „a căutat să dea aceeași formă constituțională ambelor țări și au introdus chiar în Regulamentul organic articolul care pregătea unirea lor, fiindcă pentru ei era mult mai comod să le anexeze dintr-odată, decât fiecare principat pe rând”. [94, p. 39]

Regulamentele Organice au fost puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova, fiind confirmate de Imperiul Otoman în 1834, printr-un hatiserif. Ele au fost considerate drept prima constituție scrisă, deși nu conțin doar reglementări constituționale, iar din cele constituționale nu conțin norme cu privire la drepturi și libertăți.

Printre multe alte reglementări regulamentele consacră unele prevederi, în special, cu privire la organizarea judecătorească, având ca model legea franceză de la 1790. De exemplu, Regulamentul Organic al Țării Românești conține capitolul VII, intitulat: „Pentru cătarea judecăților în Valahia și pentru întocmirea și căderea judecătoriilor” iar în Regulamentul Organic din Moldova, capitolul VIII este intitulat: „Rânduiala judecătorească”.

Conform acestor prevederi, instanțele de judecată au fost organizate pentru prima dată pe grade de jurisdicție, cu competențe deosebite în raport cu natura litigiilor și valoarea acestora.

Aceste acte distingeau două categorii de instanțe judecătorești: ordinare și extraordinare. În calitate de instanțe de judecată extraordinare se evidențiau instanțe de judecată militare și instanțe de judecată ecleziastice. Conform doctrinei, întâlnim următoarea clasificare a instanțelor de judecată ordinare: „judecătoria de județ” în Țara Românească sau „tribunalul de ținut” în

Moldova – instanță de judecată de gradul întâi; „divanurile judecătorești” în Țara Românească sau „divanurile de apelație” în Moldova – instanță de judecată de gradul doi; „Înaltul divan” în Țara Românească sau „Divanul domnesc” în Moldova – instanță de judecată de gradul trei. [87, p. 17]

Însă, dacă analizăm înseși actele primare, adică Regulamentele Organice ale ambelor țări, atunci putem deduce puțin altă clasificare a instanțelor de judecată. Conform art. 280 al ROM deducem următoarele categorii de instanțe de judecată: tribunalele de ținuturi și județe sătești; divanul de apelație; un tribunal de comerț în orașul Galați; un tribunal de poliție în Iași; un tribunal criminal și Divanul Domnesc. În Țara Românească întâlnim practic aceleași instanțe de judecată, însă cu unele modificări neesențiale, de exemplu, art. 213 al ROV ne evidențiază judecătoriile județelor; două divanuri judecătorești, așezate la București și Craiova; două judecătorii de Comerț cu reședința, de asemenea, la București și Craiova; o judecătorie de Poliție în București și înaltul Divan sau înalta Curte de apelație.

Judecătoriile sătești s-au format cu scopul de a ajuta populația săracă, și de a evita deplasarea la județ cu vreo pricină neînsemnată. Aceste judecătorii numite și de împăcaciune și județe sătești aveau dreptul să judece pricinile până la o valoare de 10-15 lei și să și execute astfel de hotărâri (art. 319 ROM). În componența lor intra preotul din sat și trei jurați aleși dintre săteni, care trebuiau să fie dintre fruntași, mijlocași și codași. Ei trebuiau să se întâlnească în fiecare duminică sau zi de sărbătoare, în casa preotului pentru a soluționa litigiile și a împăca părțile. [98, p. 283] Astfel se pune baza justiției de pace.

La rândul lor instanțele de fond, erau organizate și sub formă de judecătorii de județ în Țara Românească și tribunale de ținut în Moldova. Pe parcursul întregii perioade ele au putut fi întâlnite sub mai multe denumiri. Astfel de judecătorie (tribunal) se înființează în fiecare județ (ținut), în componența lor intrând un președinte și doi membri în ambele principate, iar în Țara Românească și un procuror.

Referindu-ne la competența acestor instanțe, putem releva că în ceea ce privește competența civilă, ele puteau să judece în prima instanță toate pricinile civile și comerciale, iar în ultima instanță cele inferioare sumei de 150 taleri în Țara Românească (art. 261 ROV) și 1500 lei sau cele legate de pământ până la 30 stînjeni în Moldova (art. 303 ROM).

De asemenea, se poate de vorbit și despre competența penală în prima instanță, cum ar fi, de exemplu, Tribunalul de Iași care s-a împărțit în două secții, una civilă și una penală, fiecare din ele având câte un președinte și doi judecători. În Țara Românească conform art. 262 al Regulamentului Organic, judecătoriile de județ judecau în prima instanță și pricinile corecționale pentru care se prevedea pedeapsa până la un an de închisoare.

La Iași, în baza art. 342 s-a format tribunalul de poliție îndreptătoare: „Acest tribunal este alcătuit din două mădulări și de un prezident, și va judeca toate micile pricini ce se întâmplă între micii locuitori a celor mai de jos trepte ale orașului Iași, precum: bătaii, sfezi și alte pricini de acest fel, care tulbură liniștea”. [162, art.342]

O astfel de instanță asemănătoare a existat și la București.

Al doilea grad jurisdicțional în Țara Românească este format de cele două Divanuri judecătorești, unul la București și celălalt la Craiova.

În circumscripția Divanului judecătoresc din București intrau cele treisprezece județe muntene, din stânga Oltului, iar în circumscripția Divanului din Craiova intrau cinci județe ale Olteniei.

Componența divanului din București era formată din doisprezece membri, șapte - pentru secția civilă și cinci - pentru secția criminală. Pe lângă această secție se mai formase și o secție cu caracter provizoriu numită Divan Vremelnic. În cazul când o pricină va avea atât caracter criminalicesc, cât și civil sau comercial, se va judeca de mai multe secții, numai că preferință urma să i se acorde secției criminalicești.

Divanul Craiovei era format din opt membri, cinci - pentru secția civilă și trei - pentru secția criminală.

De competența Divanurilor ținea judecata „Apelațiilor” împotriva hotărârilor instanțelor judecătorești de gradul întâi. Ele judecau fără apel „desăvârșit” pînă la 5000 lei capital sau 500 – venit, numai dacă hotărârea lor era aceeași ca și a primei instanțe sau părțile renunțau la apel.

În Moldova instanțele judecătorești de gradul doi diferă puțin de cele din Țara Românească. Astfel, la Iași se formează două „divanuri de apelație”, unul pentru Țara de sus și altul pentru Țara de jos, fiecare fiind compus dintr-un președinte și patru asesori.

Conform art. 320 – 332 ale ROM în competența acestor organe intră judecarea apelurilor împotriva hotărîrilor civile și comerciale pronunțate de tribunalele de ținut din jurisdicția respectivă.

În 1835 s-au desființat aceste două divane și s-a format unul singur pentru toată țara, în componența căruia intra un președinte și șase asesori. Prin legea din 1846 asesorii au fost reduși la patru, adăugându-se însă trei candidați, care îi puteau înlocui pe asesori în cazul în care aceștia erau împiedicați de unele circumstanțe să judece. [116, p. 177]

În ceea ce privește organele cu competență penală, ele diferă de cele cu competență civilă, fiindcă pe parcurs se reformează diferite organe judecătorești.

La 1832 Departamentul criminalicesc existent încă din 1789 se transformă în tribunalul de pricini criminale, cu competența de a judeca toate pricinile criminale. Acest organ s-a instituit conform art. 346-351 ROM și în componența acestuia intra un președinte și doi membri.

Totodată, un avocat asigura apărarea acuzaților pe parcursul procesului. Iar competența include soluționarea tuturor pricinilor criminale, care au fost cercetate în prima instanță de către tribunalele ținuturilor. Hotărârile acestui tribunal erau valabile și se puneau „în lucrare numai după cercetarea lor de către divanul domnesc și întărirea lor de către domnul”, (art. 357) având caracterul unor anafore. [98, p. 284]

Pe lângă instanțele menționate anterior, mai putem vorbi și despre alte instanțe specializate și anume cele comerciale. În Țara Românească existau două judecătoriai comerciale, una - la București și alta - la Craiova. În competența acestor instanțe intra judecarea pricinilor comerciale și apelațiile împotriva hotărârilor judecătoriaiilor de întâia cercetare.

În Moldova activa Tribunalul de comerț din Galați. Instanța respectivă a fost fondată spre înlesnirea și siguranța negoțului, aceasta o observăm chiar și din componența sa, fiindcă doar președintele tribunalului era boier, iar ceilalți doi membri erau anume negustori, aleși dintre cei mai însemnați atât întru purtările cele bune, cât și întru știința rânduielilor și a economiei. Conform art. 334 al ROM: „Acest tribunal va judeca toate pricinile atingătoare atât de îndatoririle și alcătuirile urmate între neguțătorii boltași și bancheri, cât și toate actele de comerț”. [87, p. 18]

Pentru asigurarea mersului normal al negoțului și în alte regiuni, de exemplu în Iași marele staroste al negoțului asista la soluționarea litigiilor comerciale în cadrul tribunalului de ținut, iar la Focșani și Botoșani erau numiți câte doi negustori sau târgoveți, care erau invitați de către președintele tribunalului ținutului pentru a fi părtași la toate ședințele ce țin de pricinile negustorești.

Înaltul Divan în Țara Românească și Divanul domnesc în Moldova, după cum am menționat, constituiau al treilea grad de jurisdicție.

Înaltul Divan era compus din președinte care era marele ban, șase judecători și doi supleanți. În competența divanului intra judecarea apelurilor împotriva hotărârilor divanurilor judecătorești și a judecătoriaiilor comerciale. Hotărârile lui erau definitive, doar cu condiția că până la executare trebuiau aduse la cunoștința Domnului. De aici observăm că deși Regulamentele organice au fost primele acte care au exclus competența judecătorească a Domnului, totuși acesta a continuat să aibă o influență asupra hotărârilor judecătorești. [87, p. 18]

După competență Divanul Domnesc din Moldova se aseamănă cu Înaltul Divan al Țării Românești, componența fiind diferită. Astfel, Divanul Domnesc era format din șapte membri, dintre care patru erau numiți de către Domn, iar trei de Obșteasca Obișnuită Adunare. Dintre acești membri, Domnul numea un președinte, care trebuia să prezideze ședințele în lipsa sa, iar în prezența sa, această persoană nu mai putea participa la soluționarea cazurilor. În cazurile când

ședințele erau prezidate de către Domn, el nu avea dreptul la vot decât doar atunci când voturile celorlalți membri se împărțeau egal.

Pe lângă sistemul instanțelor judecătorești, Regulamentele organice mai conțin și alte prevederi referitoare la organizarea judecătorească. Odată cu aplicarea acestor acte se formează un organ nou, numit Obișnuita Obștească Adunare. În competența acestuia intra punerea în aplicare a prevederilor regulamentului, dar uneori chiar și modificarea lui. Prin intermediul acestui organ a fost modificată și organizarea sistemului judiciar. Astfel, în Țara Românească s-a format un organ nou – Înalta Curte de Revizie care soluționa apelurile împotriva hotărârilor Înaltului Divan.

Concluzionând, menționăm că în această perioadă, atât în Moldova, cât și în Țara Românească se începuse la nivel legislativ o consacrare a principiilor moderne de egalitate în fața justiției, fiind create organe judiciare ce puteau fi sesizate de oricine, indiferent de originea lui socială.

S-a pus baza separării justiției de administrație, instanțele au fost organizate ierarhic. Pentru justițiabili era prevăzută posibilitatea atacării în apel ori recurs a deciziilor judecătorești. Într-o formă incipientă a fost prevăzută inamovibilitatea judecătorilor și exigențele înaintate față de nivelul moral și intelectual al judecătorului. Aceste elemente modernizatoare serveau ca premise pentru modernizarea justiției naționale.

Pentru a observa dacă ele erau prezente sau absente în Imperiul Rus, în prima jumătate a secolului al XIX-lea și deci pe cale de consecință și în Basarabia, urmează examinarea situației organizării judiciare în Basarabia din 1812 și până la reforme.

2.4. Organizarea judecătorească în Basarabia după 1812 și conștientizarea necesității reformei judiciare

În Basarabia anexată la 1812 de Imperiul Rus țarul a promis păstarea legilor și obiceiurilor locale și a decretat exercitarea justiției printr-un departament al administrației civile, instituit conform Regulamentului din 23 iulie 1812 cu privire la administrația provizorie în Basarabia. Acest departament a fost calificat de cercetători ca judiciar-polițienesc, fiindcă avea 3 secțiuni (colegii): una pentru soluționarea litigiilor civile, a doua – pentru examinarea infracțiunilor și a treia pentru administrarea poliției. [79, p.14] Secțiunile nu adoptau decizii, ci numai proiecte de decizii, care urmau să fie examinate de adunarea comună a departamentului, după care deveneau obligatorii, iar deciziile pe dosarele penale trebuiau să fie aprobate și de guvernatorul basarabean. Observăm că a fost păstrat modelul autohton din Principatul Moldovei până la 1812, cu substituirea atribuțiilor domnitorului cu atribuții date în competența guvernatorului.

La nivel local în județe justiția nu era separată de administrație și era exercitată de ispravnicii județelor care astfel cumulau atât atribuțiile administrative, cât și judecătorești. [81, p.199] Competența materială a ispravnicilor era limitată în domeniul penal la infracțiuni mai puțin grave, iar pentru cazurile de infracțiuni grave ca omuciderea, tâlhăria, furtul trebuiau să facă doar primele cercetări, adică se păstrase ordinea anterioară, existentă în Principatul Moldovei.

Această organizare judecătorească a fost menținută până în 1818, când în conformitate cu noul act normativ, Așezământul înființării regiunii Basarabia, justiția locală urma să fie exercitată de judecătoriile județene, fiecare fiind compusă dintr-un judecător și doi membri aleși din nobili de către nobili și confirmați prin decizia guvernatorului plenipotențiar al Podoliei. Din competența materială a judecătoriei județene erau excluse infracțiunile comise de nobili și funcționari publici, care erau deferiți judecății de către Consiliul Suprem al Basarabiei înființat prin legea din 1818. Curtea Civilă a Basarabiei examina acele dosare civile care aveau ca obiect acțiuni extinse în mai mult de un județ ori dacă aduceau atingere intereselor patrimoniale ale statului. În plus, Curtea Civilă și Curtea penală erau și instanțe de apel pentru judecătoriile județene, deci ele constituiau al doilea grad de jurisdicție. Componenta lor era determinată de numirea de către țar a președinților celor două Curți și a unui consilier din cei patru consilieri. Ceilalți trei consilieri erau aleși pe termen de 3 ani de către nobilime și aprobați de guvernator. [134, p.92]

Consiliul Suprem al Basarabiei înființat prin legea din 1818 era ca instanță de fond pentru infracțiunile săvârșite de nobili și funcționari și ca instanță de apel pentru deciziile Curții Civile și a celei penale. Deciziile Consiliului Suprem pe dosarele penale erau înaintate de guvernatorul civil al Basarabiei, Ministerului Justiției pentru a fi aprobate sau nu de Consiliul de Stat ori chiar de împărat. Competența judiciară a Consiliului Suprem a fost în scurt timp și treptat limitată, până când în 1826 i-au fost în general retrase funcțiile judiciare care au fost transmise Senatului Imperiului Rus.

Consiliul Suprem era organ cu atribuții executive și judecătorești și era compus din 11 membri, dintre care 5 erau numiți de coroană – rezidentul plenipotențiar, general guvernatorul Podoliei; guvernatorul civil; vice-guvernatorul; președinții Curții Civile și președintele Curții Penale, iar 6 membri erau aleși de nobilime dintre nobili și confirmați de rezidentul plenipotențiar. [7, p.35-36] Din 1828 toate organele ce îndeplineau justiția aveau ca limbă oficială limba rusă, deși marea majoritate a justițiabililor nu cunoșteau această limbă.

În Basarabia au activat și judecătoriile țărănești instituite prin Regulamentul din 1834 cu privire la sătenii liberi din Basarabia. În fiecare voloste (ocol) se instituia o judecătorie de voloste compusă din conducătorul volostei, starostele satului de baștină al reclamantului sau

pârâtului și 10 țărani de bună-credință aleși de săteni în fiecare an. Aceste judecătorii funcționau doar pentru țărani și pentru a soluționa contravențiile și litigiile cu valoare mică (în primul caz – 10 ruble, în al doilea – 50 ruble). În Basarabia au mai activat Judecătoria Comercială pentru litigii comerciale, Tribunalul de Conștiință ce examina litigii dintre rude și alte cauze rezultate din întâmplări nefericite. [79, p.39] În orașe atribuții administrative și judiciare aveau magistraturile, o competență judiciară limitată avea și Dicasteria din Chișinău care examina infracțiunile de concubinaj, încheierea celei de a patra căsătorii, adulterele și infracțiunile săvârșite de slujitorii bisericești, cu excepția celor mai grave, pentru care mai întâi Dicasteria trebuia să retragă titulatura bisericească bănuیتului, după care acesta era trimis în justiția laică. [7, p. 111]

Se poate observa că în Basarabia, ca și în întregul Imperiu Rus, justiția era organizată în funcție de apartenența socială a justițiabililor : nobili, slujitori ai bisericii, orașeni, țărani. Marea majoritate a țăranilor erau cei băștinași, așezați pe pământurile nobililor, iar țăranii statului era o categorie nouă înființată de țarism din țăranii strămutați din alte gubernii ale Imperiului Rus și așezați cu traiul în Basarabia. Pentru aceștia din urmă erau înființate așa numitele tribunale zemstviale inferioare ce nu erau tribunale în adevăratul sens al cuvântului ci doar, pe lângă atribuțiile executive, polițienești, aveau și unele atribuții judiciare – examinarea litigiilor mărunte și a contravențiilor săvârșite de țăranii de stat. Din 1837 aceste organe au fost redenumite tribunale zemstviale și erau compuse din ispravnicul zemstvia și un asesor superior, ambii aleși de nobilime și confirmați de guvernator și doi asesori, aleși de țăranii de stat. [79, p.37]

Guvernanții din Imperiul Rus au conștientizat că imperiul nu poate să se dezvolte în continuare fără a implementa unele reforme în domeniile strategice ale statului și în acest sens, unul din domeniile care aveau nevoie stringentă de schimbări era domeniul organizării judecătorești. Un alt eveniment care a servit drept motiv de implementare a reformei judiciare a fost începutul reformei sociale din Imperiul Rus. Vechiul sistem judecătorec contravenea necesităților impuse de noile relații sociale apărute, el se afla într-o dependență totală de organele administrației publice, care se implicau în emiterea hotărârilor judecătorești.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o dezvoltare continuă în cadrul Imperiului Rus a relațiilor capitaliste care distrugeau relațiile feudale existente. Instituția șerbiei parcurgea perioada unei crize profunde care s-a intensificat după înfrângerea Rusiei în timpul războiului din Crimeia. La sfârșitul anilor 50 ai secolului al XIX-lea guvernul țarist s-a pomenit în imposibilitatea utilizării vechilor metode de administrare, fapt ce a condiționat scăderea bruscă a autorității puterii de stat. Întreg sistemul organelor locale și centrale de conducere, precum și cel al forțelor armate și al organelor de poliție manifestau o incapacitate de lucru, devenită evidentă pentru toți. Cu toate acestea, nici una din structurile evidențiate nu se

afla într-o astfel de situație deplorabilă caracteristică sistemului judecătoresc. Senatorul rus C. N. Lebedev constata că persoana care la acele timpuri a cunoscut sistemul judiciar rusesc se putea îmbolnăvi și tulbura – atât era de insuportabil. [228, p. 43]

Nerespectarea actelor normative, birocrăția, incompetența persoanelor implicate în realizarea justiției au generat fenomenul lipsei totale de protecție a persoanei. La baza elaborării reformei judecătorești au stat în primul rând evenimentele istorice din cadrul Imperiului Rus, precedentă exercitare a justiției pe acel teritoriu, care a scos la iveală multe lacune din cadrul sistemului judecătoresc și neconcordanțe dintre reglementările juridice ce se aplicau de autorități și relațiile sociale deja existente la acea perioadă. La fel, nu putem neglija și influența reformelor din domeniu, elaborate deja de statele europene la acel moment.

Pentru Imperiul Rus speranța modificării sistemului judiciar și social-economic apăruse odată cu venirea la putere a lui Alexandru al II-lea. [83, p. 35] Având în vedere aceste realități, a devenit evidentă necesitatea realizării unei reforme judecătorești. Astfel, atât criza socio-politică, cât și cea financiară care se puteau răsfrânge negativ nu doar în interiorul țării, ci și asupra securității statului și a prestigiului pe plan internațional, precum și reforma socială din 1861, care a condus la schimbarea statutului juridic a unui număr de 22 mln. țărani, care au devenit liberi, au condiționat organizarea de către Alexandru al II-lea la 19 octombrie 1861 a unei comisii din cadrul căreia făceau parte 48 de iluștri juriști și funcționari de stat. Aceasta avea drept scop crearea conceptului unui sistem judiciar care ar corespunde relațiilor capitaliste, asigurându-se astfel, viabilitatea sistemului judecătoresc și a justiției în general. Se preconiza implementarea principiilor egalității părților raporturilor juridice, inviolabilitatea persoanei și a proprietății după modelul unor țări avansate precum Franța, Anglia, Germania.

Un rol important în cadrul acestei comisii l-a avut cunoscutul jurist, ministrul Consiliului de Stat Zarudnii S. I., sub conducerea căruia în 1862 au fost elaborate principiile fundamentale ale noii organizări judecătorești și ale noii proceduri judiciare.

Pentru procedura judiciară civilă se stabilea:

1. separarea puterii judecătorești de cea executivă;
2. soluționarea pricinilor civile de către judecătoriile de pace, tribunale, curtea de apel, curtea de casație;
3. includerea în competența judecătoriilor de pace a acțiunilor cu valoare mică, care datorită specificului puteau fi soluționate în teritoriu și nu erau însoțite de necesitatea determinării dreptului de proprietate asupra unui imobil;
4. examinarea fondului pricinii civile cel mult în două instanțe de judecată;

5. examinarea în prima instanță de către tribunal a tuturor pricinilor, care nu țineau de competența judecătoriilor de pace, toate deciziile acestuia fiind pasibile de apel în cadrul curții de apel;

6. soluționarea de către curtea de apel a tuturor pricinilor în care existau hotărâri definitive, acestea fiind ulterior pasibile de casație doar în anumite cazuri prevăzute de lege;

7. prezentarea de către procurori a încheierilor prealabile în pricinile care aveau tangențe cu interesele vistieriei și în alte cazuri stabilite de lege;

8. realizarea discursului în cadrul ședințelor de judecată publice nu de către secretar, ci de către unul din membrii instanței, căruia i-a fost încredințată examinarea pricinii;

9. examinarea cererilor de casație era dată în competența unei singure instanțe în cadrul întregului imperiu și anume Curtea de Casație din cadrul Senatului;

10. instituirea reprezentanților împuterniciți pentru protecția drepturilor persoanelor aflate în litigiu, în cazul în care acestea nu se puteau prezenta personal în proces;

11. executarea hotărârilor judecătorești ținea de competența unor executori judiciari.

Pentru procedura judiciară penală se stabilea:

1. acuzarea se separă de puterea judecătorească;

2. acuzarea este susținută de procurori care sunt obligați să descopere infracțiunile și să urmărească persoanele vinovate;

3. puterea judecătorească aparține judecătoriilor de pace, tribunalelor, curților de apel, curții de casație;

4. fiecare pricină urmează a fi examinată în cel mult două instanțe de judecată;

5. examinarea și soluționarea pricinilor în cazul infracțiunilor mai puțin grave ține de competența judecătoriilor de pace;

6. în pricinile ce nu țin de competența judecătoriilor de pace funcția anchetei preliminare se pune pe seama poliției, iar ancheta propriu zisă se realizează de către anchetatori, sub supravegherea exclusivă a procurorului;

7. cauzele indicate la punctul șase se soluționează de către tribunale;

8. în cazul infracțiunilor grave determinarea vinovăției sau nevinovăției persoanei ține de competența juraților;

9. apărarea inculpatului este încredințată avocaților;

10. pedeapsa este determinată de către instanța de judecată, doar după audierea procurorului;

11. Curtea de Apel examinează cauzele penale la cererea învinuitului și părții vătămate și în baza protestului procurorului. Totodată, nu sunt supuse revizuirii de către Curtea de Apel, hotărârile curții cu jurați cu referire la vinovăția sau nevinovăția persoanei;

12. în cazul unor cauze penale importante membrii curții de apel pot participa la examinare în cadrul ședințelor tribunalelor împreună cu curtea cu jurați;

13. sentințele judecătorești definitive pot fi anulate doar în ordine de casație;

14. judecătoria de casație (departamentele de casație ale Senatului) examinează sentințele penale definitive la cererea persoanelor condamnate și a părții vătămate sau în baza protestelor și prezentărilor procurorului. [221, p. 47]

În cadrul reformei se preconiza să fie reflectate și principiile de bază ale procedurii și organizării judecătorești:

- separarea puterii judecătorești de cea administrativă;
- inviolabilitatea judecătorilor și anchetatorilor;
- instituirea avocaturii;
- oralității și contradictorialității;
- eligibilitatea judecătorilor de pace;
- aprecierea liberă a probelor.

Dar aceste principii noi se loveau de rezistența unui număr impunători de funcționari țariști care militau pentru păstrarea unor principii din vechiul sistem:

- participarea la proces a reprezentanților stărilor;
- judecarea separată a persoanelor oficiale;
- păstrarea judecătoriilor duhovnicești ș. a.. [89, p. 108-109]

După aprobarea principiilor noi de către țarul Alexandru al II-lea, acestea au fost publicate, apoi trimise, pentru a fi discutate și apreciate, instanțelor judecătorești, universităților, unor juriști de peste hotare, fiind puse ulterior la baza noilor regulamente judiciare. [133, p. 32]

Aceste patru regulamente (*Ucerejdenie sudebnîh ustanovlenii*- Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești; *Ustav ugolovnogo sudoproizvodstva*- Regulamentul de procedură penală; *Ustav grajdanscogo sudoproizvodstva* - Regulamentul de procedură civilă; *Ustav o nacazaniiah nalagaemîh mirovîmi sudiami*- Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătorii de pace) au fost aprobate de împărat la 20 noiembrie 1864. Principalele prevederi incluse se refereau la organizarea judecătorească, la modul de pornire și desfășurare a proceselor penale și civile, la avocatură, notariat, curte cu jurați, etc. De asemenea, în baza acestor acte s-a introdus un sistem judecătoresc, structurat în două categorii de instanțe: judecătorii generale (a coroanei) și judecătoria de pace. Judecătoria coroanei avea două instanțe: instanța de gradul I, ce trebuia să activeze în district (ocrug), și instanța de gradul II, reprezentată de Curtea de Apel, ce trebuia să activeze pe un teritoriu care întrunea câteva districte (ocruguri) judecătorești. [102, p. 49]

Deși reforma judecătorească nu a fost realizată în întreg Imperiul Rus concomitent, din momentul aplicării prevederilor regulamentelor respective în principalele gubernii rusești, s-a pus problema realizării ei și în Basarabia.

În acest context, în august 1865 președintele Curții Civile a regiunii Basarabia Djuncovschi A. a transmis o scrisoare oficială ministrului justiției Stoianschi N., care conținea câteva remarce din punct de vedere a practicii procedurale civile care demonstau necesitatea înfăptuirii reformei judecătorești. [196, p. 138] Această scrisoare a fost alcătuită din cinci părți. În prima parte autorul arată necesitatea realizării imediate a reformei judecătorești în regiunea Basarabia, argumentând în primul rând prin existența unui haos în sistemul judecătoresc la acea etapă. Un alt motiv era amplasarea geografică a Basarabiei și anume: fiind vecină cu statele europene, băștinașii aveau posibilitate să cunoască și alte sisteme judecătorești, care aplicau niște principii de activitate mai progresiste. Aceasta i-a făcut să solicite efectuarea unor schimbări și în sistemul judecătoresc basarabean. La fel și cetățenii statelor europene, veniți în Basarabia, se confruntau cu unele probleme de ordin juridic, nefiind mulțumiți de regulile existente. Un alt subiect care a fost abordat în această scrisoare, se referea la soarta dosarelor deja existente. A. Djuncovschi insista asupra faptului că două sisteme judecătorești nu pot exista concomitent din mai multe motive. În primul rând, se încalcă principiul judecării cauzelor de către același sistem judecătoresc. De asemenea, din punct de vedere financiar ar fi foarte costisitor de menținut în aceeași perioadă două sisteme judecătorești. În continuare, autorul scrisorii evidențiază că odată cu instituirea noilor organe judecătorești toți specialiștii de talie înaltă se vor transfera în aceste structuri, iar vechile organe vor rămâne practic fără specialiști în domeniu. În baza acestor relatări autorul scrisorii propune desființarea vechilor organe judecătorești și transmiterea tuturor dosarelor nesoluționate până la acel moment, instanțelor noi create. Pentru micșorarea numărului dosarelor se propune realizarea următoarelor acțiuni: examinarea pricinilor într-un termen mai rezonabil; eliberarea organelor judecătorești de alte obligațiuni; interzicerea transmiterii dosarelor de către instanțele superioare spre reexaminare; suplinirea cu specialiști în domeniu, trimiterea reprezentanților Ministerului Justiției în judecătorii.

Un alt reprezentant al puterii de stat, care susținea efectuarea reformei judecătorești în Basarabia a fost procurorul Artimovschii-Gulac. Pe lângă alte argumente, acesta propune mărirea numărului anchetatorilor de la 16 la 24, în scopul eficientizării procesului de examinare a dosarelor. De asemenea, avînd în vedere specificul amplasării geografice a regiunii, propunea instituirea a două tribunale. Această idee a fost susținută de întreaga comisie responsabilă. [86, p. 22]

Deși la prima vedere s-ar părea că toți reprezentanții statului susțineau implementarea reformei judecătorești în Basarabia, o analiză mai detaliată a doctrinei evidențiază contrariul.

Astfel, guvernatorul regiunii considera inoportună implementarea integrală, pe plan local, a prevederilor celor patru regulamente din 1864. Acesta propunea revizuirea reglementărilor referitoare la judecătoriile de pace, susținând că ele nu-și vor exercita corespunzător obligațiile. În același context, propune de a nu aplica în Basarabia principiile separării puterii judecătorești de cea administrativă și al eligibilității membrilor judecătoriilor de pace. [196, p.144] Poziția guvernatorului se explică prin faptul, că dorea consolidarea centralizării și a propriilor puteri, din acest motiv, posibil, că nu considera oportună împărțirea puterii sale cu cea judiciară. Aceste propuneri nu și-au găsit însă susținerea, însăși guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei fiind împotriva.

După toate discuțiile pro și contra înfăptuirii reformei judecătorești în Basarabia, la 22 aprilie 1869 chestiunea a fost clarificată definitiv printr-o hotărâre a Consiliului de Stat cu privire la realizarea reformei judecătorești în Basarabia. În acest act erau expuse principalele reguli necesare de a fi respectate pentru efectuarea reformei:

1. Regulamentele din 20 noiembrie 1864 se vor aplica în Basarabia în strictă conformitate cu Instrucțiunea din 19 octombrie 1865 și regulile suplimentare ale acesteia din 10 martie 1869 cu privire la modul de finisare a proceselor examinate în cadrul vechiului sistem judecătoresc.

2. Structurile judecătorești se vor crea, iar anchetatorii și executorii judiciari se vor numi în cadrul statelor de personal.

3. Odată cu începerea activității noilor instanțe, funcțiile din cadrul vechilor structuri și în special, funcțiile de procuror al regiunii, *oblastnih i uezdnih streapcih* (agenți judiciari, un fel de ajutoari ai procurorului, ce aveau grijă de locurile de detenție și de interesele patrimoniale ale visteriei statului) se vor reduce. [268]

Astfel, odată cu implementarea în Basarabia a noilor regulamente judiciare, vechile structuri au fost desființate, creîndu-se Tribunalul Chișinău, hotărârile căruia puteau fi atacate în fața Curții de Apel din Odesa.

Realizarea acestei reforme a fost determinată și de neconcordanța dintre prevederile normative locale și noile condiții socio-economice de dezvoltare ale regiunii. Astfel, modificarea procedurii judiciare în concordanță cu prevederile regulamentelor din 20 noiembrie 1864 presupunea și realizarea altor modificări în legislație. În acest context, conchidem că una dintre premisele reformei judecătorești din Basarabia a constituit-o dorința de implementare mai grabnică a legislației Imperiului Rus, fapt ce condiționa neglijarea legilor locale. Până la realizarea reformei judecătorești, în Basarabia erau utilizate următoarele izvoare ale dreptului civil, considerate de Consiliul Suprem al Basarabiei ca legi locale: Hexabiblu lui Armenopol din 1345, Manualul de legi a lui Andronache Donici publicat în 1814, Sobornicescul Hrisov al

domnitorului Alexandru Mavrocordat din 1785, Regulamentul privind înființarea regiunii Basarabia din 1818, iar în cazul insuficienței reglementărilor locale se aplica legislația Imperiului Rus. [5, p. 91]

În procesul de implementare a propriilor reglementări legale, Imperiul Rus urmărea și scopul de menținere în cadrul procedurii de judecată a limbii ruse, care a fost declarată limbă oficială unică pentru instanțele de judecată încă din 1828. [243, p. 39] Deși la momentul realizării reformei, juriștii băștinași au propus înlocuirea limbii ruse cu cea moldovenească, autoritățile de stat și în special, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei nu a susținut această propunere, pe motiv că exista o insufiență de cadre în domeniu, cunoscătoare de limbă moldovenească, adăugând motivul absenței traducerilor majorității actelor normative rusești aplicabile în Basarabia. [157, p 521]

La baza reformei judecătorești a fost pusă ideea legalității. Justiția lua forme noi, iar principiul egalității tuturor în fața legii tindea să înlăture din viața statului rusesc elementele despotice, bazate pe situația specială și tratamentul privilegiat al nobilimii. [77, p. 140-141]

Reforma judecătorească efectuată atât în Basarabia, cât și în întreg Imperiul Rus s-a bazat pe experiența statului rus și a altor state europene. Doctrinarul rus I. Foinițchi scria că în cadrul sistemului judiciar rusesc nou format se conțin asemănări din cadrul sistemului englez, francez, însă, totodată, nici un regulament nu poate fi recunoscut nici de origine engleză, nici franceză, fiecare din ele fiind coraportat la realitatea existentă în țară. [238, p. 51]

În concluzie, evidențiem că la baza realizării reformei judecătorești în Basarabia au stat următoarele premise:

- necesitatea aplicării principiilor separării puterii în stat;
- apariția relațiilor sociale cu caracter modern;
- necesitatea coraportării sistemului judiciar din Basarabia cu cel din Imperiul Rus;
- dorința de a înlocui totalmente legislația locală cu cea a Imperiului Rus;
- necesitatea organizării unor instituții competente de a examina cauzele simple într-o procedură mai rapidă și cu minimum de formalități.

Reforma judecătorească deși a avut ca principal scop modernizarea organelor judecătorești și a principiilor de realizare a justiției, a păstrat parțial caracterele perioadei precedente. Totuși, această reformă a constituit un pas înainte în coraportarea organelor judecătorești la relațiile sociale noi apărute în acea perioadă.

Referindu-ne la judecătoriile locale, ar fi benefic să începem cu relatarea unor opinii ce țin de modalitățile de formare a judecătoriilor de pace, discutate încă până la înfăptuirea reformei. Guvernatorul civil, baronul Velio, încă anterior efectuării reformei a propus ca judecătorii din Judecătoriile de pace să fie numiți de stat. Iar Guvernatorul General al Novorosiei

și Basarabiei era împotriva, argumentând că această prevedere intra în contradicție cu unele principii și anume separarea puterii în stat, dreptul de a alege.

Judecătorii de pace erau comparați cu reprezentanții statului aleși de către popor care erau investiți cu atribuții judecătorești, ca de exemplu, primarul.

În consecință, în baza reformei, s-au format următoarele instanțe de judecată locale:

1. Judecătoriile de pace
2. Congresul județean al judecătorilor de pace.

În concluzie, menționăm că deși în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea Basarabia se afla sub dominația Imperiului Rus, totuși necesitatea reformei judecătorești, deși cu întârziere comparativ cu Principatul Moldovei cu câteva decenii, a fost conștientizată și au fost proclamate principii importante în baza reformei din acea perioadă, cum ar fi principiul egalității, echității, separării puterii în stat, inviolabilității judecătorilor și anchetatorilor.

2.5. Concluzii la capitolul II

1. În contextul principiului separării puterilor în stat, menționăm că puterea judecătorească se manifestă față de celelalte două puteri ca un factor de limitare a puterii legislative și executive, ea se poziționează între cele două, echilibrându-le și temperându-le tendința spre abuzuri. În plan epistemologic conceptul puterii judiciare se deosebește de cel al sistemului judiciar, fiindcă sistemul judiciar reprezintă construcția internă a puterii judiciare, astfel încât este un concept derivat de la cel al puterii judiciare.

2. Organizarea și funcționarea justiției moderne se bazează pe anumite principii, care în literatura de specialitate sunt prezentate într-o modalitate variată de opinii, iar această varietate are ca rezultat perceperea justiției moderne ca un fenomen polivalent. Principiile justiției pot fi divizate în două grupuri: Principii generale care se atribuie tuturor ramurilor puterii (deci, inclusiv, și celei judiciare) și speciale, care se referă doar la puterea judecătorească. Unii autori socot că principiile speciale pot fi divizate în 3 grupuri: 1. principii ale organizării justiției (sistemului de organe) 2. principii ale funcționării justiției; 3. principii referitoare la statutul judecătorilor.

3. Ca principii ale justiției, actualmente, specialiștii au înaintat următoarele principii: egalitatea în fața legii și a instanțelor, independența justiției, instituirea dublului grad de jurisdicție și dreptul de a face apel, instituirea juraților în materie penală, simplificarea organizării judiciare, profesionalismul magistraților. Principiul egalității în fața legii și a justiției a fost unul din primele asupra căruia și-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era cel mai clar percepută de majoritatea populației discriminate anterior.

4. Independența justiției ca independență a instanțelor, dar și a magistraților, poate fi afectată de posibilitățile celorlalte două puteri de a o influența și deci, ea se impune, în primul rând, față de alte organe ale statului din celelalte două ramuri ale puterii, dar și din interiorul puterii judecătorești, de către judecătorii de la instanțele superioare. Independența justiției trebuie privită și față de alți factori, cum ar fi: opinia publică a societății, a comunității, față de persoane influente politic sau/și economic, față de orice organizație, dar și față de sine însuși, față de propriile prejudecăți ale judecătorului.

5. Pe teren național este posibil de observat unele premise și începuturi de modernizare a justiției ce au fost expuse de reprezentanții elitelor politice și intelectuale naționale (domnitor, dregători, oameni cărturari ai vremii), ceea ce denotă o implicare națională în reformarea justiției. Reformele lui Constantin Mavrocordat și apoi Regulamentele organice au realizat o consacrare a principiilor moderne de egalitate în fața justiției, fiind create organe judiciare ce puteau fi sesizate de oricine, indiferent de originea lui socială. Au fost prevăzute și posibilități mai simple și facile pentru soluționarea litigiilor de o valoare mică. Într-o formă incipientă a fost introdusă inamovibilitatea judecătorilor și înaintate exigențe față de nivelul moral și intelectual al judecătorului. Aceste elemente inovatoare serveau ca premise pentru modernizarea justiției naționale.

6. După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus acele elemente modernizatoare începute prin reformele lui C.Mavrocordat au fost întrerupte pe teritoriul Basarabiei (deși ele au continuat în Principatul Moldovei), și doar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste, care distrugeau relațiile feudale existente s-a purces la reforme. Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus a dus nu numai la discriminare națională, la separare artificială de arealul național românesc, dar și la îndepărtarea Basarabiei de procesul de modernizare a vieții publice, inclusiv a domeniului judiciar. În opinia noastră ca dovezi în acest sens servesc mai multe trăsături negative ale justiției instituite de țarism în Basarabia: inegalitatea în fața justiției în funcție de apartenența socială a justițiabililor, dependența organelor ce judecau de organele puterii executive, caracterul antinațional al politicii de cadre judecătorești, de discriminare națională a băștinașilor basarabeni – toate acestea demonstrează destinul juridic ratat al Basarabiei după anexarea sa la Imperiul Rus.

3. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE GENERALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

3.1. Organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău

Referindu-ne la noile instanțe judecătorești, formate în urma realizării reformei, la atribuțiile și competența acestora, la principiile democratice aplicate în procesul realizării dreptului la justiție, vom încerca să demonstrăm că și în acea perioadă au existat unele norme juridice democratice care fiind aplicate ar fi putut avea ca rezultat respectarea drepturilor omului. Totodată, precizăm că nu trebuie să negăm sau să idealizăm normele juridice existente pe parcursul istoriei, ci întotdeauna trebuie să analizăm atent, pentru a alege ce ar fi benefic pentru etapa actuală, iar în unele cazuri precedentele istorice ne-ar ajuta să evităm niște situații imprevizibile.

Începerea activității noilor instanțe judecătorești a fost stabilită pentru 20 decembrie 1869. Deschiderea noilor instanțe a fost încredințată președintelui Curții de Apel din Odesa.

La momentul expirării termenului, în Chișinău au început să vină noi specialiști, care trebuiau să-și continue activitatea în cadrul instanțelor judecătorești noi formate.

În urma realizării acestei reforme în Basarabia s-au format două tipuri de instanțe judecătorești:

1. judecătorii generale
2. judecătorii locale.

În calitate de instanțe judecătorești generale a fost instituit Tribunalul Chișinău (pe lângă care activa curtea cu jurați) și Curtea de Apel. La rândul lor instanțele judecătorești locale erau reprezentate de judecătoriile de pace și Congresul județean al judecătoriilor de pace. [88, p. 100]

Senatul apare ca instanță superioară de casație pentru toate tipurile de instanțe judecătorești.

De asemenea, în acea perioadă, adică după realizarea reformei judecătorești, s-au păstrat și unele instanțe de judecată cu competență specială: judecătoriile duhovnicești, judecătoriile militare, judecătoriile de voloste, judecătoriile comerciale. [156, p. 365] Ne dovedește acest fapt Regulamentul privind continuarea activității Judecătoriei comerciale din Basarabia, prin care ministrul justiției propune permiterea activității temporare a Judecătoriei comerciale din Basarabia, până se va hotărî soarta tuturor Judecătoriilor comerciale din Imperiul Rus.

Tribunalul Chișinău și-a început activitatea cu punerea pe rol a cauzelor restante, rămase neexamine de către instanțele vechi: Curtea Civilă și Curtea Penală a regiunii Basarabia.

Tribunalul Chișinău examina toate cauzele care nu puteau fi soluționate de către Judecătoriile de pace.

Chiar și după efectuarea tuturor reformelor în cadrul Imperiului Rus, existau neconcordanțe. De exemplu, organizarea judecătorească nu coincidea cu organizarea administrativ-teritorială, din acest motiv Tribunalul Chișinău din Basarabia a fost inclus în circumscripția Curții de Apel din Odesa.

3.1.1. Componentă și competență a Tribunalului Chișinău

Ținând cont de cele menționate anterior și anume evidențierea aceluși sistem judecătoresc format în urma reformei, în calitate de instanță judecătorească generală poate fi evidențiat Tribunalul Chișinău (*Кишиневский окружной суд*, tradus în unele lucrări și ca *Judecătoria districtuală*). În calitate de bază legală a formării acestor instanțe a servit Reg. inst. Jud. din 1864. [276, p. 40]

Astfel potrivit art. 77-80, Tribunalele erau clasificate în patru categorii:

- a) Tribunalele de categoria întâi activau în capitale și erau formate din șase departamente;
- b) Tribunalele de categoria doi erau formate din trei departamente;
- c) Tribunalele de categoria trei erau formate din două departamente;
- d) Tribunalele de categoria patru nu erau împărțite în departamente. [219, p. 400]

Regula generală de constituire a Tribunalelor era ca în fiecare gubernie să se formeze minimum câte unul. În calitate de indiciu de bază a stabilirii numărului de tribunale în fiecare gubernie a servit numărul populației, așezarea geografică și numărul de dosare examinate anterior în acea gubernie. Ținându-se cont de acești indici, adică de numărul populației și suprafața de 468 de verste pe care era amplasată Basarabia, procurorul Basarabiei Artimovskii-Gulac, propunea de a se înființa două tribunale:

- Tribunalul Chișinău, care trebuia să activeze pentru patru județe: Chișinău, Akkerman, Bender și Orhei;
- Tribunalul de Bălți, competența căruia trebuia să se răsfrângă asupra a trei județe: Bălți, Soroca și Hotin. [83, p. 56]

La momentul stabilirii numărului de Tribunale pentru întreg imperiu nu s-a ținut cont de această propunere și la 20 decembrie 1869 a fost deschis Tribunalul Chișinău, care ar fi trebuit considerat de primul nivel, fiindcă era deschis în Chișinău și era unicul pentru Basarabia.

Tribunale de rangul doi, trei și patru puteau activa doar în guberniile unde erau formate mai multe tribunale. Astfel, nu este consecventă opinia Consiliului de Stat Înalt aprobată (de țar) potrivit căreia Tribunalul Chișinău urma să fie de rangul doi, deși era unicul Tribunal pentru Basarabia. [268] Deci, în sprijinul opiniei că Tribunalul Chișinău era de rangul doi este opinia Consiliului de Stat și structura Tribunalului din 3 departamente, iar ca argumente a rangului întâi al Tribunalului – că avea sediul în capitala regiunii și era unicul Tribunal pentru regiunea Basarabiei. Se vede că primele au prevalat asupra celorlalte argumente, astfel încât Tribunalul Chișinău apare în actele normativ-juridice ca instanță de rangul doi.

Tribunalul Chișinău a fost format din 3 departamente cu 6 secțiuni: 3 secțiuni judecau cauzele civile, 2 secțiuni – cauzele penale, o secțiune – cauze de natură administrativă. În fruntea Tribunalului Chișinău era un președinte, care concomitent conducea cu un departament. Se practica transferul judecătorilor dintr-un departament în altul. Ceremonia de deschidere a lucrărilor Tribunalului de Chișinău cât și a altor instanțe de judecată din Basarabia, prevăzute de noile regulamente ale instanțelor judecătorești a fost încredințată președintelui Curții de Apel din Odesa. [91, p. 80]

În literatura presovietică rusă și cea sovietică a fost exprimată o opinie favorabilă asupra caracterului reformei judecătorești din Imperiul Rus, promovate în conformitate cu Regulamentele judiciare din 1864.

Regimul politic al Imperiului Rus era unul autoritar, întrucât puterea supremă legislativă și executivă se concentra în mâinile împăratului (țarului). În Imperiu nu era promovat principiul separației puterilor, totodată Regulamentele judiciare din 1864 au instituit independența justiției, prin aceasta înțelegându-se, în primul rând, independența judecătorilor față de administrație ca principiu fundamental al exercitării justiției. Realizarea acestui principiu însemna construirea unor raporturi de tip nou între organele judiciare și celelalte organe ale puterii de stat, dar și raporturi cu instanțele judecătorești ierarhic superioare. O regulă importantă în vederea consacării independenței judecătorești era înserată în art. 248 Reg. inst. jud. despre incompatibilitatea funcției de judecător cu oricare altă funcție în stat ori în serviciul public, cu excepția celor de onoare și neremunerate. Li se interzicea judecătorilor să ia parte în constituirea și funcționarea întreprinderilor comerciale și industriale.

Art.148 interzicea ca judecătorii ce erau în relații de rudenie să activeze în cadrul acelorași complete de judecată – în cazul rudelor pe linie directă – fără limitarea gradelor de rudenie, iar în cazul rudeniei colaterale – până la al patrulea grad, adică frații, surorile; nepoții de frate, de soră; mătușile, unchii; nepoții, nepoatele; bunicii. În cazul rudeniei prin alianță se considera interzisă aflarea în cadrul aceluiași complet de judecată a rudelor soției judecătorului – frați, surori; nepoți, nepoate de frate, de soră.

În calitate de condiție definitorie a independenței judecătorilor era reglementată inamovibilitatea judecătorilor, care se baza pe recomandarea acestora de către Ministrul Justiției, iar numirea (aprobarea) ținea de competența împăratului. Inamovibilitatea era definită de I. Foinițki ca dreptul judecătorului de a rămâne în funcția de judecător și a fi asigurat material corespunzător funcției indiferent de voința autorităților de stat cărora le aparține dreptul de numire a judecătorilor. [287, p.338]

Inamovibilitatea este privită ca o condiție obligatorie a exercitării funcției judiciare, pentru că așa, cum arăta unul din autorii consacrați ai doctrinei presovietice ruse: “Cine dispune de soarta judecătorilor, dispune și de deciziile lor”. [279, p. 143] Inamovibili urmau să fie : Președinții și judecătorii instanțelor judecătorești generale și anchetatorii judiciari. Numai că în condițiile Imperiului Rus s-au găsit mijloace de a ocoli acest principiu, în primul rând, cu privire la anchetatorii judiciari. În scurt timp după semnarea celor patru Regulamente a fost introdusă funcția anchetatorului judiciar interimar care nu era inamovibil și putea fi numit și destituit oricând.

În identificarea candidaturilor un anumit rol îl aveau tribunalele și Curțile de apel care puteau înainta candidați. Eliberarea din funcție a judecătorilor era de competența acelorași organe care i-au numit și numai conform sentinței judecătorești de condamnare. Statutul judecătorului era determinat de condițiile privitor la numire, ordinea numirii și beneficiile aferente statutului. Regulamentul despre instituțiile judiciare, art. 202 prevedea în calitate de condiție – studiile superioare sau dovada aplicării pe parcursul exercitării funcției a cunoștințelor din domeniul juridic fără dovada studiilor în domeniu. Acest fapt a fost condiționat de lipsa la acel moment a cadrelor cu studii superioare. Cunoștințele practice și studiile caracterizau judecătorul ca persoană erudită, care avea o atitudine corectă, justă față de oameni și față de activitatea sa, ce se bucura de respect în societate, ceea ce putea garanta independența raționamentelor.

Din prevederile actelor primare din acea perioadă, și anume, Regulamentul privind punerea în aplicare a Regulamentelor judiciare din 20 noiembrie 1864 în Basarabia, prezentăm structura tribunalului de Chișinău.

Din cadrul acestei instanțe judecătorești făceau parte: – un președinte; – 2 adjuncți ai președintelui; – 9 membri; – 3 secretari; – 7 secretari adjuncți; – 10 executori judiciari; – un procuror; – 8 ajutoari de procurori; – 16 anchetatori judiciari; – 1 secretar (al procurorului); – 1 notar. Președintele Tribunalului era numit în funcție de către Senat la propunerea Ministerului de Justiție. [268] Din datele publicate în Adres kalendari de Direcția regională, apoi direcția gubernială Basarabia, iar apoi de Senat am depistat numele Președinților Tribunalului Chișinău pe parcursul anilor - din 1873 până în 1914. Aceștea au fost:

Între anii 1873-1874- F.I.Proskureacov;

Între anii 1875-1884- F.F.Ivanov;

Între anii 1885-1889- I.D.Revuțki;

Între anii 1890-1892- V.I.Bulgakov;

Între anii 1893-1894- B.I.Vitte;

Între anii 1894-1896- E.M.Vasiliev;

Între anii 1897-1901-Klopov A.A,

Între anii 1907-1914- Luzghin S.L. [182, p.97; 183, p.85; 184, p.99; 164, p.615; 165, p.612; 166, p.612; 167, p.643; 168, p.644; 169, p.640; 170, p.640; 171, p.636; 172 p.632; 186 p.632; 173, p.634; 174, p.635; 175, p.625; 185, p.627; 186, p.9; 195 (p.8); 187, p.10; 189, p.10; 190, p.10; 191, p.10; 176, p 139; 177, p.97; 178, p.162]

Același S.Luzghin ca Președinte al Tribunalului Chișinău este depistat din unele acte din 1917, semnate de el (la 15 aprilie 1917 se adresa Ministrului Justiției în calitate de președinte al Tribunalului), inclusiv saluta Sfatul Țării la deschiderea primei ședințe în 21 noiembrie 1917. Cu Luzghin ca președinte al Tribunalului a vorbit V. Erbiceanu venit în calitate de consilier în 1918 la Chișinău. V. Erbiceanu a vorbit cu Luzghin în limba rusă, căci „românește nu înțelegea nici un cuvânt, iar franțuzește știa foarte puțin”, deci și după 1914 a continuat să fie președinte al Tribunalului Chișinău. [115, p.35] După numele președinților s-ar putea presupune că nici unul dintre ei nu era băștinăș. Politica țarismului în regiunile naționale urmărea scopul rusificării și înlăturării particularităților naționale, ceea ce s-a exprimat direct în politica de cadre. După cum afirmă profesorul polonez A.Korobowicz, posturile de Președinte a Tribunalelelor, Președinte a Curților de Apel și de procurori trebuiau în mod obligatoriu să fie ocupate numai de etnici ruși, [233, p. 49] iar materialele de arhivă de la noi indică aceeași situație și în Basarabia.

Cariera judecătorească trebuia să fie precedată de aflarea la slujba de stat un anumit interval de timp (3 ani) în scopul acumulării experienței și maturității decizionale. Astfel, pe baza datelor ANRM, din 1894 putem urmări promovarea în carieră a judecătorilor și a altor colaboratori ai Tribunalului Chișinău pe parcursul a 10 ani – din 1885 până în 1894. Președintele Tribunalului la 1894 E.V.Vasiliev, cu 10 ani în urmă, adică în 1885 era procuror adjunct al Tribunalului Sankt Peterburg, după care timp de 3 ani a fost șef de cancelarie a general guvernatorului de Siberia de Est-Irkutsk, apoi din 1889-1893 – șef de cancelarie a general guvernatorului de Kiev, Podolia și Volîni.

Președiintele adjunct V.K.Kudrevici avea un parcurs judiciar mai consistent, fiind timp de 2 ani, 1885-1886, membru al Tribunalului Odesa, după care în anii 1887-1889 a funcționat ca Președinte adjunct al Tribunalului Koveni ((Lituania), apoi din anul 1890- 1894 – ca președinte adjunct al Tribunalului Chișinău.

Al doilea președinte adjunct, V.A.Lebedințev, de asemenea avea o carieră judecătorească clară și anume : din 1885 și până în 1893 inclusiv, a fost membru al Tribunalului Odesa, iar din 1894 – președinte adjunct al Tribunalului Chișinău.

Membrii Tribunalului Chișinău, judecătorii M.M.Nicoliski, M.A.Kuravițki, M.S.Goleanițki, din 1885 și până în 1894 inclusiv, au fost membri ai Tribunalului Chișinău. Judecătorii M.I.Suprunenco și A.U.Popov au devenit judecători ai Tribunalului Chișinău în 1887 și la 1894 erau în aceeași funcție, după ce timp de doi ani au fost procurori adjuncți (primul al Tribunalului Chișinău, iar al doilea – al Tribunalului Permi).

Judecătorul Tribunalului Chișinău M.A.Gorban a fost numit în această funcție în 1887 după doi ani în care a exercitat funcția de judecător de pace și președinte al congresului județean de pace Koveni (Lituania), iar judecătorul Tribunalului Chișinău din 1891, N.A.Zelenev, a avut timp de 6 ani (1885-1890) anterior numirii în 1891 calitatea de membru al Curții de Apel Arhangelisk. Membrul Tribunalului Chișinău din 1894, M.L.Lihtanski, a funcționat timp de 9 ani precedenți (1885-1893) ca judecător de pace în sectorul Chișinău.

Cele mai multe permutări în carieră au avut 2 membri ai Tribunalului: E. M. Pașcenco și I.A.Baron Ștakelberg. E. M. Pașcenco a fost numit judecător al Tribunalului Chișinău în 1892, după 5 ani de activitate în calitate de anchetator judiciar interimar în județul Kremenciug (1885), în județul Melitopoli (1886), în județul Akkerman (1887), anchetator judiciar interimar al Tribunalului Chișinău (1888-1889), apoi membru județean al Tribunalului Ecaterinoslav timp de 2 ani (1890-1891). I.A.Baron Ștakelberg din 1887 până în 1889 inclusiv a fost funcționar în cancelaria departamentului de Hotărniciri a Senatului, după care în 1890 a fost candidat la funcția de judecător a Curții de apel Moskova, iar în 1891- 1892 - judecător orășenesc în orașul Rjev al Tribunalului Tveri, în 1893- judecător al Tribunalului Sumî, la începutul anului 1894- membru al Tribunalului Saratov, apoi în același an – membru al Tribunalului Chișinău. [23, f. 46-54] Dacă condiția slujbei de stat, în special cea juridică (procurori, anchetatori judiciari, judecători de pace) pentru numirea în funcția de judecător al Tribunalului Chișinău, era în temei respectată, impresionează numărul de transferuri pe teritoriul Imperiului Rus, în diferite părți ale acestuia – din Siberia și până la Marea Baltică.

Condiția experienței juridice nu era întotdeauna luată în calcul, căci ministrul justiției avea posibilități mari în alegerea candidaților la funcțiile judiciare, fapt care se demonstrează și prin ignorarea candidaților pe care îi propuneau însăși instanțele care aveau acest drept. Pentru transferul judecătorului dintr-un post în altul sau dintr-o localitate în alta era necesar acordul judecătorului respectiv. Supravegherea activității judiciare se făcea prin intermediul:

1. președintelui fiecărei instanțe;
2. instanțelor ierarhic superioare;

3. Departamentelor de casație ale Senatului Imperiului Rus ;
4. procurorului;
5. Ministrului Justiției.

Primele trei forme ale supravegherii corespundeau spiritului reformei de separare a puterii judecătorești de celelalte două puteri. Supravegherea din partea procurorului nu era una în sensul adevărat al cuvântului, procurorii activau pe lângă instanțe, dar aveau și obligațiunea informării ministrului justiției despre abaterile în activitatea instanțelor.

Cu referire la supravegherea din partea ministrului justiției, în doctrină a fost exprimată opinia conform căreia aceasta nu era compatibilă cu spiritul reformei. Ministrul fiind reprezentant al puterii executive putea influența cariera judecătorului, având dreptul de a-l transfera sau de a se adresa în Senat în scopul încetării nejustificate (în opinia ministrului) a unei cauze examinate în cadrul Curții de Apel. În final, Senatul, examinând cauza, decidea asupra aplicării sau neaplicării sancțiunii disciplinare. [288, p.30] Considerăm această opinie exagerată, deoarece transferul se putea face doar cu acordul judecătorului, iar abaterea săvârșită de judecător, deși semnalată de ministru era (sau nu) sancționată de Senat ca organ judiciar.

Statutul judecătorului trebuie să fie pe măsura demnității profesiei și responsabilității pe care orice magistrat și-o asumă. El se caracterizează inclusiv prin beneficiile pe care le aveau magistrații. Potrivit reformei judiciare, ele erau de două feluri: materiale și morale. Asigurarea materială era un criteriu important de manifestare a independenței, acest fapt fiind conștientizat de către structurile de stat la cel mai înalt nivel și fiind condiționat de lipsa altor surse financiare oferite judecătorului.

Existența unui salariu decent garanta în mare parte o activitate corectă și echitabilă a judecătorului. Salariile judecătorilor erau considerate în primii ani după reformă mai mult decât suficiente, chiar considerabile. Regulamentul judiciar stabilea doar limitele: pentru președintele tribunalului salariul era de 2500, la care se adăugau încă 2000 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de 4500 ruble; pentru adjunctul său – de 2000 ruble, la care se adăugau încă 1500 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de -3500 ruble; iar pentru membrul Tribunalului – de 1200, la care se adăugau încă 1000 ruble pentru cazare și întreținere, suma totală fiind de -2200 ruble. [276, p. 79]

Pentru funcționarea organelor judecătorești generale din Basarabia au fost stabilite state provizorii de plată, acceptându-se maximumul sumelor : pentru Președinte – 4.500 ruble, adjuncti – 3.500 ruble, membri – 2.200 ruble.

Statele provizorii de plată pentru organele judecătorești ale regiunii Basarabia,
Tribunalul Chișinău (rangul doi)

Nr/r	Denumirea funcției	Nr. persoane	Suma pentru o persoană (ruble)	Suma totală (ruble)
1	Președinte	1	4.500	4.500
2	Adjuncții președintelui	2	3.500	7.000
3	Membri	9	2.200	19.800
4	Secretari	3	1.200	3.600
5	Secretari adjuncți	7	600	4.200
6	Executori judiciari	10	600	6.000
7	Pentru funcționarii cancelariei și birotică			10.000
8.	Procuror	1	3.500	3.500
9.	Procurori adjuncți	8	2.000	16.000
10.	Judecători de instrucție	16	1.500	24.000
11.	Secretar	1	1.000	1.000
12.	Pentru cancelarie			2.000
13.	Notar superior	1	2.200	2.200
14.	Birotică, pază etc.			3.000
15.	Total			106.800
16.	Suplimentar pentru cheltuieli de cancelarie a judecătorilor de instrucție	16	500	8.000
17.	Cheltuieli de cancelarie a procurorilor adjuncți	8	500	4.000
18.	Total			118.800

Sursa: Opinia Consiliului de Stat, aprobată prin decret al țarului din 8 aprilie 1869- PIC3 nr. 46950.

În ceea ce privește stimulările, ordinele și promovarea în cele două clase – a IV și a V - Regulamentele nu specifică nimic și în realitate între judecători existau diferențe mari de rang. Din datele despre personalul Tribunalului Chișinău în 1894 Președintele acestuia, E.V Vasilev avea rang *deistvitelinii statski sovetnic*- clasa IV; adjunctii lui - V.C.Kudrevici – *deistvitelinii statski sovetnic*, clasa IV și V.A.Lebedințev - *colejski secretar* – clasa X; doi membri – M.M. Nikolski, M.L.Lihtanski) - *statski sovetnic*, clasa V ; 4 membri (M.I.Suprunenco, A.I.Popov, Zelenev N.A., M.A.Kuravițki) aveau rangul de *colejski asesor* -clasa VIII; 3 judecători (M.A.Gorban, Pașenco E.M., Baron Ștakelberg I.A.– rangul de *colejski secretar* – clasa X. [21, fila 46 verso-52.]

Diferența de rang și clasă își punea amprenta și asupra adresării către aceste persoane. Astfel, celor de clasa III-IV (deci, și președintelui Tribunalului și Președintelui adjunct) i se

adresau cu „Vașe Prevoshoditelstvo”, celor de clasa V – cu „Vașe vâsocorodie”, celor de clasa VI-VIII – „Vașe vâsoblagorodie”, iar celor de clasa IX-XIV - „Vașe blagorodie”.

Reg. inst. jud. în câteva articole (407-419) reglementa statutul candidatului la post din domeniul judiciar. El prevedea că aceste persoane trebuie să fie absolvenți ai instituțiilor superioare cu profil juridic și să fie numiți de ministrul justiției și repartizați în Tribunale și Curți de Apel, sau pe lângă procurori. Instanțele puteau propune candidați, dar numirea era făcută de către ministrul justiției. Candidații depuneau jurământul și se considerau a fi în serviciu de stat, deși nu erau remunerați. Candidații își desfășurau activitatea (de studiere, de participare la ședințe) sub supravegherea președintelui instanței sau a procurorului în funcție de faptul unde au fost repartizați. Art. 416 și 417 prevedeau pentru candidați posibilitatea de a exercita temporar, la dispoziția președintelui instanței, în caz de insuficiență de anchetatori judiciari sau de avocați a funcțiilor acestora. Cei ce-și îndeplineau cu succes sarcinile, puteau fi incluși în statele de plată în calitate de anchetatori judiciari, dacă aveau o vârstă nu mai mică de 25 ani, și aveau un stagiul de practică judiciară de cel puțin 4 ani. [276, p. 53, 78]

În urma reformei judiciare, conform Regulamentului privind organizarea instituțiilor judecătorești Tribunalul Chișinău a preluat în competența sa examinarea tuturor cauzelor nefinisate atât din cadrul procesului civil, cât și a procesului penal.

Examinând dosare din Arhiva Națională a Republicii Moldova, evidențiem următoarele litigii civile care se examinau în mod frecvent de către Tribunalul Chișinău: - litigii privind confirmarea succesiunii, recunoașterea moștenitorilor legali, refuzul la moștenire; [31, 32, 33, 34, 35, 36, 37] - litigii privind stabilirea hotarelor moșiilor sau încălcarea hotarului pământului moșierului; [30, 63] - litigii pecuniare, referitoare la falsificarea polițelor, de instituire și ridicare a sechestrului/gajului de pe bunurile aflate în proprietate privată, de vânzare prin licitație, de recunoaștere a nașterii copilului din afara căsătoriei; - litigiile ce țin de dreptul de proprietate intelectuală; - instituirea tutelei; - recunoașterea debitorului insolubil; - neachitarea impozitelor de către țărani; - dosarele de stabilire a dreptului de posesie.

Printre cauzele civile examinate de Tribunal locul întâi aparține cauzelor civile ce țin de recunoașterea dreptului de proprietate sau de pierderea dreptului de proprietate. La examinarea lor putem evidenția următoarea componență a completului (colegiului) de judecată: procesul era prezidat de președinte, ajutat de doi membri, secretarul colegiului înfăptuia toate lucrările organizatorice, în acest proces fiind implicați și membrii secretariatului. Deasemenea, uneori în cadrul examinării dosarelor era implicat și un procuror. [33, 34, 35, 36, 37] În 1882 Tribunalul Chișinău a examinat 99 de dosare referitoare la recunoașterea dreptului de proprietate asupra bunurilor imobile. [63]

După cum am menționat, Tribunalul Chișinău avea în competența sa și examinarea cauzelor penale. În acest sens putem evidenția: - cauze privind învinuirea pentru injurii; - falsificarea banilor; - escrocherie; - maltratare; - tâlhărie; - comiterea abuzului de serviciu; - contrabanda, etc. Astfel, în competența Tribunalului Chișinău intrau toate cauzele penale, ce nu puteau fi examinate de judecătorii de pace. Unele cauze penale se examinau de către Tribunal cu participarea curții cu jurați, a cărei activitate va fi abordată în detaliu într-un alt paragraf.

3.1.2. Funcționarea Tribunalului Chișinău

Tribunalul Chișinău își avea sediul la Chișinău, ceea ce ar determina apartenența lui la tribunalele de rangul întâi. Dreptul de a deține un sediu separat, pe care îl va utiliza pentru realizarea obligațiilor legale, este prevăzut și de Reg. inst. jud., art. 137, iar art. 138 acordă Tribunalului dreptul de a folosi și sediile judecătorilor de pace, în cazurile când urma să fie examinată o pricină în teritoriu. Atât sălile Tribunalului, cât și a Judecătorilor de pace trebuiau să fie corect amenajate, se rezervau locuri speciale pentru părțile procesului și locuri pentru ceilalți, ele fiind delimitate printr-o bară specială. [276]

La 23 martie 1877, Senatul Guvernant emite o hotărâre prin care se modifică art. 138 al Reg. inst. jud., ținând cont de propunerile Ministerului Justiției. Astfel, au fost introduse unele reglementări mai clare referitoare la modalitatea folosirii de către Tribunalul Chișinău, la necesitate, a unor încăperi ce aparțineau judecătorilor de pace. Inițial se stabilește că Tribunalul Chișinău, trebuia să anunțe din timp și anume cu trei săptămâni înainte judecătoria de pace despre faptul că la o anumită dată vor avea nevoie de o încăpere. Această preîntâmpinare era necesară pentru a evita suprapunerile în orarul de lucru al ambelor instanțe. La fel se stipula că toate cheltuielile necesare pentru petrecerea ședințelor de judecată de către Tribunalul Chișinău în teritoriu vor fi suportate anume de către această instanță și nici într-un caz de către judecătoria de pace. Drept temei serveau bonurile care atestau cheltuielile. [218, p.1]

În cadrul tribunalelor puteau fi organizate trei tipuri de ședințe: - în primul rând se organizau adunări generale; - pe locul doi se plasau ședințele pe probleme de administrare curentă (*rasporoditelinîe*); - și pe locul trei se plasau ședințele de judecată propriu zise, în cadrul cărora se examinau cauzele civile și penale).

Adunările generale aveau loc cu ușile închise și se refereau la următoarele aspecte:

- aducerea la cunoștința întregului colectiv a ordinelor interne sau primite din partea Ministerului Justiției și a Senatului;
- discuția despre selecția candidaților la funcțiile vacante;
- determinarea colaboratorilor care urmau să fie recomandați la locurile temporar vacante;

- discuția și stabilirea graficului de concedii;
- luarea deciziei de acordare a concediilor judecătorilor sau a altor membri care activau în cadrul Tribunalului;
- luarea deciziilor despre aplicarea sancțiunilor disciplinare;
- analiza și discuția dărilor de seamă a instanței sau a celor parvenite de la instanțele de judecată inferioare;
- aducerea la cunoștința tuturor membrilor a hotărârilor președintelui despre acceptarea sau refuzul unui candidat la o funcție vacantă;
- examinarea deciziilor pe cauze civile sau penale care formau o excepție de la regula generală și erau prevăzute strict de Codul de Procedură Civilă și de Codul de Procedură Penală;
- în cazul când președintele Tribunalului considera că pentru luarea unei decizii avea nevoie de întrunirea Adunării Generale.

În același context, în cadrul ședințelor de administrare curentă se examinau următoarele aspecte:

- examinarea incipientă a cauzelor ce țineau de aplicarea sancțiunilor disciplinare pentru colaboratorii tribunalului;
- discutarea și examinarea diferitor norme cu caracter intern;
- discutarea și examinarea modalității de conducere a tribunalului;
- examinarea dosarelor civile și penale cu un statut special stabilit strict de Codul de Procedură Civilă sau Codul de Procedură Penală;
- examinarea cauzelor, care conform regulamentului urmau să fie examinate împreună cu jurații, dar cei din urmă lipseau.

Din cele analizate anterior, deducem că instanțele de judecată emit nu doar hotărâri, decizii referitoare la examinarea cauzelor civile și penale, dar mai pot emite și niște ordine ce țin de organizarea internă a instanței. Astfel de ordine ce țin de organizarea internă mai pot fi emise și de către Ministerul Justiției. Pe baza celor expuse, putem evidenția două tipuri de ordine: generale și specifice, de regulă cele generale erau emise de minister, iar cele specifice de însăși instanța la care se referea. Ministrul Justiției își rezerva dreptul să emită astfel de ordine, doar cu condiția că nu încălca reglementările legislației în vigoare.

În cadrul ședințelor de judecată dosarele se soluționau de către un colegiu format de regulă din trei judecători, membrii colegiului se alegeau pentru fiecare cauză în parte. Art. 148 al Reg. inst. jud. interzicea ca în cadrul aceluiași colegiu să participe judecători care erau rude și anume pe linie dreaptă – toate rudele, pe linie colaterală - până la al patrulea grad, iar rudele celui alt soț - până la al doilea grad. În cazul când membrii colegiului, examinând o cauză, aveau diferite opinii, atunci se hotăra cu majoritatea voturilor, în caz de paritate, prioritate avea decizia

pentru care opta președintele colegiului. Însă, din cele expuse anterior putem deduce că astfel de cazuri de paritate puteau apărea doar în cazuri excepționale, deoarece conform regulii generale colegiul era format din trei membri.

Cu referire la ședințele de judecată evidențiem că în majoritatea cazurilor acestea erau publice, hotărârile fiind publicate mai târziu în edițiile periodice oficiale, astfel asigurându-se accesul persoanelor terțe la această informație. În acest sens se impunea respectarea de către jurnaliști a regulilor de cenzură.

Proclamarea și recunoașterea principiului publicității a fost unul dintre acei pași importanți înfăptuiți în cadrul reformei, deși mai târziu a fost restrâns arealul de aplicare a lui. [201, p.3]

Prevederi cu referire la modalitatea de publicare a hotărârilor judecătorești se conțineau chiar în Regulamentul din 20 noiembrie 1864, însă din cauza că aplicarea acestor prevederi în practică a întâmpinat unele dificultăți, Ministerul Justiției s-a adresat Senatului cu solicitarea de a veni cu un comentariu în domeniu. Senatul, examinând legislația în vigoare și în special făcând trimitere la art. 1000 al Reg. proc. pen., la 30 ianuarie 1870, a emis o notă explicativă referitoare la publicarea hotărârilor judecătorești și în special, a celor care au fost adoptate cu ușile închise. Această notă prevedea că hotărârile judecătorești pe cauze examinate cu ușile închise puteau fi publicate doar parțial și anume doar rezoluția, alte părți ale hotărârii sau altă informație din dosar puteau fi făcute publice doar în cazurile permise de legislație, cu condiția că nu dăunau părților. [210, p.1]

Președintele Colegiului supraveghea ordinea publică pe parcursul ședinței de judecată. În cazul dacă cineva dintre cei prezenți încălca ordinea publică, atunci el avea dreptul să aplice sancțiuni. La prima încălcare se aplica mustrare și avertizare de părăsire a sălii, iar în cazul când persoana continua să manifeste un compotrament neadecvat sau să înjure, președintele avea dreptul să-l oblige să părăsească sala. Aceste reguli se aplicau atât persoanelor din public, cât și părților la proces. Doctrinarii de specialitate își rezervă dreptul, totuși de a considera că asupra avocaților o astfel de pedeapsă cum ar fi eliminarea din sală, ar trebui să se aplice doar în cazuri excepționale. La fel s-a depistat o lacună în legislație referitoare la anchetatorii judiciari, din aceste considerente asupra lor se aplicau aceleași reguli ca și față de ceilalți participanți la proces.

Judecătorii, procurorii, alți colaboratori ai instanțelor de judecată puteau fi transferați, permutați dintr-o instanță în alta doar cu acordul Ministrului Justiției.

Ministerul Justiției avea dreptul de a propune și aplicarea măsurilor de stimulare a judecătorilor și altor colaboratori ai instanțelor. Astfel, în anul 1875 Senatul examinând propunerile Ministrului Justiției, hotărăște, ca colaboratorilor instanțelor de judecată - candidați

la funcții judiciare (*candidatî na doljnosti po sudebnomu vedomstvu*) să li se achite premii pentru munca sârguinciosă, la fel a dat ordin ministerului ca pentru anul 1876, să fie rezervată o sumă în mărime de 680400 mii ruble pentru achitarea diferitor premii, compensații lucrătorilor din cadrul instanțelor judecătorești. [211, p.1]

Procedura de judecată avea următoarele etape: depunerea cererii de chemare în judecată, citarea părților în formă scrisă (citații), examinarea probelor, emiterea hotărârii. [42, 43, 44, 45, 46]

În cadrul ședințelor de judecată se țineau niște registre în care se înregistra desfășurarea întregului proces, însă aceste registre nu erau unica formă de evidență a proceselor de judecată. În afară de ele se mai întocmeau și câte un proces verbal referitor la fiecare caz soluționat, aceste procese verbale aveau o importanță deosebită anume în cazul dacă se depunea o cerere de apel.

Tribunalul Chișinău era obligat în baza Ordinului Senatului din 3 februarie 1874, să prezinte Ministerului Justiției la finele fiecărei sesiuni a Colegiului penal al tribunalului, darea de seamă a activității acestui colegiu cu numărul total de dosare examinate în acea perioadă. [207, p. 1]

În calitate de instanță de apel pentru cauzele judecate în prima instanță de Tribunalul Chișinău funcționa Curtea de Apel Odesa.

3.1.3. Măsurile antireformă și evoluția Tribunalului Chișinău

În doctrina și practica juridică din ultimii ani s-a afirmat în mod convingător faptul că organizarea și funcționarea unei justiții independente, imparțiale este posibilă doar în prezența unui regim politic democratic. [138, p.93] Experiența istorică a implementării reformei judecătorești în Imperiul Rus ne convinge cu prisosință în acest adevăr incontestabil. Realizarea practică a principiilor democratice ale reformei judiciare erau prea avansate pentru sistemul politic și organizarea de stat a Imperiului Rus care rămâneau a fi piedici pentru evoluția lor. Această contradicție s-a evidențiat din primii ani de după reformă, înalții funcționari țariști lamentându-se că o astfel de justiție nu poate fi sprijinul statului, însăși ministrul justiției N.V. Muraviev considera instituțiile reformei judiciare necorespunzătoare organizării sociale și de stat ale Rusiei, fiind o haină nepotrivită pentru Rusia. [251, p. 142]

Reglementările modernizatoare referitoare la principiul inamovibilității au fost supuse, la sfârșitul secolului al XIX-lea, unor reacții negative din partea presei și a reprezentanților puterii de stat.

Tendința de a limita inamovibilitatea judecătorilor, de a intensifica puterea aparatului executiv asupra corpului de magistrați se observă într-un mod deosebit de elocvent din conținutul normelor legii din 20 mai 1885.

Potrivit legii din 20 mai 1885 - nu mai era necesar acordul judecătorului pentru transferarea de la un post la altul, dintr-o localitate în alta, fapt care afecta serios independența judecătorului. Paragraful 18 al acestei legi prevedea înființarea în cadrul Senatului a unei Adunări supreme disciplinare, care putea elibera judecătorul din funcție pentru abateri ce demonstau incompatibilitatea cu funcția de judecător. Judecătorul putea fi eliberat din funcție pentru unele greșeli în activitate, chiar dacă acestea nu erau pasibile de a atrage înlăturarea lui din serviciu prin intermediul instanței de judecată. Într-un astfel de caz, Ministrul Justiției prezenta un raport Adunării supreme disciplinare, care era numită în fiecare an de țar. Astfel, dependența puterii judecătorești de cea executivă a crescut considerabil. [219, p. 443]

În urma implementării acestor reglementări, pur și simplu s-a oferit posibilitatea puterii de stat, prin intermediul acelei Adunări Supreme Disciplinare, să elimine un judecător în cazul când nu convenea o hotărâre a instanței.

Asigurarea materială a judecătorilor a fost de asemenea afectată, căci în legătură cu inflația, peste 20 ani salariile au devenit insuficiente, valoarea lor scăzând cu 30 procente.

Principiul publicității ședințelor de judecată a fost afectat prin limitarea publicității, mai întâi pe infracțiunile contra statului. Apoi legea din 12.02.1887 a permis interzicerea accesului publicului la ședințe din foarte multe motive, formulate destul de vag: dacă examinarea publică a circumstanțelor dosarului jignește sentimentul religios, cerințele moralei, sau demnitatea puterii de stat, protecția ordinii publice și mersul corect al ședinței de judecată. Ministrul justiției avea același drept – de a interzice accesul publicului la ședința de judecată.

Accesul în sala de ședințe a instanței judiciare era interzis femeilor și foarte limitat pentru studenți, care puteau participa doar cu permisiunea președintelui instanței de judecată care da acordul doar dacă participarea studenților „putea contribui la succesul studiilor în instituțiile de învățământ”. [267, art.620¹]

În mod cert că puteau exista și pricini obiective pentru limitarea accesului publicului la ședințele judiciare, unele dintre acestea puteau fi măsurile antiepidemii. Ținând cont de situația creată în Imperiu din cauza epidemiei de holeră, Ministerul Justiției recomanda în 1870 tuturor instanțelor de judecată, ca în măsura posibilităților să limiteze numărul persoanelor aflate concomitent în cadrul instanțelor de judecată. [19, fila 9, 10] Adică să nu stabilească două ședințe la aceeași oră, în cazul când litigiul poate fi soluționat fără implicarea unor martori sau a altor persoane aceștea să nu fie chemați în proces. Deși intenția organelor de conducere era prevenirea răspândirii epidemiei pe scară mare, totuși aceste măsuri indirect influențau calitatea examinării cauzelor și în primul rând era încălcat dreptul oricărei persoane de a participa în cadrul ședințelor de judecată, care de fapt conform legii erau considerate publice.

Pentru ducerea evidenței statistice organele competente dețineau registre speciale, care erau împărțite în mai multe compartimente, fiecare compartiment fiind pentru unele date speciale. De exemplu, registrul procurorilor: prima parte – cupoanele nr. 2, a doua parte – cupoanele nr. 8, a treia parte – cupoanele nr. 9, a patra - pentru foile statistice. La fel se prevedea că fiecare tip de cupoane se împachetează separat.

Ministerul Justiției verificând informația venită din partea instanțelor judecătorești de nenumărate ori a depistat erori de întocmire a acelor cupoane. Din aceste considerente ministerul la 4 decembrie 1893 a întocmit Reguli privind înregistrarea și transmiterea materialului statistic către Ministerul Justiției. [19, fila 65, 66, 66a, 67, 67a]

La 26 aprilie 1892 Ministerul Justiției a adresat o scrisoare organelor superioare de justiție, prin care vine cu o propunere ca membrii instanțelor de judecată să acorde ajutor tinerilor specialiști, ca celor din urmă să le fie mai ușor să aplice cunoștințele teoretice în practică. La fel, ministrul sugera ca să găsească surse financiare pentru a deschide biblioteci pe lângă fiecare instanță, fiindcă absolvirea unor cursuri specializate în jurisprudență nu sunt suficiente și fiecare jurist pentru a se menține la nivelul convenit în profesie trebuie în permanență să-și împrăspăteze cunoștințele cu inovațiile doctrinale și normative. [19, fila 4, Circulara 12077]

În cazul ședințelor autorității guberniale (*губернского присутствия*) președintele Tribunalului (judecătoriei districtuale) era obligat să participe, iar în cazul când nu putea să asiste el trebuia să delegheze o singură persoană care să-l înlocuiască. Deși Ministrul Justiției menționa că președintele Tribunalului are dreptul să lipsească doar în caz de boală sau când este plecat în deplasare. [19, fila 64]

În 1894, Senatul a emis un ordin referitor la primirea și returnarea actelor procedurale semnate într-o limbă străină. Senatul a hotărât să examineze această problemă, pe motiv că s-a iscat o neclaritate referitor la prevederile art. 261 din reg. proc. civ. și anume nu era clar pentru instanțele de judecată, ce acțiuni trebuiau să fie întreprinse în cazul când, de exemplu, o cerere depusă este semnată în limbă străină. [19, fila 159]

Componenta Tribunalului Chișinău nu a rămas aceeași pe parcursul întregii perioade de funcționare a Tribunalului Chișinău. Despre componenta Tribunalului Chișinău, inclusiv numele președintelui, numărul de președinți adjuncți, de judecători (membri ai Tribunalului), anchetatorii judiciari, executorii judiciari pe parcursul perioadei dintre anii 1873-1914 putem cunoaște din datele furnizate de Adres calendarele, publicate de direcția gubernială a Basarabiei și de Senat care au servit ca informații pentru alcătuirea următorului tabel:

Tabel : Componenta Tribunalului Chișinău între anii 1873-1914 :

Anii	Președinte Tribunal Chișinău	Nr adjuncți	Nr judecători	Nr anchetatori judiciari	Nr executori judiciari
1873-1874	F.I.Proscureakov	2	9	16	10
1875-1876	F.F.Ivanov	2	9	16	10
1877-1878	F.F.Ivanov	3	11	18	10
1879-1884	F.F.Ivanov	3	11	22, dintre care 1 – pe cauze extrem de complicate	-
1885-1889	I.D.Revuțki	3	10	21	-
1890-1892	V.I.Bulgakov	1	13	23, dintre care câte un post vacant la Ismail, Iași, Bender	-
1893-1894	B.I.Vitte	2	11	22, dintre care vacant la Ismail, Akkerman	14
1894-1896	E.M.Vasiliev	2	11	21	13
1896-1897	A.A. Klopov	2	11	21	13
1898-1899	Klopov A.A	2	14	21	13
1900-1901	Klopov A.A	2	15	22	13
1907-1910	S.L.Luzghin	3	20	29	13
1911	S.L.Luzghin	3	20	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	13
1912	S.L.Luzghin	4	22	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	-
1913	S.L.Luzghin	3	24	2 anchetatori pe cauze extrem de complicate	-

Tabel alcătuit după informațiile din : Адрес календарь на 1873 (p.97); 1874 (p.85); 1875 (p.99); 1877 (p.615); 1878 (p.612); 1879 (p.612); 1880 (p.643); 1881 (p.644); 1882 (p.640); 1883 (p.640); 1884 (p.636); 1885 (p.632); 1886 (p.632); 1887 (p.634); 1888 (p.635); 1889 (p.625); 1890 (p.627); 1893 (p.9); 1895 (p.8); 1896 (p.10); 1898 (p.10); 1900 (p.10); 1901 (p.10); 1907 (p.24); 1911 (p. 139); 1912 (p.97); 1913 (p. 161); 1914, (p.162).

Analiza acestor date conduce la concluzia că desi componenta a fost relativ stabilă, totuși s-a dovedit necesar de mărit numărul de judecători de la 9, câți erau inițial la 24 în 1913, adică aproape de 3 ori în 40 de ani. În vara anului 1917 se solicitau încă trei posturi de judecător.

Din 1911 datele despre anchetatorii judiciari lipsesc, cu excepția celor care erau considerați a activa pe dosarele deosebit de importante.

În Imperiul Rus partidele politice, organizațiile și asociațiile ce declarau scopuri politice au început a se constitui de-abia după evenimentele din 1905, care a impus țarismul să facă unele concesii, și anume să facă public Manifestul din 6 august și 17 octombrie 1905, prin care supușilor Imperiului Rus li s-a recunoscut dreptul de a participa la legiferare, dreptul la libertatea conștiinței, a cuvântului, adunărilor și asociațiilor, ceea ce a avut ca urmare accesul populației într-un domeniu închis anterior – domeniul activității politice.

În aceste împrejurări guvernul era îngrijorat de implicarea unor funcționari ai statului în activitatea politică și a considerat necesar să clarifice unele aspecte, printre care și poziția judecătorilor în contextul noilor realități politice. Senatul Imperiului Rus în 1906, 8 octombrie a explicat că judecătorii nu au dreptul de a fi membri a oricăror partide, asociații, iar colaboratorii instanțelor judiciare ca funcționari ai statului, executorii judiciari, candidații la funcții din domeniul justiției, notarii, avocații și traducătorii nu pot adera la partide politice și asociații ce urmăresc scopuri politice ce sunt interzise de lege sub sancțiunea pedepsei. De asemenea, aceștia nu puteau adera la acele asociații care în programele lor și în alte manifestări ale activității lor exprimau tendința de a lupta împotriva Guvernului și chemau populația la luptă împotriva Guvernului. Despre aceasta Ministerul Justiției a informat Președinții instanțelor prin circulara din 12 octombrie 1906, nr 46603. [24, fila 80, Circulara Min. Just. nr. 46603 din 12 octombrie 1906]

În baza ordinului Împăratului, s-a format o Comisie de Stat specială cu scopul îmbunătățirii activității instanțelor judecătorești, iar președinții instanțelor judecătorești și procurorii au fost rugați să prezinte informație privind personalul și activitatea instanțelor. După abolirea monarhiei, Guvernul Provizoriu a lichidat instituția judecătorilor orașenești și a membrilor județeni ai Tribunalului și atribuțiile lor au fost transmise Tribunalului Chișinău, de asemenea acele infracțiuni pe care le examina Curtea de apel cu reprezentanții stărilor (art.201¹reg. proc. pen.) au fost trecute în competența Tribunalului Chișinău, de aceea la 6 iulie 1917 Tribunalul Chișinău aducea la cunoștință Curții de Apel Odesa situațiile noi create, pe de o parte, de lărgirea competenței Tribunalului, iar pe de alta – de intensificarea criminalității și în consecință cerea să fie înființate încă 2 secții penale, fiecare cu câte 3 membri judecători, 3 secretari adjuncți și 6 funcționari de cancelarie. [24, fila 49]

Din cele expuse putem deduce că atât principiile independenței, inamovibilității, publicității, cât și alte norme juridice care au fost atât de bine reglementate la începutul reformei, au fost limitate sau chiar excluse spre finele secolului.

3.2. Curtea cu jurați

Regulamentul privind organizarea instituțiilor judecătorești prevedea formarea instituției juraților, menirea cărora era de a examina cauzele penale împreună cu instanța de judecată. Pentru prima dată ideea de formare a unei astfel de instituții a apărut încă la sfârșitul secolului al XVIII – lea, începutul secolului al XIX-lea. Din aceste considerente autorii reformei judecătorești au fost obligați să țină cont de doleanțele majorității, deși persoane de încredere de pe lângă împărat și însăși împăratul erau împotriva formării instituției juraților. [219, p. 168]

Apariția acestei instituții a marcat un important pas în tendințele spre democratizare, care de acum erau recunoscute ca un factor primordial al politicii statului în majoritatea țărilor civilizate.

Instituirea Curților cu jurați a precedat o mare activitate propagandistă și organizatorică a celor mai de vază juriști și politicieni din Rusia și a constituit o importantă cucerire a reformei judiciare, un adevărat sprijin al întregului sistem judiciar și o reprezentare strălucită a hotărârii cauzei după convingerea conștiinței. Curțile cu jurați într-o țară analfabetă, poporul căreia avea o conștiință de drept joasă, o închipuire slabă despre cultura de drept, era ca o enigmă pentru majoritatea populației. Însă, toate acestea nu au constituit obstacole majore pentru ca jurații, adică Curțile cu jurați să ocupe un loc de vază în viața socială. Curțile au favorizat creșterea interesului poporului față de justiție, o importanță actuală a dobândit problema echității sociale – judecata a încetat de a mai fi izolată de popor, ca o instituție birocrată. Curțile cu jurați au jucat un rol consolidator: reprezentanți ai diferitor păături sociale au luat loc la masa de discuții și au avut posibilitatea de a-și expune liber opinia lor. Această instituție a făcut posibilă participarea poporului la lupta împotriva infracțiunilor. [113, p. 17]

Așadar, esența instituției juraților se deosebește de celelalte elemente ale justiției, atât prin natura lor și specificul activității, cât și prin componența lor, sarcina lor de bază fiind stabilirea vinovăției sau nevinovăției inculpatului în procesul penal.

Este important de remarcat că apariția acestei noi instituții în cadrul procesului penal nu a fost doar meritul evenimentelor revoluționare din acea perioadă, fiindcă analizând literatura de specialitate am ajuns la concluzia că totuși, o influență mai mare a avut-o acea luptă dusă de către guvernanți pentru reînnoirea societății, înțelegerea necesității inevitabilității reformei judiciare radicale, care era capabilă de a forma un mecanism judiciar efectiv pentru apărarea personalității și proprietății. [113, p.85, 101]

Sușținătorii ideii de formare a instituției juraților, demonstau că dacă vor fi stabilite niște reguli stricte referitoare la statutul persoanelor care vor putea participa la procesul de judecată în calitate de jurat, atunci dispare riscul ca persoanele necărturate să dețină această funcție. În acest context, putem evidenția baza legală ce prevede condițiile necesare pentru

persoanele care doresc să dețină calitatea de jurat în instanța de judecată. În acest context, trebuie de menționat că un moment progresist în cadrul legislației era lipsa censului de avere:

- vîrsta cuprinsă între 25 și 70 de ani;
- cunoașterea limbii ruse;
- să dețină domiciliu pe teritoriu unde dorește să participe în calitate de jurat.

De asemenea, s-au evidențiat și niște impedimente pentru deținerea funcției de jurat:

- persoanele care se aflau sub arest, sau erau implicați într-un proces de judecată;
- cei care au ispășit o pedeapsă privativă de libertate. [219, Reg. inst. jud. art. 81-82]

Pentru alegerea juraților se întocmeau două categorii de liste: generale și ordinare. Listele se formau până la întâi septembrie, respectiv întâi octombrie, ca populația să reușească să facă cunoștință cu ele și se publicau în *Бессарабские Областные Ведомости*, până la întâi septembrie, respectiv întâi octombrie pentru ca cetățenii să cunoască cine sunt aceste persoane, de obicei se alegeau jurații pe județe. [203, p.1]

Prin antireformă s-au inclus alte categorii de liste, care repartizau persoanele ce vor deține funcția de jurat în cadrul procesului de judecată și după alte criterii, și anume deja se puteau evidenția patru tipuri de liste: - generale; - ordinare; periodice (pentru fiecare lună); - conform sesiunilor. Aceste liste se îndeplineau independent una de cealaltă. Listele generale erau formate pentru fiecare județ în parte de către comisiile temporare, care erau compuse din membri aleși anual de către adunările de zemstvă.

De asemenea, în urma efectuării antireformei a apărut posibilitatea de a se regăsi în liste un număr mai mare de țăranii. Aceste modificări au intervenit din considerentul că s-a introdus cenzul de avere, exprimat în bani pentru orășeni ori în suprafața proprietății funciare pentru țăranii și deși pentru orășeni s-a mărit cenzul de avere, ca de exemplu în 1887 cenzul de avere constituia 1120 ruble pe an, în 1914 – 1380 ruble, iar în 1916 – 1490 ruble, [66] pentru țăranii s-a micșorat mărimea terenului agricol care trebuia să-l dețină un candidat la funcția de jurat și anume de la o sută desetine la 10-20 desetine. În același context, evidențiem că după 1887 nu se mai ținea cont de funcția care o deținea candidatul.

Un alt principiu care a stârnit discuții și dezbateri, se referea la apartenența religioasă. Pe parcursul acestei perioade s-au aplicat diferite reglementări la acest capitol. Dacă la începutul perioadei nu era obligatorie apartenența la religia creștină, atunci în 1889 se stabilise că și procurorii și judecătorii trebuiau să împărtășească religia creștină, iar în 1914 pentru a asigura participarea diferitor reprezentanți ai populației, s-a încercat să fie chemate persoane de diferite religii. [29]

La sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit mai clar determinat și contingentul persoanelor care aveau dreptul să elaboreze listele juraților. Printre acestea se enumerau: -

președintele adunării de zemstvă; - conducătorii orașelor; - membrii organelor de zemstvă care răspundeau de problemele țărănimii. Se accepta ideea că cei care întocmeau listele juraților puteau să comită unele greșeli. Din aceste considerente, se stabilise termenul de o lună pentru depunerea plângerii de includere incorectă sau neincludere a unei persoane. Și persoanele care aveau dreptul să fie membri în cadrul comisiei se schimbau frecvent. Observăm unele schimbări în componența listelor juraților, și anume dacă la începutul reformei în aceste liste se includeau doar reprezentanții puterii administrative, atunci după efectuarea antireformei se acceptau și reprezentanți ai puterii judecătorești. [276, Reg. inst. jud. Partea II, Cap. 1]

În afară de acele liste de bază, menționate anterior, se stabilise și obligativitatea de a elabora și niște liste suplimentare a juraților care trebuiau să fie întocmite după aceleași reguli ca și listele de bază. Însă elaborarea acestora nu a devenit obligatorie, astfel încât ele s-au întocmit doar periodic.

Aceeași persoană putea fi invitată în calitate de jurat o dată pe an, iar următorul an avea dreptul să refuze participarea. Dacă pe un teritoriu lista juraților necesari pentru examinarea dosarelor era incompletă, atunci aceeași persoană putea fi invitată și de mai multe ori.

Departamentul I al Senatului, la demersul făcut de Ministerul Justiției la 7 octombrie 1871, a propus spre dezbateri problema determinării situațiilor când jurații au dreptul să nu se prezinte la judecată, deși au fost citați. Examinând această întrebare, s-a ajuns la următoarea concluzie: indiferent de funcția deținută de jurat și de acele obligații de serviciu care ar trebui să le execute în ziua când trebuie să se prezinte la judecată, el nu avea dreptul să lipsească din cadrul procesului de judecată. În calitate de motiv legal și întemeiat putea servi doar o deplasare sau o însărcinare importantă de serviciu. Evident că nu era clar care însărcinări pot fi considerate importante și care nu. Din acest considerent s-a propus să se considere însărcinări importante nu doar cele care presupun o ieșire în afara instituției, adică lipsa persoanei de la locul de muncă, ci și acele activități care deși urmau a fi executate la locul de muncă permanent, totuși neexecutarea lor la timp cauza prejudicii întreprinderii. Într-adevăr, era greu de determinat dacă pricina care a servit motiv de neprezentare la procesul de judecată a fost întemeiată sau nu, din această cauză Senatul explica suplimentar că fiecare persoană, atât cele care dețin funcții de răspundere, cât și altele, aveau posibilitatea să ceară transferarea în calitate de jurat de pe un trimestru pe altul, cunoscând aproximativ care sunt obligațiile de serviciu pentru următoarea perioadă. La fel, Senatul atenționa că motivele de neprezentare în cadrul proceselor de judecată servesc pentru jurați în calitate de drept și nici într-un caz obligație. [204, p.1]

Ținând cont de faptul că funcția de jurat nu era una remunerată persoana trebuia să-și îndeplinească atribuțiile de bază, în majoritatea cazurilor se încerca să se țină cont de aceasta la momentul elaborării graficului, în special pentru profesori și militari. [60, 61]

Activitatea juraților poate fi abordată în două etape: prima - de ordin organizatoric, de formare a juriului, recuzările, jurămintele, iar a doua etapă se referă la procedura de judecată, deliberarea și pronunțarea verdictului.

Analizând esența ambelor etape, deducem că ambele sunt importante și nu putem neglija nici un element din întreaga procedură. De exemplu, o etapă importantă prealabilă dezbaterilor o constituia anunțarea de către președinte a drepturilor, obligațiilor și răspunderii juraților în timpul examinării cauzei, care era urmată de procedura de aducere la cunoștința juraților a listei dosarelor penale care vor fi soluționate la sesiunea curentă. O altă procedură importantă era depunerea jurământului. Jurământul era o procedură solemnă, care presupunea acordul individualizat al fiecărui jurat, prin declarația fiecăruia în parte și înregistrarea obligatorie în procesul verbal. Importanța acestei proceduri este demonstrată și de faptul că textul jurământului era citit de către un preot care era numit de Consistoriul duhovnicesc din Chișinău. Jurații trebuiau să jure în fața lui Dumnezeu că vor hotărî cauza obiectiv și nepărtinitor. Jurații se bucurau de aceleași drepturi ca și judecătorii referitor la posibilitatea examinării materialelor din dosar, probelor materiale aduse în judecată, puteau adresa întrebări prin intermediul președintelui – inculpatului, martorilor, experților. Aceste drepturi condiționau obligația lor de a se afla pe parcursul întregului proces în sală și de a nu intra în contact, de a nu discuta cu alte persoane. [113, p. 24]

La momentul finalizării dezbaterilor președintele era obligat să înmâneze primului jurat lista chestiunilor, explicându-i împrejurările și baza legală care se referea la cauza examinată, cât și temeiurile juridice generale care îi ajutau să aprecieze probele aduse în favoarea sau defavoarea inculpatului. Jurații după ce primeau de la președinte toate indicațiile necesare se retrăgeau în camera de deliberare. Deliberarea era precedată de un cuvânt de îndrumare pentru jurați rostit de către președinte, unde li se amintea juraților că rămânând singuri cu conștiința lor să fie liberi de orice eroare la învinuirea sau achitarea inculpatului, cât și să țină cont de faptul că la stabilirea vinovăției sau nevinovăției trebuie să se bazeze atât pe toate circumstanțele cauzei, cât și pe propria convingere. Deliberea juraților se înfăptuia într-o încăpere specială, unde accesul pentru alte persoane era interzis. În cazul dacă pe parcursul deliberării juraților le apăreau întrebări, neclarități, ei aveau dreptul să revină în sală și să ceară de la instanța de judecată unele explicații. Unica condiție necesară de a fi întrunită în acest caz era ca explicațiile să fie făcute doar în prezența inculpatului. În verdictul adus de către jurați trebuia să fie inclusă concluzia despre săvârșirea infracțiunii din intenție sau imprudență. Dacă infracțiunea era săvârșită cu intenție, era necesar de a stabili gradul de realizare a intenției. În același context, era necesar de a stabili gradul de participare a fiecărui inculpat, în cazul când infracțiunea era

săvârșită în grup. Votarea se făcea în mod deschis cu citirea de către primul jurat a chestiunilor. [113, p. 25]

În guberniile centrale ale Rusiei, în special în Moskova și Sankt Petersburg, curțile cu jurați au achitat unele persoane neagreate de țarism – exemplu achitarea Verei Zasulici (la 12 aprilie 1878) după atentatul (5 februarie 1878) la viața căpeteniei orașului Sankt Petersburg, Trepov, de aceea s-a decis limitarea competenței lor. Anume conform legii din 09 mai 1878 a fost exclusă din competența curților cu jurați examinarea infracțiunilor prevăzute de capitolele 1, 2 și 5 a secțiunii IV a Reg. ped. pen.:

- refuzul executării dispozițiilor guvernamentale;
- neascultarea organelor de stat;
- nerespectarea funcționarilor publici în exercițiul funcțiunii;
- intrarea prin efracție în închisori și eliberarea cu forța de sub arest;
- omorul sau tentativa de omor și aplicarea leziunilor corporale funcționarilor publici;
- proliferarea amenințărilor la adresa funcționarilor publici în exercițiul funcțiunii. [272, p. 335]

În total din 1878 până în 1889 din competența curților cu jurați au fost excluse 110 infracțiuni prevăzute de Reg. ped. pen.. [261, p.96-109]

Aceste categorii de infracțiuni au fost trecute complet în competența altor instanțe de judecată și anume din competența Tribunalului în cea a Curții de Apel, în cazul nostru din competența Tribunalului Chișinău în cea a Curții de Apel Odesa, care le examinau cu participarea reprezentanților stărilor sociale, analogic infracțiunilor contra statului, adică se făcea un pas înapoi spre principiul medieval al stărilor. Reprezentanții stărilor (țărani, orășeni, nobili) erau: Mareșalul nobilimii din gubernie, mareșalul nobilimii dintr-un județ, o căpetenie de oraș și un șef de voloste. Analizând cele menționate, concluzionăm că aceste modificări nu au fost îndeplinite întâmplător, ele au fost gestionate de către organele supreme ale Imperiului, cu scopul protejării funcționarilor de rang înalt și eliminării populației simple de la luarea deciziilor importante. Deci, treptat din competența curților cu jurați au fost excluse în 1878 infracțiunile contra administrației, iar în continuare în 1889 și infracțiunile săvârșite în exercițiul funcțiunii, infracțiunile contra averii și veniturilor statului, contra ordinii publice.

Concluzionând, menționăm că instituția juraților a fost una din puținele instituții democratice din acea perioadă. Prin intermediul ei s-a încercat implementarea principiului egalității în fața legii și principiului transparenței procesului de judecată, a participării maselor largi la exercitarea justiției.

3.3 Curtea de Apel Odesa și Senatul

Unul din scopurile declarate ale reformei judecătorești era ca noul sistem de instanțe judecătorești să fie accesibil pentru popor. Ceea ce presupunea că o persoană în caz de necesitate de a depune o cerere de chemare în judecată să nu fie impusă să parcurgă distanțe foarte mari, care, având în vedere mijloacele de transport existente la acea perioadă, erau nu numai rudimentare, dar și foarte costisitoare. Dacă la momentul creării instanțelor judecătorești locale putem spune că s-a ținut cont de aceste considerente, atunci cât ține de instanțele judecătorești generale, nu s-au aplicat aceste reguli. Acest fapt este evident când ne referim la formarea Tribunalului din Basarabia. Deși de la început s-a propus deschiderea a două tribunale în Basarabia, în cele din urmă s-a format doar unul, la Chișinău.

Aceeași problemă a existat și la momentul creării Curților de Apel din Imperiu. Dacă tribunalele au fost create cel puțin câte unul în fiecare gubernie, atunci Curțile de Apel puteau să fie create și una pentru mai multe gubernii. La începutul elaborării proiectului reformei totuși se preconiza crearea a mai multor Curți de Apel, însă până la sfârșit numărul lor s-a micșorat considerabil. Această situație s-a răsfrânt și asupra Basarabiei. Din păcate nu s-a creat o Curte de Apel doar pentru Basarabia, ci în calitate de instanță de apel deservea Curtea de Apel de la Odesa.

Referitor la modalitatea de creare a Curții de Apel la Odesa precizăm că în anul 1869 Ministerul Justiției a purtat multe discuții cu reprezentanții Senatului Guvernant referitor la deschiderea unei Curți de Apel la Odesa. La momentul deschiderii Curții de Apel de la Odesa, în circumscripția ei intrau guberniile Herson, parțial Ecaterinoslav și Tavria. Până la finele aceluiași an în circumscripția ei a fost inclusă și Basarabia, astfel în competența Curții de Apel Odesa era și examinarea în apel a hotărârilor Tribunalului Chișinău, emise în calitate de instanță generală de primul nivel, de fond ale cărei decizii puteau fi atacate în apel la acea Curte.

Curtea de Apel Odesa, în baza Proiectului reformei judecătorești, trebuia să fie deschisă odată cu primele Curți de Apel din Moscova și Petersburg. Însă, încă până la aplicarea proiectului în practică, deschiderea ei a fost tergiversată, fără ca să fie aduse unele explicații. În dezacord cu prevederile proiectului deschiderea Curții de Apel Odesa a fost reținută pentru trei ani. [219, p. 204]

Curtea de Apel era organizată în Departamente, iar fiecare Departament era format din Președinte și membri. În fruntea Curții de apel se afla unul din președinții departamentelor. Adunarea Generală a Curții de Apel era condusă de președintele curții care era numit Prim Președinte (*starșii predsdateli*). Se examinau dosarele în cadrul Curții de Apel doar colegial, de regulă colegiile erau formate din trei judecători. [276, Reg. inst. jud. Art. 111-113, 140]

Avocații care activau în cadrul Curții de Apel erau aleși de către o comisie în frunte cu președintele instanței. Comisia era creată însăși de președinte.

Curtea de Apel în calitate de instanță de fond examina împreună cu reprezentării stărilor cele mai grave infracțiuni, în special cele contra statului, autorităților, funcționarilor publici. Competența curților de apel s-a lărgit odată cu îngustarea competenței Curții cu jurați, începând din anul 1878. Reprezentații stărilor erau în număr de patru: doi erau din partea nobilimii – mareșalul nobilimii guberniale și mareșalul nobilimii județene, unul - de la orășeni – căpetenia unui oraș și unul din partea țăranilor – un staroste de voloste. Ei erau recomandați de Ministerul Justiției și aprobați de împărat pentru a exercita funcția timp de un an.

Ca instanță de apel Curtea de Apel examina majoritatea cauzelor venite de la Tribunale, cu excepția sentințelor pronunțate de Curtea cu Jurați, ale cărei decizii puteau fi reexamineate doar de Senat în ordine de recurs.

Curtea de Apel exercita controlul activității tribunalelor din circumscripția ei. Tot de competența Curții de Apel ținea exercitarea controlului asupra magistraților instanțelor din circumscripția ei, cu excepția președinților judecătoriilor de pace.

La 15 februarie 1873 procurorul Curții de Apel Odesa a fost numit procuror pe lângă Curtea de Apel Sankt Petersburg, în locul acestuia a fost numit fostul ajutor al procurorului. [205, p.1]

În concluzie menționăm că crearea unei Curți de Apel în calitate de instanță de apel pentru câteva gubernii nu a fost un factor pozitiv nici pentru Basarabia, nici și pentru celelalte gubernii. În primul rând era complicată aplicarea de către o singură instanță a legislațiilor mai multor gubernii. Putem menționa că odată cu alipirea acelor gubernii la Imperiul Rus, a început și în interiorul acestora să se aplice legislația imperiului. Însă trebuie să ținem cont și de faptul că s-a acceptat în unele domenii și aplicarea legislației locale. Iar în al doilea rând, evidentă era și problema deplasării până la fața locului, căci nu fiecare justițiabil avea acele posibilități chiar și financiare ca să poată să se deplaseze până la Odesa petru a depune apelație față de o hotărâre judecătorească a Tribunalului. În plus legea prevedea că partea ce înainta apelul trebuia să achite sumele necesare pentru a examina probele noi, ca de exemplu, interogarea unor martori. Așa de exemplu, Curtea de Apel Odesa (Departamentul Civil) a respins cererea de apel a reclamantului Dumitru Florea, locuitor al orașului Ismail, calificând-o ca neîntemeiată și lipsită de bază probatorie din motiv că el nu a achitat suma necesară pentru citarea și interogarea martorilor pe care se baza cererea lui D. Florea. [22]

Chiar dacă Curtea de Apel era instanță de apel, totuși ea nu era ultima instanță. În calitate de instanță de casație (recurs) era prevăzut Senatul Imperiului Rus ca instanță judiciară supremă, departamentele sale aveau calitatea de instanță de recurs pentru toate instanțele

judiciare din imperiu: atât cele generale, cât și locale. În studiul lui A.Borșevschi „Mirovaia iustiția v Bessarabii”, la p. 22 Senatul este numit instanță de apel, ceea ce nu este corect, apelul și recursul sunt două căi de atac, fiecare cu particularitățile sale, dar care nu se confundă. [192, p.22] Dar după adoptarea legii din 12 iulie 1889 Senatul și-a păstrat calitatea de instanță de recurs doar pentru judecătoriile generale, căci și apelul, și casația au fost redicționate către instituțiile administrativ - judiciare nou înființate prin legea din 1889 – autoritatea județeană și autoritatea gubernială, a căror componență era preponderent nobiliară.

Senatul Imperiului Rus judeca ca instanță de fond infracțiunile de serviciu săvârșite de funcționarii de clasa V și mai sus. Examina și reclamațiile și protestele la sentințele definitive date de Tribunale și Curțile de Apel. [271, art. 905, 934]

Încă la momentul pregătirii reformei judecătorești s-a propus a se forma două departamente cu atribuții judecătorești. Unul cu atribuții civile și altul cu atribuții penale. Reglementările juridice din acea perioadă prevedeau ca departamentele judecătorești din cadrul Senatului să examineze cauzele doar în cazul când norma materială nu era aplicată corect, nu și în cazurile când puteau fi aduse probe noi. Această modalitate de examinare a dosarelor era relativ nouă pentru acea perioadă și nu a fost cunoscută de perioada precedentă.

Autorii reformei judecătorești, la momentul discutării care vor fi noile instanțe de judecată, au ajuns la concluzia că o singură instanță de apel, adică Curtea de Apel este puțin, fiindcă poate fi încălcat sau înțeles incorect sensul legii, sau încălcată procedura judecătorească, ceea ce trebuia să ducă la recunoașterea hotărârii nevalabile. Anume acest argument a servit drept temei pentru propunerea de a se forma în calitate de instanță judecătorească supremă Departamentele judecătorești pentru cauze civile și penale ale Senatului.

În literatura de specialitate s-a menționat faptul că Senatul Imperiului Rus a întâmpinat mari dificultăți în a aplica așa numitele legi locale ale Basarabiei. [6, p.265]

În loc să traducă textul Hexabiblului Armenopol în redacția secolului al XVIII-lea, care se folosea în întreaga Moldovă (și deci și în Basarabia) până la 1812, Senatul dispusese la 1831 traducerea Hexabiblului în redacția secolului al XIV-lea. Și chiar dacă autori din rândul practicienilor (exemplu – avocatul Mihail Savenco) considerau că această decizie era adresată doar instanțelor de judecată de până la reformă, dar nu și celor organizate în baza reformei. [152, p.29] Senatul a persistat în greșală, indicând instanțelor în continuare (o astfel de decizie s-a luat și în 1909) să aplice Hexabiblul Armenopol în redacția secolului al XIV-lea, adică textul originalului. Astfel, problema foarte complexă a recepției dreptului bizantin în Moldova medievală, a originalității acesteia, a corelării cu obiceiurile juridice, era privită simplist de către Senat, ceea ce se răsfrângea extrem de negativ asupra procesului de exercitare a justiției în Basarabia.

Antireforma a modificat esența și atribuțiile Senatului nu numai în calitate de instanță judecătorească, dar și ca organ disciplinar pentru judecători. În 1877 Secțiunile unite ale Senatului (*Soedinennoe prisutstvie Senata*) au fost reorganizate prin introducerea în componența lor și a senatorilor din departamentul administrativ ceea ce constituia o abatere de la principiul independenței justiției.

Mai mult decât atât: conform Legii din 07.06.1872 și a Legii din 09.05.1878 s-au instituit niște obligații procedurale noi față de Senat și anume în competența sa a fost inclusă examinarea infracțiunilor împotriva puterii de stat în calitate de instanță de nivel I, fiind constituită așa numita Autoritate specială (*Osoboe prisutstvie*) care examina infracțiunile contra statului cu participarea reprezentanților stărilor. La 20 mai 1885 s-a instituit o comisie nouă, care examina cazurile de încălcări disciplinare a judecătorilor. Această modificare a servit drept motiv de limitare a principiului inamovibilității judecătorilor, prevăzut de regulamentele judecătorești, fiind deja posibil transferul oricărui judecător dintr-un sector în altul. Tendința de a limita inamovibilitatea judecătorilor, de a intensifica puterea aparatului executiv asupra corpului de magistrați se observă într-un mod deosebit de elocvent din conținutul normelor legii din 20 mai 1885.

Conform legii enunțate nu mai era necesar acordul judecătorului pentru transferarea de la un post la altul, dintr-o localitate în alta, ceea ce afecta serios independența judecătorului. [263, p.231]

Paragraful 18 al acestei legi prevedea înființarea în cadrul Senatului a unei Adunări supreme disciplinare (*Visșee disīplinarnoe prisutstvie*), care putea elibera judecătorul din funcție pentru abateri ce demonstau incompatibilitatea cu funcția de judecător. Judecătorul putea fi eliberat din funcție pentru unele greșeli în activitate, chiar dacă acestea nu erau pasibile de a atrage înlăturarea lui din serviciu prin intermediul instanței de judecată. Într-un astfel de caz Ministrul Justiției prezenta un raport Adunării supreme disciplinare, care era numită în fiecare an de țar. Astfel dependența puterii judecătorești de cea executivă a crescut considerabil, dar decizia finală era totuși, a unui organ cu atribuții judecătorești. Deci, Adunarea supremă disciplinară era considerată a fi un organ care asigura funcționarea sistemului judecătoresc, inclusiv aplicând măsurile răspunderii disciplinare a judecătorilor.

Asigurarea materială a judecătorilor a fost de asemenea afectată, căci în legătură cu inflația peste 20 ani salariile au devenit insuficiente, valoarea lor scăzând cu 30 procente.

Modificările art. 140 și 140¹ a Regulamentului privind organizarea judecătorească și anume faptul că dosarele puteau fi examinate doar colegial a dus la propunerea ca Departamentele judecătorești din cadrul Senatului să fie structurate în Secții, iar fiecare secție să fie formată minimum din trei membri. [276, p.100]

Examinând edițiile periodice ale timpului, observăm că deseori se atenționau justițiabili asupra unor chestiuni mai mult de formă, decât de conținut, de exemplu în 1872 s-a stabilit strict pe ce fel de hârtie trebuie să fie scrise cererile adresate Senatului Imperiului Rus: trebuiau să aibă obligatoriu stema statului, să se țină cont de grosimea filei.

După tulburările în masă din 1905- 1906 competența Senatului a fost extinsă, în general s-au înmulțit funcțiile administrative și administrativ-financiare, impunându-se controlul și supravegherea organelor administrative, soluționarea conflictelor de competență între ele și între ele și procurori în chestiunea cu privire la deferirea justiției, controlul fiscal.

Concluzionând, menționăm că Senatul era un organ cu atribuții judecătorești, dar parțial, avea și atribuții executive și uneori examina acele plângeri ajunse la el foarte superficial, fiindcă nu cunoștea bine legislația aplicată în Basarabia pentru soluționarea aceluia caz.

3.4. Organe ce participă la realizarea justiției

3.4.1. Procuratura

În Imperiul Rus instituția procuraturii a fost înființată în 1722. La momentul reformei judecătorești nu era o instituție nouă. În pofida acestui fapt, autorii reformei judecătorești au încercat să demonstreze necesitatea reformării acestei instituții, evidențiind faptul că odată cu modificarea sistemului judecătoresc și toate celelalte instituții care contribuiau la înfăptuirea justiției necesitau o ajustare la principiile de bază ale reformei. Primii pași în acest domeniu au constat în sporirea atribuțiilor procuraturii.

După înfăptuirea reformei în fruntea procuraturii se afla Ministrul Justiției care avea calitatea de Procuror General, după care urma Ober-procurorul, procurorii și ajutorii de procurori. Pe lângă Senat activa ober-procurorul și ajutorii lui, iar pe lângă Tribunal și Curtea de Apel activa câte un procuror și câțiva tovarăși ai procurorului, ceea ce însemna atât ajutoiri de procurori, cât și procurori adjuncți. În continuare îi vom numi procurori adjuncți, căci ei puteau înlocui procurorul. Toți adjuncții aveau aceeași situație funcțională și materială și se deosebeau doar prin repartizarea dosarelor în funcție de teritoriu. Un procuror adjunct activa în permanență pe lângă instanța de judecată, iar ceilalți puteau fi invitați la necesitate. Acest fapt a fost confirmat prin Circulara Ministerului Justiției din 14 august 1879. La momentul înființării Tribunalului Chișinău în statele de personal au fost prevăzute: un procuror și 8 procurori adjuncți (tabelul nr.1, p. 89). Observăm că remunerarea procurorului era la nivelul remunerării președinților adjuncți ai Tribunalului - 3500 ruble, iar a procurorilor adjuncți – ceva mai joasă decât a judecătorilor (membrilor Tribunalului) - 2000 ruble față de 2200 ruble.

Dacă pe lângă instanțele de judecată generale erau prevăzute funcții de procuror, atunci pe lângă cele locale nu existau procurori care să activeze doar în interesele acesteia. În caz de apariție a necesității participării procurorului în cadrul procesului judecat de o instanță locală (de obicei, a Congresului județean al judecătorilor de pace) era invitat la ședință un procuror adjunct.

Odată cu înfăptuirea antireforme numărul colaboratorilor procuraturii crește. La sfârșitul anului 1913 se înregistrau în Imperiul Rus: - 3 ober-procurori; - 26 ajutoi de ober-procuror; - 14 procurori ai Curților de Apel; - 67 ajutoi de procurori ai Curții de Apel; - 109 procurori ai Tribunalelor; - 951 ajutoi de procurori ai Tribunalelor.

Ierarhizarea strictă a procurorilor era reglementată de art.129 Reg.inst.jud. care prevedea că procurorii adjuncți sunt în subordinea procurorilor și ober-procurorilor, pe lângă care funcționează. Procurorii Tribunalelor sunt în subordinea procurorilor Curților de Apel, iar aceștia din urmă - în subordinea nemijlocită a Ministrului Justiției.

Ierarhizarea colaboratorilor procuraturii, independența lor față de alte organe de stat, a dus la consolidarea statutului special al procuraturii în cadrul organelor de Stat. Principiul unicității procuraturii a fost demonstrat la fel și de prevederile art. 131 al Reg. inst. jud., care prin modificările din 1872 prevedea că activitatea procurorilor din cadrul Tribunalului Chișinău atât la libera convingere cât și la ordinul Ministrului Justiției pot să transmită oricare din atribuțiile sale referitoare la un caz special unuia dintre subalternii săi. [200, p.1]

Reforma judecătorească a stabilit următoarele funcții ale procurorilor:

1. să supravegheze aplicarea corectă a legii;
2. să ceară instanței de judecată corectarea greșelilor și înlăturarea încălcărilor legii depistate în cadrul procesului de judecată;
3. să transmită instanței de judecată încheierile prealabile în cazurile prevăzute de Reg. proc. pen. și Reg. proc. civ.

Numărul restrâns de atribuții puse pe seama procurorilor a fost condiționat de faptul că statul urmărea scopul ca procuratura să dețină în special funcția de învinuire în proces. [219, p. 174]

Pe parcursul examinării unei cauze civile sau penale, dacă procurorul depista o lacună în legislație, atunci indiferent de hotărârea instanței era obligat să anunțe procurorul Curții de Apel, iar cel din urmă deja hotăra asupra depunerii unui demers pe numele Ministrului Justiției. Aceste reglementări nu au avut ca scop majorarea numărului de persoane cu inițiativă legislativă, ci întărirea subordonării stricte în cadrul procuraturii.

La 19 iunie 1875 Ministerul Justiției a emis o Circulară adresată procurorilor din cadrul Curților de Apel. Conținutul acestui act se referea la aplicarea prevederilor Regulamentului din 1864 referitor la cumularea funcției de Procuror cu funcția de președinte sau vice-președinte al

Comitetului de tutelă al penitenciarelor, doar în cazul procurorilor Curților de Apel și Procurorilor Tribunalurilor. În urma consultărilor Ministrului Justiției cu Ministrul Afacerilor Interne s-a dispus aplicarea acestor prevederi doar asupra procurorilor de pe lângă Curțile de Apel. [214, p. 1]

Scopul procuraturii, în calitate de pilon al statului, era supravegherea aplicării normelor legale în vederea împiedicării oricăror încercări de a folosi instituțiile democratice noi formate în scopuri revoluționare. Deși în urma reformei s-au creat astfel de instituții, cum ar fi jurații, s-a recunoscut principiul publicității, statul încerca totuși să împiedice dezvoltarea acestora.

Pe de o parte se încerca a demonstra că în baza reformei lărgirea atribuțiilor procurorului ar fi însemnat ameliorarea sistemului de justiție. Totuși, analizând aceste atribuții, concluzionăm că anume lărgirea atribuțiilor procuraturii duceau la împiedicarea dezvoltării reformei.

3.4.2. Avocatura

Instituția avocaturii a constituit la fel ca și instituția juraților, o instituție relativ nouă și democratică pentru acele vremuri. Aceasta a servit și drept motiv că organele puterii centrale ale statului nu doreau să accepte ideea formării unei astfel de instituții și în Rusia, cu atât mai mult că se propunea crearea avocaturii după regulile aplicate deja în statele europene. Scopul avocatului se materializa în apărarea persoanei prezumate vinovate. Însă odată cu proclamarea a astfel de principii cum ar fi principiul inamovibilității, publicității sau crearea instituției juraților puterea centrală a fost determinată să-și revadă poziția referitoare la avocați.

În interpretarea de atunci termenul de avocat presupunea o persoană care participa în cadrul procesului pentru a apăra învinuitul, iar această activitate era desfășurată în baza cunoștințelor care le poseda în domeniul jurisprudenței. Pentru acțiunile sale juristul putea fi remunerat sau putea să participe și gratuit.

Conform literaturii de specialitate avocații trebuiau să se deosebească de reprezentanții părților în proces prin faptul că dacă reprezentantul participa singur în proces, atunci avocatul participa împreună cu clientul său. El acorda sfaturi, formula și întocmea actele necesare, ținea pledoarii, iar în rest clientul său participa singur la proces. Însă din păcate reglementările juridice din cadrul reformei referitoare la instituția avocaturii nu au reușit să vină cu o astfel de delimitare. Dar totodată, reforma prevedea două categorii de avocați: avocați publici și avocați privați.

Regulamentele privind organizarea instanțelor judecătorești prevedeau că la momentul selectării avocaților publici trebuia să se țină cont strict de acele reguli prestabilite. Și anume să

fie o selectare minuțioasă și să se aplice asupra lor un control riguros, care concomitent, pe de o parte, să nu-i lipsească de independența necesară pentru a activa, dar totodată să-i amintească avocatului de responsabilitățile ce cad pe umerii lui. Nu aveau dreptul să practice funcția de avocat public următoarele persoane:

- persoanele care nu au împlinit vârsta de 25 de ani;
- persoanele ce nu dețineau cetățenia rusă;
- persoanele care erau declarate debitori care nu-și puteau onora obligația (debitorii insolvăbili);
- persoanele care dețineau funcții publice (acceptându-se persoanele care îndeplinesc doar funcții de onoare și nu sunt remunerate);
- persoanele care au fost lipsite de instanța de judecată de capacitatea de a practica o astfel de activitate;
- persoanele care au fost limitate de instanța de judecată de capacitatea de a practica o astfel de activitate;
- persoanele care au fost lipsite de rangul religios de către instanțele religioase;
- persoanele care au deținut acest drept și au fost lipsite de el prin hotărârea instanței și altele. [Art. 355 Reg. inst. jud.] Se observă că incompatibilitățile sunt aceleași ca și pentru judecători, adică selecția era destul de riguroasă.

Baroul avocaților se instituia pe lângă Curțile de Apel și toți membrii lui (avocații) alegeau din rândurile sale un consiliu pe lângă curtea de apel, președintele și adjunctul acestuia. Consiliul avocaților ca organ de autoadministrare a avocaților, avea în competența sa examinarea cererilor de a fi înscriși sau excluși din barou, examinarea reclamațiilor cu privire la activitatea nesatisfăcătoare a avocaților, repartizarea dosarelor, în mod special, a acelor justițiabili care urmau să fie reprezentați gratuit. Consiliul avea dreptul de a sancționa avocații prin avertizări, interdicții pe un termen nu mai mare de un an de a exercita funcția de avocat, excluderea din barou (ceea ce atrăgea după sine imposibilitatea de a practica avocatura pe teritoriul imperiului) și chiar deferirea avocatului justiției în caz de comitere a infracțiunii.

Deoarece numărul avocaților era mic, au apărut diferiți reprezentanți care luau parte în procesele civile, ceea ce a determinat necesitatea de a reglementa fenomenul pe cale legislativă. Astfel, legea din 6 iunie 1874 a consacrat instituția avocaților privați și au fost introduse apoi modificările în Reg. inst. jud. Pentru a deveni avocat privat și a avea dreptul de a participa în instanțe (atât generale, cât și locale) la examinarea dosarelor civile trebuia de avut o legitimație eliberată de către președinții instanței în care activau în continuare. Conform art. 406¹ al Reg. inst. jud. (redacția din 1883) și art. 4, 5 din Reg. proc. civ. (redacția din 29 decembrie 1889), șefii zemstvelor și șefii judecătoriilor de pace erau obligați anual să prezinte lista persoanelor

care au primit legitimație de avocat și aveau dreptul să reprezinte alte persoane în instanța de judecată.

Din datele deținute de către Ministerul Justiției putem deduce că nu toate instanțele de judecată transmiteau informația necesară, din aceste considerente ministerul avertiza că fiecare organ competent este obligat ca în fiecare an, până la 1 aprilie să transmită listele persoanelor care dețineau legitimația de avocat, iar pe parcursul anului să aducă la cunoștința ministerului modificările survenite: dacă a mai fost înscrisă vreo persoană în această listă, sau cineva a pierdut acest drept. În cadrul Tribunalului Chișinău în anul 1893 în această listă au fost incluse 8 persoane. [19, fila 41, 42]

La 19 iunie 1874 Senatul a emis Ordinul nr. 28336, conform căruia a hotărât ca în baza solicitărilor venite din partea Ministerului Justiției, listele persoanelor care aveau dreptul să fie avocați în cadrul procesului de judecată, obligatoriu urmau să fie publicate și să fie transmise tuturor persoanelor cointerestate, miniștrilor, ober-procurorului Senatului, președinților de instanțe cointerestate, etc.. [209, p.1]

În cazul încălcării obligațiilor de serviciu avocații puteau fi trași la răspundere civilă, penală, administrativă sau disciplinară. La răspundere civilă erau trași avocații în cazurile când din pricina lor suferea averea clientului, la răspundere penală – în cazul săvârșirii unei infracțiuni și disciplinară atunci când încălca obligațiile de serviciu. La răspundere disciplinară erau supuși avocații de către consiliul de avocați publici, iar decizia de sancționare (cu excepția cazului când sancțiunea constituia avetismentul) putea fi atacată în termen de două săptămâni la Curtea de Apel. [276, Reg. inst. jud. art.376]

După cum am menționat, în afară de avocații publici, În Imperiul Rus s- a instituit și funcția de avocat privat. În calitate de avocat privat putea activa persoana care avea dreptul să reprezinte în cadrul instanței judecătorești interesele unei persoane terțe. Erau excluși din această categorie următoarele persoane:

- femeile;
- persoanele străine;
- persoanele care au fost excluse din lista avocaților publici în urma aplicării unei sancțiuni disciplinare.

Avocații privați erau acceptați să exercite funcția la fel ca și avocații publici de către instanța de judecată în care preconizau să activeze. Controlul asupra exercitării funcției lor era înfăptuit de asemenea de instanța de judecată. Apariția instituției avocatului privat a fost condiționată într-o oarecare măsură de lipsa unui număr necesar de avocați publici și de acele onorarii mari stabilite de cei din urmă. [219, p. 180]

Instituirea instituției avocaturii în perioada înfăptuirii reformei judecătorești poate fi considerat un pas important în dezvoltarea jurisprudenței și anume statul prin acceptarea fondării acestei instituții pur și simplu a cedat în fața celor ce doreau reforme adevărate. Spectrul larg de drepturi de care se bucurau avocații, exercitând dreptul la apărare a învinutului a curmat posibilitatea procuraturii și instanței de judecată de a prezenta învinuirea de săvârșirea infracțiunilor politice fără existența probelor necesare. Importanța avocaturii în cadrul proceselor de judecată unde se examinau anume infracțiunile politice a fost vădită anume din considerentul că aceste categorii de infracțiuni se judecau fără prezența juraților.

3.4.3. Anchetatorii judiciari (*sudebnîe sledovateli*).

La momentul pregătirii reformei judecătorești, Imperiul Rus a manifestat o atenție deosebită etapei premergătoare procesului penal și anume etapei ce ținea de colectarea probelor. În acest context, în martie 1859 s-a format o comisie specială, condusă de Maliutin D. A., care avea ca scop pregătirea unui proiect ce viza formarea unui nou sistem de organe atât la nivel de gubernie, cât și la nivel de județe. Ținându-se cont de faptul că până la reformă urmărirea penală era în mâinile poliției, iar abuzurile acesteia erau foarte frecvente și monstruoase, prima propunere venită din partea comisiei a vizat înlăturarea poliției din faza anchetei penale și instituirea unui nou organ de urmărire penală. [196, p. 130]

În acest context, în mai 1860, comisia de lucru a prezentat un proiect de lege referitor la formarea instituției judecătorilor de instrucție (*sledstvennîh sudei*). Autorul acestui proiect a fost reprezentantul curentului liberal N. I. Stoianovschii. După ce proiectul a fost prezentat spre discuție departamentelor specializate din cadrul Senatului, a fost acceptat practic în întregime, unica remarcă viza modificarea denumirii instituției din judecători de instrucție în anchetatori judiciari.

Dacă traducem mot-a-mot din limba rusă termenul ”*Sudebnâe sledovateli*”, rezultă sintagma „anchetatori judiciari”, dar după conținut acest concept este mai aproape de „*juge d’ instruction*” francez, care a și servit drept model pentru mai multe sisteme de drept, inclusiv și pentru sistemul rus, ceea ce în mod direct au recunoscut cei ce au elaborat proiectul de lege, folosind în prima variantă chiar termenul de „*sledstvennîe sudii*”. [251, p.149]

În literatura de specialitate din Federația Rusă a fost exprimată ideea că neajunsurile activității polițienești nu ar fi reprezentat principala cauză a introducerii instituției anchetatorilor judiciari. O cauză relevantă ar fi fost eliberarea poliției de atribuțiile de urmărire penală pentru a putea fi folosită în caz de tulburări țărănești în legătură cu preconizata eliberare din șerbie a țăranilor ruși. Concomitent cu elaborarea principiilor eliberării țăranilor din șerbie se căutau și posibilități noi și mai puternice pentru menținerea ordinii în societate. [251, p. 143] Este o opinie

ce poate fi reținută, având în vedere pe de o parte multitudinea atribuțiilor poliției imperiale, iar pe de altă parte – situația de criză prin care trecea Imperiul Rus la mijlocul secolului al XIX-lea, situație care a impus țarismului necesitatea realizării unor reforme. În cele din urmă anchetatorii judiciari (*sudebnîe sledovатели*) - instituție importantă - a fost instituită în Rusia prin Legea din 8 iunie 1860 despre instituirea anchetatorilor judiciari și a Instrucțiunilor date anchetatorilor judiciari și Instrucțiunilor date poliției, care apoi au fost incluse în actele reformei judiciare – Reg. inst. jud. și Reg. proc. pen..

Reg. ins. jud. a consolidat poziția independentă a anchetatorului judiciar, stabilind numirea lui prin decret țarist și instituind inamovibilitatea ca garanție a independenței. A fost de asemenea mărit statutul funcțional al anchetatorului judiciar, fiind acordat acestuia rangul VI (comparativ cu rangul VIII din Legea din 1860) și anume rangul de *colejschii sovetnic*.

Faptul că instituția anchetatorilor judiciari a avut ca prototip instituția judecătorilor de instrucție francezi este o dovadă în plus că aceștia aveau funcții judiciare și aparțineau domeniului puterii judiciare.

Mai târziu, în 1869 General – Guvernatorul Basarabiei și Novorosiei s-a adresat cu un demers Ministrului Justiției, prin care solicita permisiunea de a institui și în Basarabia instituția anchetatorilor judiciari. Se preconiza să fie numiți în fiecare județ câte doi anchetatori judiciari, iar în Chișinău patru, în total trebuiau să activeze în Basarabia 16 anchetatori judiciari. În același an demersul a fost acceptat și în Basarabia au început să activeze anchetatorii judiciari. [196, p. 131]

Ei erau în statele Ministerului Justiției, formal erau în cadrul Tribunalului și activau într-un sector (art.79 Reg. inst. jud.), de obicei asimilat județului. Anchetatorii judiciari nu se supuneau nici ministerului, nici Tribunalului, ei trebuiau să fie independenți.

După reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus în 1878 prin decretul împăratului din 21 septembrie 1878 a fost prevăzută suplimentarea personalului Tribunalului Chișinău căruia îi reveneau conform competenței sale și dosarele din acele teritorii, cu două posturi noi de adjuncți ai procurorului și patru posturi noi de judecători de instrucție. [273] Din datele tabelului de la p. 102 rezultă că aceste prevederi au fost aduse la îndeplinire, fiindcă în anul 1879 erau deja 22 anchetatori judiciari, dintre care un anchetator – pe cauze extrem de complicate. Numărul acesta de anchetatori judiciari s-a păstrat până în 1907, când deja în Basarabia activau 29 anchetatori judiciari, dintre care doi - pe cauze extrem de complicate.

Cercetătorii de până la revoluție arătau că anchetatorii judiciari aparțineau corpului de judecători și de aceea se bucurau de garanțiile acestora, în primul rând, independența în realizarea acțiunilor procesual-penale. [287, p.461] Ei efectuau ancheta preliminară, soluționau problema vinovăției și a trimiterii/netrimiterii dosarului în instanța de judecată. Similar

judecătorilor, anchetatorii judiciari erau imparțiali, nu erau organ de învinuire sau apărare, dar de constatare a adevărului în cauze concrete, urmând să strângă toate dovezile atât cele ce incriminau, cât și cele ce dezincriminau bănuitul, să colecteze informații cu privire la circumstanțe agravante, dar și atenuante. Ca și judecătorii, anchetatorii judiciari erau numiți de Ministrul Justiției dintre persoanele ce întruneau condițiile de studii juridice superioare sau dacă demonstrau în activitatea sa cunoștințe din domeniul judiciar - și de vârstă – nu mai tineri de 25 de ani. Erau necesare și anumite calități profesionale și umane: caracter puternic, spirit de observație, perseverență, consecvență în gândire și în acțiuni, buna credință, moralitate.

Deci, Regulamentele din 1864 consacrau calitățile pe care trebuiau să le posedate anchetatorii judiciari pentru a exercita atribuțiile și trebuiau să conducă la rezultate similare celor formulate pentru judecători: independența, imparțialitatea și inamovibilitatea. Toate aceste exigențe probează încadrarea lor în corpul judiciar și demonstrează necesitatea independenței și imparțialității anchetatorilor judiciari. A. F. Koni menționa că anchetatorul judiciar era independent, nu era organic legat de poliție, nu depindea de procuror, el instrumenta cazul acumulând și apreciind probe atât de incriminare, cât și de de dezvinovățire a bănuitului. [236, p. 111-112]

Competența anchetatorilor judiciari era reglementată de art. 288-509 a Reg. proc. pen..

Autorul A. V. Podolina împarte împuternicirile anchetatorilor judiciari în trei grupuri în funcție de gradul de avansare a urmăririi penale:

1. Începutul urmăririi penale – anchetatorul judiciar să interogheze victima despre circumstanțele faptei prejudiciabile (art.307 reg. proc. pen.), să înregistreze autodenunțul (art.309 reg. proc. pen.), să verifice, să completeze sau să anuleze acțiunile întreprinse de poliție (art.269 reg. proc. pen.), să comunice procurorului despre absența temeiului suficient pentru a desfășura ancheta (art.309).

2. Desfășurarea anchetei preliminare – cercetarea la fața locului, examinarea corporală (art.315-335 reg. proc. pen.), asistarea la examinarea de către medici (art.336-356 reg. proc. pen.), acumularea și păstrarea probelor materiale (art.371-376 Reg. proc. pen.), percheziționarea și ridicarea actelor și documentelor (art.357-370 reg. proc. pen.), citarea și aducerea forțată a învinuitului (art.377-397 reg. proc. pen.), cercetarea la locul faptei prin martori, așa numiții „*ocolinie liudi*” (art.454-466 reg. proc. pen.), adresarea unor sarcini poliției (art.271 reg. proc. pen.), întocmirea proceselor verbale a anchetei preliminare (art.467-475 reg. proc. pen.).

3. Finisarea anchetei – la înaintarea învinuirii anchetatorul judiciar este obligat să întrebe învinuitul dacă nu dorește să adauge ceva (art.476 reg. proc. pen.), să verifice împrejurările noi pe care le indică învinuitul (art. 477 reg. proc. pen.), anunțarea participanților la dosar despre finisarea anchetei și trimiterea dosarului procurorului sau adjunctului (art.479 reg.

proc. pen.), sau să ceară Tribunalului, prin intermediul procurorului, permisiunea de încetare a anchetei (art.277 Reg. proc. pen.). [266]

Anexa 2. Acțiunile întreprinse de anchetatorii judiciari în județele basarabene în I trimestru an. 1891

Nr/o	Judetul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Chișinău sector 1	136	4	13	17	16	14	2.800	0	0	31	69
	Sector 2	150	113	8	31	22	4	2.200	1	0	29	60
	Sector 3	163	110	3	33	16	22	2.850	2	0	22	82
	Sector 4	148	118	3	11	20	5	890	0	0	11	88
2.	Orhei sector 1	168	125	5	5	3	5	1.500	4	0	9	87
	Sector 2	120	15	5	22	39	17	4.998	0	0	30	50
3.	Bălți sector 1	187	145	10	26	3	19	7.450	0	0	23	75
	Sector 2	182	120	7	40	20	28	12.390	1	0	39	48
4.	Soroca sector 1	141	113	12	15	30	35	16.117	0	0	9	60
	Sector 2	147	118	5	4	45	39	17.800	1	0	39	62
5.	Hotin sector 1	167	113	8	56	33	15	1.383	0	0	14	58
	Sector 2	133	12	18	17	18	13	8.488	0	0	16	52
	Sector 3	163	118	4	61	12	25	4.005	0	0	26	6
6.	Bender sector 1	175	112	4	10	37	16	3.700	0	0	29	73
	Sector 2	137	115	5	27	23	22	9.700	3	0	21	59
7.	Ismail sector 1	184	117	2	13	83	21	37.291	0	0	31	75
	Sector 2	214	183	3	54	34	21	3.905	0	0	36	111
	Sector 3	124	96	8	41	11	22	8.870	0	0	5	24
8.	Akkerman, sector 1	193	145	5	26	27	19	6.315	1	0	35	53
	Sector 2	144	116	6	16	29	22	3.200	0	0	16	60
	Sector 3	191	163	1	29	54	9	1.515	0	0	16	84
9.	TOTAL	3.367	2.036	135	558	575	393	157.367	13	0	487	1.336

- 1- Nr. dosare instrumentate de anchetatorul judiciar;
- 2- Nr. dosare trimise judecătorilor de pace;
- 3- Nr. dosare trimise în alte instanțe;
- 4- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – nepărăsirea localității de domiciliu;
- 5- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – plasarea sub supravegherea poliției;
- 6- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – cauțiune;
- 7- Suma cauțiunii în ruble;
- 8- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – gaj;
- 9- Nr. dosare pe care s-a întreprins ca măsură de prevenire și curmare a eschivării de la anchetă – arest la domiciliu;
- 10- Nr. persoane arestate preventiv;
- 11- Dosare încetate la demersul anchetatorului.

SURSA: ANRM, fond 39, inv.1, dos.6

Anchetatorii judiciari nu puteau înceta cauza sau scoate persoana de sub urmărire, pentru aceasta era necesar să ceară prin intermediul procurorului acordul Tribunalului, în cazul

dezacordului Tribunalului dosarul trebuia prezentat Curții de Apel, ceea ce demonstrează independența

anchetatorului față de procuror și controlul lui din partea instanței de judecată. În spirit liberal legea prevedea că anchetatorul poate fi de acord cu indicațiile procurorului numai în cazul caracterului avantajant pentru bănuít al indicațiilor procurorului.

Dar treptat acest rol al anchetatorilor a fost diminuat. În primul rând, prin numirea unor anchetatori judiciari interimari, asupra cărora nu se răsfrângea inamovibilitatea, iar în al doilea rând, prin limitarea competenței lor - în 1871 anchetatorii judiciari au fost înlăturați de la anchetarea infracțiunilor contra statului.

Relațiile anchetatorilor cu poliția demonstau dreptul anchetatorului de a controla și folosi informațiile date de organele de poliție, de a le aprecia, de a interoga martori, bănuíți. Poliția doar în cazuri extreme avea dreptul de a interoga și alcătui procesul verbal, de exemplu, în cazul în care aceștea erau în situație gravă, existând pericolul decesului până la venirea anchetatorului. În cazul în care apăreau conflicte de competență între anchetatori și între ei și judecătorii de pace, Tribunalul trebuia să intervină. Astfel, în Basarabia în anul 1891 au fost 95 de conflicte de competență în care erau implicați anchetatorii judiciari. [73]

Ministerul Justiției a depistat că anchetatorii judiciari de multe ori apelau la organele de poliție, solicitând fotografiile persoanelor reținute în interes de anchetă. Din aceste considerente Ministerul Justiției aduce la cunoștința Tribunalului și Procurorului Tribunalului că în baza acordului încheiat între Ministerul Justiției și Ministerul de Interne, cel din urmă achită cheltuielile pentru astfel de servicii doar în cazurile când este vorba de persoanele arestate în catorgă și boschetari, iar în cazul persoanelor reținute în interes de anchetă cheltuielile sunt suportate de către Ministerul Justiției. [19, fila 95]

În activitatea lor anchetatorii judiciari utilizau mai multe registre: registru de intrare a actelor, registru de birou (*nastolinâi*), registru de ieșire și registrul de livrare (predare) către alte autorități abilitate să continue soluționarea cauzei. Anchetatorii erau sesizați de: poliție, judecătorii de pace, procurori și adjuncții lor, de victimele infracțiunii sau de reprezentanții legali ai acestora. [20, fila 37, 37 verso]

Pentru registrul anchetatorilor erau prevăzute trei compartimente: în prima parte se înregistra informația primară, în a doua parte – cupoanele nr. 1, iar în a treia parte – cupoanele nr. 10.

Răspunderea judecătorilor de instrucție era asemănătoare celei a judecătorilor pentru că și garanțiile independenței lor erau la fel. Răspunderea anchetatorilor în caz de ilegalități în exercițiul funcțiunii urma să fie stabilită mai întâi de Tribunal după care, conform art.1080, p.2 al Reg. proc. pen. a Imperiului Rus, dosarul era transmis pentru soluționare Senatului Imperiului

Rus, în Adunarea Departamentului Întâi și de Casație reunite. [20, fila 40 verso, 41] Este și cazul anchetatorului judiciar Tomașevski, sectorul Soroca, care nu numai că nu a gestionat corect informațiile și sesizările primite, dar din neglijență 25 de dosare au fost pierdute, și a prezentat unele date false, precum că dosarele erau trimise procurorului sau judecătorului de pace, (iar în realitate nu ieșeau din biroul anchetatorului) sau în general în registrul de birou nu era menționat nimic despre soarta de mai departe a acelor dosare. Tribunalul Chișinău în componența a 10 judecători și a Președintelui cu participarea Procurorului în 1893 a examinat această încălcare și a trimis materialele Senatului. [20, fila 40 verso, 41]

La fel ca și altor colaboratori ai instanțelor de judecată anchetatorilor judiciari li s-au aplicat unele facilități. Și anume în baza circularei Departamentului Căii Ferate din 07 februarie 1892 nr. 1083 și din 17 aprilie 1892, nr. 3209 care urma să se aplice din 01 octombrie 1894, li s-au stabilit unele înlesniri referitor la călătoriile în transportul feroviar, fiind obligatorie prezentarea legitimației. [19, fila 134, 135]

Examinând materialele din arhivă, concluzionăm că nu doar funcțiile de judecător, ci și alte funcții auxiliare erau monitorizate atent, ținute sub control și se ducea o evidență strictă a persoanelor ce erau acceptate la aceste funcții. Activitatea anchetatorilor judiciari era supravegheată îndeaproape, păstrându-se chiar în arhivă unele dosare personale ale anchetatorilor. În cadrul acestor dosare se conținea atât informație din timpul activității, cât și de până la numirea în funcție. De exemplu, putem găsi informație referitoare la: - nume, prenume, patronimic; - funcția deținută până la numirea în funcție de anchetator judiciar; - proveniența socială; - ce avere deținea personal sau rudele apropiate, soția; - studiile; - a fost implicat în conflicte armate și cu ce statut; - a fost supus aplicării unor sancțiuni, muștrări, etc. – a beneficiat de concedii, când și în ce circumstanțe; - statutul social. [67, fila 4 – 13]

3.4.4. Executorii judiciari (*sudebnîe pristavi*)

La momentul pregătirii reformei judecătorești nu s-a observat de la început necesitatea instituirii funcției de executor judecătoresc, fiindcă inițial se preconiza ca obligațiile legate de executarea hotărârii să se includă în atribuțiile poliției. Însă după o analiză mai amplă a tuturor circumstanțelor în Rusia a fost instituită instituția executorilor judiciari.

În cadrul tribunalelor și Curții de Apel erau numiți în funcție executorii judiciari de către președintele instanței, iar în cadrul Senatului de către ober-procuror, care la rândul lor trebuiau să verifice abilitățile profesionale ale candidaților. La fel, executorii judiciari trebuiau să dețină viză de domiciliu în acel teritoriu unde doreau să activeze în calitate de executor. Ei se aflau sub conducerea acelor persoane care i-a numit în funcție. Confirmarea în funcție nu survine din momentul când încep să-și execute obligațiile, ci doar după un an de activitate în domeniu. Erau

acceptați spre executarea obligațiilor, doar după ce lasău în calitate de gaj 600 de ruble, pentru a acoperi eventualele *prejudicii cauzate prin activitatea lor*.

Executorii judiciari funcționau pe lângă Congresele județene ale judecătoriilor de pace, Tribunale, Curțile de Apel, ei aduceau la îndeplinire deciziile judecătorești pe dosarele civile. Executorii judiciari de pe lângă congresele județene ale judecătoriilor de pace și Tribunale comunicau părților citațiile, la cererea părții interesate executau deciziile judecătorești. Executorii judiciari de pe lângă congresele județene ale judecătoriilor de pace aveau în plus și sarcina de a păstra moștenirile și a transmite destinatarilor de drept a banilor și a altor bunuri. Instanțele pe lângă care funcționau executorii judiciari supravegheau legalitatea acțiunilor executorilor, controlau activitatea lor, cereau rapoarte de activitate și puteau să-i sancționeze pentru abateri și abuzuri în serviciu.

Conform art. 352², 536 din Reg. inst. jud. din 1883 s-a stabilit că funcționarilor li se achită deplasările de serviciu și anume câte opt copeici pentru deplasarea la o verstă. La momentul aplicării în practică șefii instanțelor judecătorești uneori interpretau subiectiv, ceea ce a dus la apariția neînțelegerilor. Din acest considerent, Ministerul Justiției a venit cu o interpretare oficială prin intermediul unei circulare. Interpretând aceste prevederi au apărut două neînțelegeri, prima se referea la calcularea sumei de bani, iar a doua la grupul de colaboratori care cădeau sub incidența legii.

Referitor la sumă nu era clar, opt copeici pentru o verstă se achită doar pentru o direcție sau pentru ambele. Prin intermediul acestui act ministerial s-a explicat că se calculează distanța în ambele direcții, altfel s-ar fi stabilit de la început suma de patru copeici pentru fiecare verstă și nu 8 copeici.

Cu referire la personalul care cădea sub incidența acestor acte nu era clar dacă este vorba doar despre executorii judiciari sau și curierii. Comisia Departamentului de Casație a Senatului printr-o decizie din 1889 a hotărât ca să li se recunoască și curierilor dreptul de a primi câte opt copeici pentru fiecare verstă parcursă în ambele direcții. [19, fila 5]

La 18 decembrie 1883 Ministerul Justiției a venit cu proiectul nr. 22228 referitor la achitarea unor premii executorilor judiciari pentru munca sârguincioasă și îndeplinirea planului de lucru stabilit. [206, p.1] În același an s-a dispus suplimentarea numărului de executori judiciari ai Tribunalului Chișinău cu o persoană.

Remunerarea executorilor judiciari depindea de intensitatea acțiunilor lor, ceea ce se vede clar din următorul tabel.

Anexa 3. Sumele acumulate de executorii judiciari și de Tribunalul Chișinău în I trimestru an.1891 ca recompensă pentru serviciile executorilor.

N/o	Numele executorului judiciar	Suma colectată (ruble)	Suma depusă la vistierie (ruble)	Suma presupus atribuită executorului (ruble)
1.	Iacubovici	221, 21	221,21	325
2.	Garbuz	98,70	98,70	280
3.	Șostacovschi	7,20	7,20	40
4.	Kozakevici	86	86	120
5.	Pavlovski	115,48	115,48	170
6.	Martînovschi	121,60	121,60	160
7.	Maximov	130,33	130,33	130
8.	Lisițchi	99,96	99,96	140
9.	Gavdzinski	108,54	108,54	145,60
10.	Vișnițchi	74,10	74,10	190
11.	Timotin	132,87	132,87	230
12.	Caraman	109,71	109,71	230
	Total sume colectate	1.306,50	1306,50	2.160,60
	Sumele depuse prin Tribunal	854,10	854,10	
	TOTAL	2.160,60	2.160,60	

SURSA: ANM, fond 39, inv.1, dos.7.

Observăm că datele vizează doar 12 executori judiciari în primul trimestru al anului 1891. În același an, în trimestrul 3 sunt prezentate informații cu privire la acțiunile întreprinse de 11 executori judiciari, din care rezultă că executorii judiciari ai Tribunalului Chișinău desfășurau o activitate intensă, cu diversificarea acțiunilor pe care le aveau potrivit legii.

Este impunătoare activitatea desfășurată de unii executori care reușeau să execute aproape toate titlurile executorii primite pe parcursul unui trimestru. Unele dintre aceste acțiuni cereau o implicare mai modestă a executorilor judiciari, ca spre exemplu, înmânarea citațiilor celor vizați de justiție sau citațiilor transmise de chiar executor, pe când altele solicitau eforturi considerabile, fiind vorba despre acțiuni de amploare cum sunt cele legate de licitațiile publice a averii mobile și imobile.

Anexa 4. Acțiunile executorilor judiciari de pe lângă Tribunalul Chișinău în trimestru 3 an.1891

N/o	Numele executorului judiciar	Nr titluri executorii primite de executor	Din ele - executate	Nr licitații publice a averii mobile și imobile	Nr citații înmânate de executori la porunca organului judecătoresc	Nr citații înmânate de executori
1.	Iacobovici	98	92	69	412	52
2.	Garbuz	92	70	59	741	71
3.	Kozakevici	95	62	72	401	101
4.	Pavlovschi	30	19	1	126	38
5.	Martînovschi	76	48	4	86	94
6.	Maximov	45	20	0	43	101
7.	Lisițchi	38	16	0	73	98
8.	Gavdzinschi	65	29	0	155	63
9.	Vișnițchi	33	13	0	44	31
10.	Timotin	126	64	3	31	131
11.	Caraman	82	26	2	116	26

SURSA: ANM, fond 39, inv.1, doc.7

Executorii judiciari la momentul executării unei hotărâri erau obligați să îndeplinească un raport (jurnal) în care indica care au fost acțiunile lui îndeplinite, cheltuielile, veniturile și altă informație utilă. La fel se indica care a fost completul de judecată care a judecat acel caz, însăși hotărârea instanței pe acel caz și care a fost hotărârea luată de executorul judecătoresc pentru a pune în aplicare hotărârea instanței. [38, 39, 40, 41]

Executorii judiciari prezentau rapoarte referitor la activitatea sa, care era examinată și verificată de organele superioare. [47, 48, 49, 50, 51, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 58, 59]

În 1875 se modifică reglementările regulamentului din 1864 (Ucerejdenie sudebnîh ustanovlenii) referitoare la activitatea executorilor judiciari și anume art. 316, 319. În urma acestor modificări executorii judiciari dobândeau dreptul în cazul când, persoanele care sunt implicate în executarea hotărârilor refuză sau opun rezistență, să solicite implicarea poliției care este obligată să intervină. Iar în caz când poliția nu se descurcă, trebuie să fie implicate alte organe militare competente. De fiecare dată când executorii judiciari au apelat la ajutorul poliției pentru ajutor în executarea hotărârilor, ei au fost obligați să prezinte procurorului un proces-verbal prin care să anunțe despre acest lucru, chiar dacă poliția a refuzat să se implice. [212, p.1]

O altă dilemă în cadrul tălmăcirii legislației ce ține de activitatea executorilor judecătorești a apărut în cazul stabilirii numărului executorilor care trebuie să activeze într-un județ. Ministerul Justiției ținând cont de faptul că această problemă a apărut concomitent în mai multe gubernii, a solicitat Senatului să vină cu un comentariu la aceste reglementări. În urma examinării de către Senat a acestei situații s-a depistat că problema nu consta în faptul

numărului executorilor, ci în modalitatea de calculare a populației. Din aceste considerente Senatul a hotărât: în primul rând ca în județele cu populația mai mare de 100000 mii locuitori să fie numiți 400 de executori judiciari, iar în județele cu populație mai mică 100000 mii locuitori – 200 de executori judiciari, iar în al doilea rând, a explicat că la calculul populației se ține cont atât de numărul bărbaților cât și femeile din acel teritoriu, fiindcă anume aceasta era problema că în unele județe Președinții de Tribunale luau în calcul doar bărbații. [212, p.1]

La 8 iunie 1875, Ministerul Justiției a emis o circulară adresată Președinților Congreselor judecătorești de pace, care conținea o notă explicativă referitoare la remunerarea executorilor judicari și a poliției în cazurile executării hotărârilor judecătorești penale de încasare a diferitor tipuri de amenzi, prevăzute de art. 189 Reg. proc. pen. Această întrebare a apărut pe motiv că unii specialiști din domeniu nu făceau distincție dintre executarea hotărârilor în baza cărora persoana trebuia să achite o amendă în favoarea statului stabilită de legislația penală sau despăgubiri în favoarea unei persoane fizice.

Ținându-se cont de cele expuse, Ministerul Justiției a emis la 08 iunie 1875 circulara nr. 8788, prin care a explicat că anume în cazurile când executorii judiciari, execută hotărârea pe o cauză civilă conform căreia pârâtul trebuia să achite diferite despăgubiri în favoarea reclamantului, atunci executorii judiciari erau în drept să solicite de la pârât și achitarea despăgubirilor pentru acțiunile întreprinse întru executarea hotărârii (art. 958 Reg. proc. civ.). Aceste reglementări nu puteau fi aplicate în cazul executării sentințelor sau deciziilor penale. Din aceste considerente s-a propus ca executorilor judiciari să li se încredințeze executarea unor astfel de decizii doar atunci când ei aveau de executat și alte hotărâri civile anume în aceeași localitate. S-a luat o astfel de hotărâre ținându-se cont și de faptul că executorii judiciari nu aveau dreptul să se folosească de caii publici ai organelor de conducere. La fel li s-a propus președinților congreselor judecătorești de pace ca acest tip de decizii să fie transmis administrației de voloste, care deținea și resurse și persoane care ar fi putut să le execute. [213, p.1]

Deși de la început problema exista doar în cazul executării sentințelor penale, mai târziu a apărut problema și în cazul executării hotărârilor civile și anume atunci când era vorba despre executarea unei hotărâri conform căreia suma necesară de a fi încasată se dovedea a fi mult mai mică decât cheltuielile suportate de către executorul judecătoresc. Astfel de situații apăreau mai ales când era vorba de executarea hotărârilor date întru soluționarea cauzelor dintre țărani. După examinarea acestei situații Ministerul a ajuns la o decizie similară ca și în cazul sentințelor penale. S-a propus ca executarea acestor hotărâri să treacă din cadrul atribuțiilor executorilor judiciari spre executare organelor administrative de voloste și satești. [216, p.1]

Pe lângă judecători, anchetatori judiciari, procurori, etc., în cadrul instanțelor judecătorești mai activau și persoane care îndeplineau unele lucrări de secretariat. Aceștia erau

lucrătorii cancelariei. Până la începerea reformării sistemului judecătoresc cancelaria avea o importanță mai mare în soluționarea litigiilor, ea putea indirect să influențeze hotărârea instanței judecătorești. Iar odată cu reformarea sistemului s-au determinat strict atribuțiile lucrătorilor cancelariei și anume: ducerea evidenței registrelor de ieșire și de intrare, întocmirea proceselor verbale și întocmirea copiilor de pe hotărârile instanțelor de judecată sau de pe alte materiale din cadrul dosarului.

Conform Reg. inst. jud., art. 120, Cancelaria Tribunalului și Curții de Apel era formată din: - secretari și – ajutori ai secretarilor, iar Cancelariei Senatului era formată din: - ober secretari și – ajutori de ober-secretari. [276, Reg. inst. jud. art. 120] Secretarii și ajutorii lor se numeau în funcție de președintele instanței unde activau, ober-secretarii de către ministrul justiției la propunerea ober-procurorului, iar ajutorii ober-secretarilor de către ober-procuror. Dreptul de concediere din funcție sau aplicării sancțiunilor disciplinare îl dețineau aceleași persoane care le-au numit în funcție. [222, p. 95]

3.5. Concluzii la capitolul III

1. Conștientizarea necesității reformei judiciare în Imperiul Rus a impus autoritățile statului să elaboreze acte legislative privind organizarea judecătorească și procedura judiciară. În acest proces elitele intelectuale ale Imperiului Rus au utilizat experiența altor state europene, în special, a Franței. S-au evidențiat următoarele instanțe de judecată generale la care se puteau adresa justițiabilii basarabeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea: Tribunalul Chișinău, Curtea de Apel Odesa, iar în calitate de organ suprem de casație – Senatul Imperiului Rus.

2. Inițial actele normativ-juridice au prevăzut implementarea mai consecventă a unor principii democratice cum ar fi: independența judecătorilor (membri ai tribunalelor, curților de apel, anchetatorilor judiciari), inamovibilitatea, fiind asigurate cu anumite garanții: asigurarea materială decentă, răspunderea doar în fața organului judecătoresc, imposibilitatea intervenției în cariera judecătorului fără acordul acestuia. Este demn de a fi luat în considerare modelul de acumulare a experienței judiciare prin intermediul candidaților la funcții judiciare.

3. O importanță enormă în aplicarea principiilor democratice au avut-o jurații și avocații. Prin intermediul acestor două instituții a fost posibilă o participare mai largă la exercitarea justiției și responsabilizarea corpului judecătoresc pentru actul de justiție.

4. Treptat însă manifestarea principiilor de independență și inamovibilitate a fost limitată în legătură cu înăsprirea regimului politic, astfel încât competența Tribunalului (inclusiv Tribunalul Chișinău), a Curții cu jurați a fost limitată, o parte a atribuțiilor sale fiind transmise

Curții de Apel care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, adică s-a revenit la o trăsătură medievală în exercitarea justiției.

5. Inamovibilitatea anchetatorilor judiciari a fost din start afectată prin introducerea postului de anchetator judiciar interimar care nu se bucura de inamovibilitate, astfel fiind deturnat de la sensul său inițial, copiat după modelul francez de juge d'instruction. Ca o încercare de a ține judecătorii și anchetatorii judiciari mai departe de viața politică (incipientă încă după evenimentele din 1905-1906) a fost interdicția impusă judecătorilor și anchetatorilor judiciari de a face parte din partide și asociații.

6. Senatul Imperiului Rus era instanță de fond, dar și unică instanță de casație, totodată avea și atribuții legate de răspunderea disciplinară a judecătorilor, inclusiv a anchetatorilor judiciari. Activitatea Senatului Imperiului Rus pe dosarele basarabene denotă o neînțelegere profundă a legilor locale basarabene, care, de altfel, așa și nu au fost codificate, cerință înaintată de intelectualii basarabeni încă la stadiul pregătirii reformei judiciare. Aceiași soartă tragică a avut-o și revendicarea limbii române ca limbă a procedurii judiciare. Toate acestea, însoțite de politica de cadre juridice în Basarabia, au demonstrat cu prisosință scopurile rusificării și asimilării românilor basarabeni, scopuri, promovate insistent de țarism.

4. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA INSTANȚELOR JUDICIARE LOCALE ÎN BASARABIA ÎN A II-a JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

4.1. Organizarea și funcționarea judecătoriilor de pace

Necesitatea înfăptuirii reformei judecătorești în general, cât și formarea judecătoriilor de pace în calitate de instanțe locale, a stârnit multiple discuții atât în cadrul organelor de conducere imperiale, cât și în cadrul regiunii.

Autorii ruși nu au o opinie unanimă referitor la faptul care instanțe judecătorești pot fi considerate instanțe locale. De exemplu, cercetătorul N.P.Eroșkin consideră că judecătoriile locale includ doar pe cele de pace și se deosebesc de cele generale prin modalitatea de constituire și anume că se aleg. [226, p. 262] Alți doctrinari afirmă că judecătoriile locale includ nu numai judecătoriile de pace, dar și cele de voloste. [232, p. 236] Evidențiem că în conformitate cu Reg. inst. jud. numai judecătoriile de pace erau numite instanțe locale. Dar dacă judecăm după competența teritorială și materială atunci și judecătoriile de voloste ca judecătorii pentru țărani pot fi considerate judecătorii locale, ceea ce justifică includerea subiectului cu privire la justiția pentru țărani în calitate de paragraf aparte.

Încă din 1863 în Basarabia au început să se discute proiectele propuse pentru reformarea sistemului judiciar. Juriștii din Basarabia analizând aceste proiecte, pe lângă multiplele propuneri, în primul rînd încercau să propună menținerea legislației locale, codificarea ei și includerea ei în cadrul reformei.

La nivel local s-au format în urma reformei două instanțe de judecată:

1. Judecătoriile de pace de sector
2. Congresul județean al judecătoriilor de pace.

Judecătorii de pace erau considerați un organ unipersonal, ei puteau fi clasificați în judecători de pace de sector și de onoare. Congresele județene de pace s-au considerat organe colegiale. Deasemenea, aceste instanțe judecătorești erau considerate organe teritoriale. Judecătoriile de pace activau în cadrul orașelor și a județelor ce se constituiau ca districte de pace (*mirovâe ocruga*). Ocrugul se împărțea în sectoare și în fiecare sector activa câte un judecător de pace (*uceastcovâi*). Deasemenea, în fiecare sector mai activa și câte unul ori mai mulți judecători de pace de onoare. Toți judecătorii de pace și judecătorii de onoare dintr-un ocrug (județ) formau Congresul județean al Judecătoriilor de pace.

Congresul județean al judecătoriilor de pace avea funcția de a participa la dezbaterile judiciare în calitate de instanță de gradul doi și de a asigura administrarea sectorului.

Conflictele de competență teritorială dintre două judecătoria de pace din aceeași unitate administrativ-teritorială se soluționau de către Congresul județean, iar în cazul litigiului dintre două judecătoria de pace din diferite unități administrativ-teritoriale se soluționa de către Congresul județean al judecătoriei de pace în cadrul căreia a fost depusă prima cerere.

Pentru a deveni judecător de pace, persoana trebuia să îndeplinească următoarele condiții:

- să dețină cetățenie rusă;
- să confirme vârsta de 25 ani;
- doar bărbații aveau dreptul să dețină această funcție;
- să dețină calități morale ireproșabile;
- să fie localnic, dar nu era obligatoriu ca în timpul alegerilor sau o perioadă pînă la alegeri să locuiască în acel județ, era suficient ca după alegeri să locuiască în sectorul respectiv;
- să satisfacă cenzul de avere necesar (se accepta dacă personal deținea dreptul de proprietate asupra unei averi sau dacă acest drept era deținut de părinți sau soție. Dacă soția deținea dreptul de proprietate asupra unui imobil era necesar acordul ei, pentru ca imobilul să servească drept cenz de avere pentru soț. Dacă se refereau la dreptul de proprietate asupra terenurilor agricole atunci era indicat că acestea trebuiau să fie de două ori mai mari decât pentru cei care doreau să dețină o funcție publică. Iar dacă deținea dreptul de proprietate asupra altor imobile, atunci ele trebuie să valorifice nu mai puțin de 15000 mii ruble. Pentru cei din orașe era obligatoriu ca bunurile deținute în proprietate să fie impozabile. Pentru cei din capitală se cerea să aibă un venit nu mai mic de 6000 ruble, iar în alte orașe un venit nu mai mic de 3000 ruble);
- să confirme studii superioare sau medii (nu erau obligatorii dacă persoana a ocupat timp de trei ani o funcție care i-a permis acumularea experienței în examinarea cauzelor judiciare. S-a permis această abatere de la regula generală, ținându-se cont de doleanțele ce veneau din partea populației. Oamenii simpli aveau nevoie să regăsească în funcția de judecător nu atât un jurist, cât o persoană cu autoritate și de încredere care să-i soluționeze problema) [229, p. 33.] Examinând unele dosare din cadrul ANRM, putem deduce că în unele cazuri la numirea în funcție a judecătorilor de pace se ținea cont și de acele recomandări pe care le deținea candidatul din partea instituției de învățământ sau a altor persoane cu un statut special în domeniul jurisprudenței, sau persoane ce dețineau funcții în aparatul de stat. [70]

De aceste condiții se ținea cont nu doar la obținerea funcției de judecător de pace, ci și pe parcursul activității sale. Acest fapt îl deducem din materialele din cadrul ANRM. Și anume din acele dosare putem deduce că se ducea o evidență strictă a persoanelor nu doar la momentul încadrării în funcție, ci și pe parcursul activității. (fond 50, inv. 2, dos. 1, fila 5.6.)

La momentul în care se discutau care ar fi acele condiții obligatorii ce trebuie să le întrunească candidații la funcția de judecător de pace, una din problemele apărute se referea la limba pe care trebuie să o posede viitorii judecători. Evident că reprezentanții puterii centrale pledau doar pentru limba rusă. Atunci General – Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei a venit cu următoarea remarcă referitor la această problemă. El pleda pentru ca viitorii judecători de pace să cunoască ambele limbi, atât rusa cât și româna. Argumentele aduse în susținerea acestei idei erau următoarele: în primul rând el încerca să convingă administrația rusă că judecătoriile de pace pe parcursul activității lor se vor ciocni de cele mai multe ori cu soluționarea litigiilor dintre păturile inferioare ale societății. Însă cu certitudine era cunoscut că populația simplă din Basarabia nu poseda limba rusă, vorbind doar româna și în cazul când procesele de judecată vor fi duse doar în limba rusă ar putea duce la apariția neîncrederii populației față de instanța de judecată.

Deasemenea, faptul că în calitate de instanță de apel pentru judecătoriile de pace vor apărea Congresele Judecătoriilor de pace, scutește apariția unei eventuale probleme cum ar fi necunoașterea limbii române de către instanța de apel. Un alt argument adus în favoarea limbii române ar fi scutirea implicării translatorilor în cadrul proceselor de judecată, ceea ce ar fi inevitabil în cazul petrecerii ședințelor doar în limba rusă. Baronul Velio considera că din motive obiective limba de procedură judiciară să rămână limba rusă, căci se foloseau legile rusești în limba rusă, cadrele juridice și-au făcut studiile tot în limba rusă, iar procesul utilizării căii de atac în fața Senatului, care folosea doar limba rusă, ar fi foarte dificil de realizat.

Concluzionând, în baza celor expuse General – Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei, cu referire la limba de desfășurare a proceselor de judecată menționează că cea mai bună soluție ar fi includerea în calitate de condiție obligatorie pentru candidații la funcția de judecător de pace cunoașterea limbii române și a limbii ruse. [192, p. 21]

O altă contradicție între opinia General-Gubernatorului și a baronului Velio ține de domeniul numirii sau alegerii judecătorilor de pace. Velio consideră că ar fi corect ca judecătorii de pace să fie numiți de către organele administrative, iar judecătorii de onoare să fie aleși din cadrul persoanelor cu un statut social superior. Opinie cu care nu era de acord General-Gubernatorul. Ultimul îl contrazicea pe baron, prin următorul argument: el menționa că o astfel de modalitate de investire în funcție a judecătorilor de pace ar duce la distrugerea unor principii de bază proclamate prin intermediul reformei. Se referea la principiul separării puterii în stat și la includerea modalității de alegere a persoanelor la astfel de funcții, spre deosebire de procedura numirii care a fost utilizată până la acea etapă.

Oficial instanțele judecătorești locale trebuiau să fie deschise la 20 decembrie 1869, însă acest lucru nu s-a reușit în toate județele. Drept motiv a servit faptul că în unele localități pur și

simplicu nu existau încăperi care să servească drept sediu pentru judecătoria, în altele nu existau locuințe pentru judecătoria care veneau din alte localități, iar în cele mai frecvente cazuri pur și simplicu nu existau încă judecatori care să activeze. Din aceste considerente, de facto majoritatea instanțelor locale și-au început activitatea doar în ianuarie 1870.

La primele ședințe de judecată sediile judecătoriilor de pace erau neîncăpătoare, majoritatea populației din acea regiune venea curioasă să vadă ce presupune în sine această nouă instanță de judecată. Cetățenilor nu le-a trebuit mult timp să înțeleagă cât de mult se deosebește noul sistem judiciar de cel vechi. Și anume prin faptul că a devenit mai accesibil pentru populație. Populația profitând de aceste modificări a încercat să-și rezolve toate problemele care păreau a fi imposibil de soluționat conform vechiului sistem. Furturile, escrocheriile mici, insultele care anterior nici nu erau în câmpul juridic sau țineau doar de competența poliției care săvârșea abuzuri, au început a fi examinate de judecătoria de pace, ceea ce da o notă pozitivă introducerii acestei instituții.

Ministrul Justiției Zameatin D. N., în cadrul raportului anual întocmit de minister, cu referire la judecătoriile de pace menționa următoarele: simplitatea procesului de judecată, respectarea principiului publicității și lipsa unor proceduri întortocheate a dus la obținerea încrederii totale a populației față de aceste instanțe de judecată. Populația simplă vedea în această instanță o soluție rapidă și echitabilă de rezolvare a problemelor sale.

Despre necesitatea stringentă de formare a acestor instanțe locale ne vorbește însăși numărul mare de dosare examinate chiar de la momentul deschiderii. Deja în primele cinci luni de activitate a judecătoriilor de pace fiecărui judecător i-a revenit aproximativ câte 600-700 de dosare. Șase judecatori din cadrul orașului Chișinău au primit 4160 cereri de chemare în judecată, iar alții cinci din cadrul județului – 1145, în total 5305 cereri. Din acest număr imens de cereri depuse 4075 au fost examinate și emise hotărâri. [192, p. 26]

De asemenea, puteau fi evidențiate și unele interdicții la funcțiile de judecător de pace:

- pentru persoanele aflate sub anchetă sau care erau implicate într-un proces de judecată, sau au fost judecate și au primit o pedeapsă privativă de libertate sau una mai aspră;
- pentru persoanele care au fost excluse din sistemul judecătoresc sau din cadrul claselor sociale privilegiate;
- pentru persoanele care aveau calitatea de creditor;
- pentru fețele bisericești. [92, p. 76 -79]

Judecătoria de pace se alegeau pentru un termen de trei ani. Însă s-a demonstrat că majoritatea judecătorilor de pace au activat câte două, trei sau chiar mai multe mandate. Totuși pe parcursul activității sale, judecătoria erau supuși unui control riguros din partea organelor superioare. [68]

Ei erau aleși de către adunarea zemstvei județene. Dacă se înscriau mai puțini de 12 candidați alegerile aveau loc la nivel de gubernie. Listele cu candidații la funcția de judecător de pace erau elaborate cu trei luni înainte de alegeri, se întocmea câte o listă separată pentru fiecare județ.

La concurs puteau participa atât persoane noi înscrise în listă cât și persoane care deținuse anterior această funcție. Lista finală era prezentată Guvernatorului și publicată într-o ediție oficială (*Gubernskie vedomosti*) cu două luni înainte de alegeri.

Adunarea zemstvelor era anunțată din timp dacă s-au comis careva greșeli, s-au inclus persoane care nu îndeplineau toate condițiile sau existau persoane care doreau să-și retragă candidatura. [276, p. 35]

Se cunoaște următoarea procedură de alegere a judecătorilor de pace. Mai întâi Adunarea generală a zemstvei județene anunța acele erori comise la momentul elaborării listelor candidaților la funcția de judecător de pace. Mai apoi președintele Adunării generale a zemstvei județene anunța numărul total al candidaților înscriși la concurs pentru funcția de judecător de pace. După ce se da citire listei, se parcurgea însăși procedura de alegere. Se considerau aleși acei candidați care acumulasă minim câte 50 % plus unu voturi, numărul minim de alegători care participau la vot era de 12 deputați ai zemstvei. În cazul în care, în primul rând, acest număr era mai mic de 12 și în al doilea rând, dacă rămăneau locuri vacante alegerile repetate aveau loc la nivel de gubernie, adică la adunarea generală a zemstvei guberniale. Când aveau loc alegerile repetate la nivel de gubernie aveau dreptul să participe la concurs și persoanele care, deși nu întruniseră toate condițiile, obținuseră încrederea din partea organelor de conducere. Persoanele alese trebuiau să fie confirmate de autoritățile statale și în aceasta se exprima încă o trăsătură a modelului civilizațional rus – atotputernicia statului, [289, p. 85] statul aici în sens de guvernanță. După ce finisau alegerile judecătorii de pace erau repartizați pe sectoare. [276, p. 7]

Justiția de pace era realizată prin judecători unici sau colegial ca instanțe locale și se caracterizează prin examinarea dosarelor (atât civile, cât și penale) mai puțin relevante din punct de vedere al interesului general, printr-o procedură mai simplificată, iar scopul era de a aduce părțile la împăcare. *Trebuie menționat că împăcarea era posibilă la orice etapă a procesului, inclusiv și după pronunțarea deciziei, stabilea art.20 al Reg. ped. pen., dar cu acea condiție că pătimitul era o persoană particulară*. Cu toate acestea, deși procesul decurge într-o formă mai simplă (termene reduse, judecător unic), totuși el este de natură jurisdicțională. Justiția de pace era semiprofesională, cenzul de studii diminuat, căci nu erau suficiente cadre, se cereau nu atât cunoștințe juridice, cât cunoașterea modului de viață, a moravurilor și obiceiurilor poporului.

În cazul când se îmbolnăvea sau deceda un judecător de pace de sector atribuțiile sale erau îndeplinite de către judecătorul de pace de onoare sau de un judecător de sector din alte

sectoare învecinate. În cazul când judecătorul de onoare îndeplinea și alte funcții administrative sau obștești, atunci el nu putea să cumuleze și această funcție. *Reg. inst. jud. art.71 prevedea că judecătorul de pace beneficiază de aceleași drepturi și privilegii ca și judecătorii Tribunalurilor și Curților de apel.*

Când intrau în exercițiul funcțiunii, judecătorii de pace primeau câte un lanț de aur cu înfățișarea stemei, pe care o atârnau la gât în timpul judecății, și câte o ștampilă specială [276, c. 30.].

Judecătorii de pace erau finanțați de către organele de zemstvă, ei primeau un salariu decent - 1500 ruble, salariu egal cu al unui anchetator judiciar al Tribunalului Chișinău (a se vedea tabel nr.1). În plus era plătită de zemstvă și o sumă specială preconizată să acopere toate cheltuielile necesare pentru înfăptuirea justiției. În cazul în care un judecător de pace cumula și obligațiunile altui judecător de pace de sector care lipsea la acel moment, atunci lui i se achitau și niște premii, fiindcă se considera că el înfăptuiește o muncă suplimentară. Cheltuielile suportate de organele de zemstvă pentru întreținerea instanțelor de judecată erau considerate cele mai consistente. La fel judecătorii beneficiau și de pensie pentru vechime în muncă. De exemplu, un judecător pentru o vechime în muncă de 22 ani și 13 zile, beneficia de o pensie în mărime de 2200 rub. anual. [69]

De la începutul realizării reformei judecătorești toate cererile de chemare în judecată depuse erau scutite de orice taxă necesară pentru admiterea cererii. Acest fapt nu a constituit o lacună a legislației, ci intenționat s-a stabilit o astfel de regulă. Scopul urmărit de organele de conducere era de a crea o instanță de judecată accesibilă pentru toți, ceea ce ducea la mărirea încrederii populație față de instanțele de judecată în general. Ținându-se cont de faptul că instanțele de judecată totalmente erau întreținute financiar de către organele de zemstvă, cheltuielile se simțeau ca fiind considerabile. Din această cauză totuși în 1877 s-au modificat reglementările din domeniu și s-au introdus taxe speciale necesare de a fi achitate la momentul depunerii cererii de chemare în judecată. Veniturile obținute din cadrul acestor taxe se transferau în bugetul zemstvelor. Evident că această modificare a avut în calitate de consecință micșorarea numărului de cereri depuse spre judecare în cadrul judecătoriilor de pace. [193, p. 36]

Judecătorii de pace de onoare erau aleși dintre persoane respectate, ei nu erau remunerați chiar și în cazul când înlocuiau un judecător de pace de sector. Acest fapt era convenabil pentru zemstve, care întrețineau din bugetul lor justiția de pace. Din datele furnizate de studiul autorului A.Borșevschi reiese că între anii 1870-1874 în Basarabia erau de două ori mai mulți judecători de pace de onoare, decât judecători de pace de sector și anume: 45-47 judecători de pace de sector și 91-108 judecători de pace de onoare. [193, p. p.37, 39] În Basarabia era un număr relativ mare de judecători de pace de sector, raportați la faptul că exista

doar un singur tribunal (okrujnoi sud), că Basarabia alcătuia un singur district judiciar (okrug), pe când dacă comparăm cu numărul judecătorilor de pace din acea parte a Poloniei (Regatul Poloniei), ce se afla în cadrul Imperiului Rus, observăm că în districtul Varșovia au fost înființate 10 tribunale (respectiv 10 districte-okruguri), dar activau numai 85 judecători de pace. [233, p. 45-47] Trebuie luat în calcul faptul că în Polonia judecătorii de pace activau doar în orașe, iar judecători de pace de onoare nu existau. [276, p.85.]

Judecătorii de pace de onoare judecau după aceleași reguli ca și judecătorii de pace, aplicând aceeași legislație. Procedura judiciară în cadrul judecătoriilor de pace se baza pe principiul competiției, adică judecătorul era mijlocitor între părțile aflate în conflict și lua deciziile bazându-se exclusiv pe datele pe care aceștia i le puneau la dispoziție. Scopul suprem al judecătoriilor de pace era împăcarea părților aflate în conflict.

Persoanele se puteau adresa judecătorului de pace de onoare în următoarele cazuri:

- dacă ambele părți erau de acord;
- dacă lipsea judecătorul de sector sau era bolnav.

Spre deosebire de judecătorul de pace de sector, competența teritorială a judecătorului de pace de onoare era mai largă, el putea judeca pe teritoriul întregului județ (okrugul de pace) și nu doar într-un sector anume. Judecătorii de pace de onoare puteau fi convocați în calitate de membru al Tribunalului în caz de necesitate, spre exemplu, în cazul absenței unor membri ai Tribunalului. Părțile nu aveau dreptul să se eschiveze de la executarea hotărârii emise de judecătorul de pace de onoare sau să depună repetat o altă cerere, la un alt judecător de pace din sector.

Judecătorii de pace de onoare puteau concomitent să dețină și alte funcții decât cea de judecător. Excepție făceau următoarele funcții:

- procuror;
- ajutor de procuror;
- polițist;
- lucrător în organele fiscale.

Faptul dacă funcția deținută nu contravine cu cea de judecător de pace de onoare era verificat minuțios, ca exemplu la data de 20 ianuarie 1908 a parvenit un ordin din partea Senatului Guvernant, prin care se solicita verificarea compatibilității funcției de judecător de pace de onoare cu cea de bază a două persoane, Vasiliu Lascari și Livadovschii Ipolit. [71, fila 6]

Stabilirea competenței judecătoriilor de pace pentru soluționarea unei cauze avea loc, ținându-se cont de două criterii: caracterul patrimonial al litigiului și mărimea acțiunii. Judecătoriile de pace soluționau doar cauzele cu caracter patrimonial, iar cele cu caracter nepatrimonial, numai dacă legea stabilea acest lucru. Ca exemplu, dreptul la educație asupra

copilului al părinților divorțați putea fi stabilit de către judecătoriile de pace, iar litigiile ce țineau de apărarea dreptului de autor nu puteau fi soluționate. Referitor la cuantumul acțiunii, Reg. proc. civ. stabilea că judecătoriile de pace puteau soluționa toate acțiunile în valoare mai mică de 500 rub., printre care – acțiuni cu privire la obligațiuni personale, contracte, avere mobilă; acțiuni în recuperare a prejudiciului; despre insulte și jigniri personale ; despre repunerea în posesie; despre servitute. [286, art.29] Atrage atenția faptul că acțiunile ce aveau ca obiect proprietatea imobilă nu erau de competența justiției de pace, iar în Basarabia proprietatea funciară atât a răzeșilor, cât și a țăranilor ce au devenit proprietari în baza reformei sociale, era foarte răspândită, dar ea putea fi apărută doar prin adresarea la Tribunalul Chișinău și nu la judecătoria de pace.

În domeniul penal judecătoria de pace aveau competența de a examina infracțiunile pentru care legea prevedea preîntâmpinări, amenzi până la 300 ruble, arestul la poliție până la 3 luni, privațiune de libertate în închisoare până la un an. Regulamentul cu privire la pedepsele aplicate de judecătoria de pace (Reg. ped. pace) enumera aceste infracțiuni: neexecutarea deciziilor organelor de stat și obștești, încălcarea ordinii publice, încălcarea regimului de pașapoarte, încălcarea regulilor de construcție, nerespectarea regulilor antiincendiar, încălcarea regulilor antiepidemice, nerespectarea regulilor de păstrare și folosire a armelor, insultele și amenințările, refuzul copiilor maturi de a întreține pe părinții săraci și inapți de muncă, infracțiunile contra averii, dintre care: folosirea neautorizată (cu de la sine putere) de averea străină și deteriorarea ei, furturile averii în valoare de până la 300 ruble, escrocheriile, însușirea prin fraudă a averii altuia. [276, p.411-419] Dacă prejudiciul cauzat de aceste infracțiuni era mai mare de 500 ruble, atunci aceste dosare nu țineau de competența judecătorilor de pace. Din competența judecătorilor de pace erau excluse cauzele țăranilor, care trebuiau să fie examinate de judecătoriile țărănești, de voloste. Sentințele definitive, pe care nu se admitea apelul, ci doar recursul, erau cele ce prevedeau pedepse ușoare, ca preîntâmpinarea, amenzi mai mici de 15 ruble, arestul de până la 3 zile, recuperarea prejudiciului, valoarea căruia nu depășea 30 ruble. Celelalte sentințe ale judecătorilor de pace puteau fi atacate cu apel în congresul judecătorilor de pace.

În calitate de instanță de gradul doi pentru judecătoriile de pace era Congresul judecătorilor de pace, care se convoca periodic, de obicei, o dată pe lună. Referindu-ne la importanța și necesitatea activității Congreselor judecătoriilor de pace putem evidenția următoarele atribuții ale acestui organ:

- stabilirea termenilor de soluționare a litigiilor;

- exercitarea căilor de atac împotriva hotărârilor judecătorești de pace, având calitatea de instanță de apel, dar și calitatea de instanță de recurs pe acțiunile civile a căror valoare nu depășea 30 ruble;

- examinarea cererilor despre anularea deciziilor judecătorești de pace în caz de apariție a unor noi circumstanțe sau de depistare a falsului în actele pe baza cărora a fost adoptată decizia judecătorești de pace.

În caz de necesitate puteau fi întrunite ședințe extraordinare. La emiterea hotărârilor de către Congresele judecătorești de pace urmau să fie prezenți trei membri, inclusiv președintele (atr. 180 al Reg. proc. civ. și art. 167 al Reg. proc. pen.).

Din cele expuse anterior, putem deduce că judecătoreștile de pace au fost instituite cu scopul de a judeca mici cauze civile și penale. Analizând dosarele examinate de către judecătoreștile de pace, observăm că prevalau litigiile civile.

Numărul dosarelor examinate de judecătoreștile de pace din districtul de pace Orhei, în anii 1870-1879*

Anii	Numărul total	Inclusiv		Raportul, în %	
		Dosare civile	Dosare penale	Dosare civile	Dosare penale
1870	7900	5652	2248	71,5	28,5
1871	10835	7676	3159	70,8	29,2
1872	13978	9254	4724	66,2	33,8
1873	17843	13885	3958	77,8	22,2
1874	19995	16430	3565	82,2	17,8
1875	22465	17955	4510	79,9	20,1
1876	19473	15572	3901	80,0	20,0
1877	12617	9474	3143	75,1	24,9
1878	9814	6603	3211	67,3	32,7
1879	9460	6038	3422	63,8	36,2
În total	144380	108538	35841	75,2	24,8
În %	100,0	75,2	24,8	-	-

* *Сборник Бессарабского земства, издаваемый губернской земской управою. 1878. Год восьмой, №. 4. – Кишинев, 1878, с. 35; Вестник Бессарабского земства, издаваемый губернской земской управою. 1882. Год двенадцатый, №. 1-2. – Кишинев, 1882, с. 19.*

Datele din Tabelul 11 denotă că în perioada cercetată litigiile civile examinate în judecătoreștile de pace ale districtului de pace Orhei constituiau 75,2%, iar cele penale – 24,8%, cu o anumită tendință de creștere a acestora din urmă, în special din 1875. Fiecare judecător de pace examina săptămânal, în afară de zilele de odihnă și în care participa la ședințele congreselor, circa 10 dosare.

Analizând legislația în vigoare putem să determinăm următoarea componență a completelor de judecată din cadrul Congreselor Judecătorești de pace:

- Președinte;

- Membri;
- Procuror;
- Secretar al ședinței;
- Ajutori de secretar;
- La necesitate puteau fi numiți și executori judiciari;
- Dacă nu erau implicați executorii judiciari, atunci era implicată poliția.

Controlul asupra judecătorilor de pace îl deținea Congresul judecătorilor de pace, iar controlul suprem atât asupra judecătorilor de pace cât și asupra Congreselor judecătorilor de pace era înfăptuit de către Senat. Congresele judecătorilor de pace și judecătoriile de pace pregăteau rapoarte pe care le prezentau Senatului în calitate de dare de seamă.

Activitatea judecătorilor de pace era supravegheată și de către Ministerul Justiției. Astfel, instanțele superioare au depistat că judecătorii de pace de multe ori în cazul examinării dosarelor penale, efectuau expertize, cheltuielile cărora erau mult mai mari decât valoarea probelor dobândite în urma expertizei. Din acest considerent a intervenit Ministerul Justiției. Pentru prevenirea apariției situației de acest gen Ministerul Justiției a hotărât ca judecătorii de pace de fiecare dată când considerau că au nevoie de efectuarea unei expertize urmau să prezinte o explicație prealabilă; - să ceară permisiunea efectuării expertizei de la organul superior; - să verifice dacă există surse financiare în bugetul instanțelor judecătorești, iar în cazul când Tribunalul nu avea surse, să anunțe Ministerul Justiției. [19, fila 35, nr. 15754]

După efectuarea reformei agrare atât în Basarabia cât și în întreg imperiu a apărut necesitatea implicării unor intermediari, care să participe la soluționarea conflictelor care apăreau între țărani și foștii proprietari de terenuri. Însă nu trebuie de confundat atribuțiile intermediarilor de pace cu atribuțiile judecătorilor de pace (fondul 50 al Arhivei naționale se numește Congresele județene, judecătorii de pace și intermediarii de pace, aceștea din urmă fiind în mod eronat amplasați împreună cu justiția de pace). Intermediarii de pace nu dețineau atribuții judecătorești.

Analizând materialele arhivei naționale de stat, concluzionăm că se ducea o evidență strictă a persoanelor care dețineau funcția de judecător de pace, și anume se ținea cont la angajare de: - proveniența familială; - avere; - studii; - dacă nu existau încălcări disciplinare. [92, p. 78]

La fel pentru îndeplinirea sânguincioasă a obligațiilor de serviciu judecătorii puteau fi decorați cu ordine și medalii din partea împăratului.

Ministerul Justiției avea dreptul să se adreseze cu o petiție împăratului prin care să solicite acordarea distincțiilor, diplomelor, medaliilor unor persoane speciale. Adică anume

Ministerul Justiției era acel organ care ghida și supraveghea activitatea judecătorilor și a celorlalți colaboratori ai instanțelor și deținea dreptul de a propune unele persoane spre decorare.

Un control al veniturilor (o revizie) Congreselor judecătorești de pace era efectuat de președintele congresului împreună cu judecătorii de pace de circumscripție, cu procurorul, cu șeful de zemstvă, iar rezultatele acestui control erau publicate în Бессарабские областные ведомости. [199, p. 1]

Au apărut unele neînțelegeri și anume referitor la numirea în funcție a executorilor judiciari, lucrătorilor din cancelarie și altor persoane care dețineau funcții auxiliare în cadrul Congreselor judecătorești de pace. Unii președinți ai Congreselor nu doreau să-și asume niște responsabilități și încercau să transmită aceste atribuții altor persoane cu un rang mai înalt, pe când alți președinți și-au asumat aceste responsabilități, făcând trimitere la art. 59 și 62 al Reg. inst. jud. Din acest motiv Ministrul Justiției la data de 07 iunie 1872 a emis circulara nr. 8.645 adresată președinților Congreselor judecătorești de pace prin intermediul căreia a explicat că atribuțiile de numire în funcție a executorilor judiciari și a altor colaboratori auxiliari aparțin anume președinților Congreselor judecătorești de pace. [202, p.1]

În primii ani de activitate a judecătoreștilor de pace, au apărut unele neînțelegeri referitor la persoanele responsabile să pună în executare hotărârile acestor instanțe. Această problemă a apărut anume pe motiv că nu în toate judecătoreștile de pace exista funcția de executor judiciar. Senatul a propus spre examinare situația creată după ce Guvernatorul Guberniei Poltava a depus un demers (nr. 4.145, din 23 mai 1872) prin intermediul căruia solicita o notă explicativă a legislației din domeniu. În urma examinării acestui demers de către Comisiile specializate, Senatul a venit cu următoarele explicații: ținându-se cont că într-adevăr nu toate judecătoreștile de pace dețin funcția de executor judiciar, președinții judecătoreștilor de pace au dreptul să se adreseze direct la organele de poliție pentru ca acestea să pună în executare hotărârile. Această hotărâre a Senatului a fost trimisă nu doar Guvernatorului Guberniei Poltava, ci tuturor Guvernatorilor, fiind obligatorie în tot Imperiul Rus, adică fiind aplicabilă și în Basarabia. [208, p.1]

În 1877 a fost modificat art. 26 al Reg. inst. jud. și anume referindu-se la modalitatea de selectare și alegere a membrilor judecătoreștilor de pace. În cadrul localităților unde sunt organele de zemstvă dar nu sunt organe ale nobililor (*dvoreanschie predstavitelstvo*), dreptul de a alege îi aparține președintelui congresului județean de zemstvă. [217, p.1]

În cadrul examinării cauzelor penale erau implicați anchetatorii judiciari.

Concluzionând, evidențiem că sistemul de organe judecătorești locale atât din Basarabia, cât și din întreg Imperiul Rus, a avut la baza formării lui și activității niște principii specifice doar acestui teritoriu. Comparând organele judecătorești de pace cu organele

judecătorești de pace existente în statele europene, putem relata că ele se deosebesc, în primul rând prin faptul alegerii lor de organele de autoadministrare locală (zemstve), pe un termen relativ mic (3 ani), erau asigurate material de către aceste organe, ceea ce-și punea amprenta asupra independenței judecătorești.

În literatură s-a exprimat și opinia că judecătorii de pace din Imperiul Rus (deci, și din Basarabia) dețineau atribuții mai vaste decât cei din alte state, ca argumente fiind adusă suma mică a valorii acțiunii civile (echivalentă cu numai 10 ruble , în opinia autorului A.Borșevschi, iar conform datelor autoarei Anastasia Cecmariova de competența judecătorilor de pace (juges de paix) din Franța și Italia țineau acțiunile cu o valoare mai mare - în Franța echivalentă cu 25 rub, în Italia – 75 ruble). [193, p. 26; 289, p. 84-85]

Scopul primordial ce a stat la baza instituirii unor astfel de organe judecătorești locale a fost de a găsi o modalitate de soluționare a cauzelor cu valoare medie. În așa fel răspunzând la doleanțele și declarația țarului de a avea o justiție accesibilă, echitabilă, rapidă, se urmărea să se ajungă la o împăcare a părților, ca judecătorul de pace ca persoană cu mult tact să poată elimina tensiunea dintre părți, să-i facă pe reclamant și pârât să se uite fără dușmănie, dar în mod treaz, real la celălalt. Avantajele instituirii justiției de pace au fost apreciate de unii autori care considerau ca atare alegerea judecătorilor de pace, faptul că puteau fi judecători și neprofesioniștii, dar oameni ce se bucurau de respect din partea populației, astfel rezolvând problema cadrelor juridice. [193, p.31; 225, p.67-68.] Fiind în principiu de acord cu aceste idei, considerăm totuși că pentru o apreciere obiectivă a instituției judecătoriilor de pace este necesară și enunțarea părților slabe ale acestei instituții. Printre acestea I.Foinițki numea: termenul mic de trei ani pentru care era ales judecătorul de pace, dependența de cei ce-l aleg și lipsa unei unități a justiției locale, [287, p. 288] căci în afară de justiția de pace exista și justiția pentru țărani.

Acest ultim aspect trebuie avut în vedere și anume că justiția de pace în linii mari nu era pentru țărani, care constituiau, conform recensământului din 1897, 72% din Basarabia în acea perioadă, [230, p. 147] ci doar pentru celelalte categorii sociale. Deci, justiția rămânea în continuare una neegală, cu trăsături medievale vădite. Concluzia respectivă se bazează pe mai multe argumente și anume: înlocuirea amenzilor cu privațiunea de libertate, prevăzută de art.7 al Reg. ped. pace era imperativ prevăzută doar pentru țărani și orășeni, pe când pentru celelalte stări (nobili, cetățeni de onoare, cler) înlocuirea putea avea loc doar la cererea expresă a condamnaților. Caracterul medieval al justiției rusești rezultă și din art.181 al Reg. ped. pace care stipula că nobilii, clerul, cetățenii de onoare ce săvârșesc delict de furt, escrocherie, însușire și fraudare a averii străine se determină de sentințele pronunțate de Tribunale, deci, nu de judecătoriile de pace. Faptul că justiția de pace era mai aproape de interesele nobililor indirect este demonstrat și de cheltuielile mari pe care zemstvele în care predominau nobilii (cum era și

cea din Basarabia) le alocau justiției de pace, [249, p. 196-197] pe când celelalte zemstve ca prioritate pentru subvenții aveau învățământul.

4.2. Justiția pentru țărani

Imperiul Rus era un stat în care organizarea medievală era bazată pe un regim diferit al persoanelor în funcție de starea socială și nici reforma judiciară nu a schimbat această situație, păstrând pentru țărani, stare socială inferioară, o justiție specială, țărănească. N.P.Ogariov scria: „Pentru mulțime (*cerni*) există judecătoriale sale, de voloste, iar pentru nobili - cele de pace. Chiar dacă judecătoriale de pace sunt de preferat judecății ispravnicului sau polițistului, totuși ele sunt judecătorii ce separă păturile sociale. [276, p.392] Justiția țărănească se încadra în ceea ce se numea administrație țărănească ce se constituia din administrația satească și cea de voloste. Administrația obștii satești era compusă din adunarea satească (*сельский сход*) și starosta(*староста*), iar administrația volostei – din adunarea de voloste (*волостной сход*) care alegea administrația de voloste (*волостное правление*) și judecata de voloste. Din administrația de voloste (*волостное правление*) făceau parte șeful volostei (*волостной старшина*), staroștii satelor din voloste sau ajutorii șefului volostei și perceptorii de impozite și dări.

După efectuarea reformei judecătorești, totuși unele instanțe locale de judecată s-au menținut, fiind practic imposibil să dispară toate în același timp, însă totuși se tindea spre acest rezultat. În acest context, se formează o comisie specială care examinează problema judecătoriilor de voloste. Însăși Țarul Rusiei, după discursul Ministrului Justiției din 16 decembrie 1871, cere acestei comisii să abordeze problema acestor instanțe din următoarele perspective:

- Să determine în care localități ale imperiului sunt necesare să mai activeze aceste instanțe de judecată;
- Să examineze doleanțele colaboratorilor judecătoriilor de voloste, cât și a altor persoane implicate în activitatea lor;
- Să analizeze coraportul dintre competențele judecătoriilor de voloste, congreselor judecătoriilor de pace și judecătorilor de pace referitor la suprapunerea unor atribuții. [198, p. 8]

Organele țărănești în întregime erau menite să asigure ordinea în mediul țărănesc și îndeplinirea obligațiunilor pe care țăranii le aveau față de stat. În acest context, trebuie menționată judecătoria de voloste, care se institua pentru cauze minore, în care părțile erau în mod exclusiv țărani. Ea era alcătuită din membrii aleși de adunarea de voloste (de la 4 la 12). Adunarea de voloste la rândul său întrunea administrația satelor din voloste, a volostei și câte un țăran de la fiecare 10 gospodării. La ședința judecătoriei de voloste trebuiau să fie prezenți nu mai puțin de 3 membri care în funcție de hotărârea adunării puteau judeca timp de un an sau să

se schimbe periodic. Numărul membrilor se completa cu alți membri aleși pe măsura ce alții plecau după realizarea mandatului.

În unele cazuri obligațiile președintelui judecătorei de voloste erau atribuite șefului de zemstvă. Fiecare obște sătască avea dreptul să prezinte câte o candidatură la funcția de judecător în cadrul judecătorei de voloste. Numărul total de candidați nu trebuia să depășească opt persoane. În cazul în care nu se reușea alegerea a opt membri din cauza unui număr mai mic de obști sătști, se recurgea la alegerea celorlalți membri din cadrul obștilor sătști desemnate de către Congresul Județean. Din cei opt candidați se alegeau patru care îndeplineau funcția de judecători de voloste pentru o perioadă de trei ani. Iar ceilalți candidați își așteptau rândul de a deține acea funcție. Ei puteu fi incluși în activitate și mai degrabă de expirarea termenului de trei ani și anume când unul dintre cei patru judecători în exercițiu nu erau capabili să-și execute obligațiile pe motiv de boală sau alte motive întemeiate. În cazul în care unul dintre judecători își încheia activitatea înainte de expirarea termenului de trei ani, în locul lui era numit unul dintre acei candidați care își aștepta rândul. Consecutivitatea numirii în funcție se stabilea de către Șeful de zemstvă. [276, p. 316]

Nimeni nu era în drept să refuze serviciile unui judecător sau să ceară înlocuirea lui cu altul.

Solicitarea de a examina cauza anume de către un judecător putea fi satisfăcută doar în unele cazuri strict prevăzute:

- Dacă persoana avea vârsta trecută de 60 ani;
- Dacă i-a expirat mandatul de trei ani;
- Dacă suferea de o boală care servește drept impediment pentru executarea obligațiilor de serviciu;
- Dacă persoana a fost concediată în baza unor motive întemeiate.

Judecătorii de voloste și candidații la aceste funcții erau obligați să depună jurământul în fața Șefului de zemstvă. Odată cu depunerea jurământului ei se bucurau de toate drepturile și obligațiile deținute de reprezentanții organelor de voloste care au fost întăriți în funcție prin alegere.

Judecata de voloste era competentă să judece toate litigiile dintre țărani, valoarea cărora nu depășea 100 ruble. Acestea puteau să se refere la avere mobilă sau imobilă în cadrul cotei țărănești, la credite și alte acte juridice între țărani, la recuperarea daunei pricinuite averii țărănești. De asemenea, se accepta să se judece și cauzele care cădeau sub incidența regulilor generale, dacă una dintre părți nu avea domiciliul în cadrul acelei circumscripții judecătorești, dar era de acord și sollicita instanței să-i accepte cererea și să o judece. O altă categorie de litigii se referea la împărțirea averii succesorală, în cazul când averea succesorală era constituită anume

din bunurile imobile ce făceau parte din averea țărănească sau bunurile mobile ce serveau în calitate de bunuri accesorii. În aceste cazuri nu se ținea cont de valoarea bunurilor. Puteau să fie examinate și dosarele succesorale în cazul în care averea succesorală era compusă din alte bunuri decât din cele care se încadrau în averea țărănească, dar valoarea lor nu depășea 500 ruble. [242, p.61-62] Dacă ambele părți erau țărani, puteau conveni ca să fie examinate orice litigii, indiferent de suma acțiunii. În cazul în care suma acțiunii depășea valoarea de 100 ruble, sau dacă se referea la imobil altul decât lotul țărănesc, sau dacă erau implicate și persoane din alte pături sociale, atunci litigiul urma să fie redirectionat în instanțele judecătorești generale. Țăranilor li se mai propunea să apeleze de comun acord la o judecată arbitrală, decizia căreia se fixa în registrul de voloste, după care ea devenea definitivă.

În cazul când se soluționa un litigiu obiect al căruia constituia un bun imobil, atunci competentă se considera acea judecătorie în circumscripția căreia se afla imobilul. Dar în cazul când obiectul litigiilor îl constituia un bun mobil, atunci se ținea cont de domiciliul sau reședința reclamantului.

Judecata de voloste era competentă să judece și contravențiile săvârșite de țărani pe teritoriul volostei și stabilea pedepse sub formă de: amenzi până la 3 ruble, arest până la 7 zile, lucrări publice până la 6 zile și până la 20 lovituri cu nuiaua. Ultima pedeapsă nu se aplica țăranilor mai bătrâni de 60 ani, persoanelor cu studii, reprezentanților administrației satești și de voloste, perceptorilor de dări publice. [281, p. 62]

Ședințele judecății de voloste se țineau la fiecare 2 săptămâni și se începeau cu reclamația reclamantului. Dacă partea vătămată era un minor, atunci acțiunea era înaintată de părinți. Organele administrației satești și de voloste sau chiar martorii unei contravenții puteau să se adreseze în judecată, dacă partea vătămată era în imposibilitate să o facă. Dar art.104 menționa expres că reprezentanții administrației nu aveau dreptul să se amestece în examinarea cauzelor. [242, p.61-65]

În judecătoria de voloste procedura avea un caracter verbal, utilizând forme simple, lăsate la discreția acesteia. Pe parcursul examinării litigiilor părțile care aveau domiciliu în cadrul circumscripției judecătoriei de voloste erau obligați să se prezinte personal în cadrul proceselor de judecată. Iar persoanele care locuiau în afara circumscripției judecătoriei și se aflau la o distanță mai mare de cincisprezece verste de la sediul judecătoriei puteau să fie reprezentate și de către alte persoane, cum ar fi rude, consăteni, etc, numai dacă ei nu prestau aceste servicii contra plată. Persoanele care participau la proces în calitate de parte vătămată sau chiar și în calitate de pârât, pe lângă faptul că puteau să fie reprezentate de alte persoane, mai aveau posibilitatea de a înlocui neprezența sa cu prezentarea scrisă a doleanțelor sale. Se utilizau declarațiile martorilor, care puteau fi doar bărbații, șefi de familii și gospodării, care participau și

când se făceau cercetări la fața locului sau se verificau probele aduse de părți. Martorii dacă locuiau până la o distanță de cincisprezece verste de la sediul judecătoriei de voloste trebuiau să se prezinte personal în cadrul proceselor de judecată. Iar în cazurile în care locuiau mai departe și aveau motive întemeiate pentru neprezentare în process, ei nu erau obligați să se prezinte doar anunțau organele competente. La necesitate judecătorul se adresa președintelui volostei dacă martorul locuia în sat, sau reprezentanților poliției dacă locuia în oraș și îi ruga să invite martorul pentru a depune mărturiile. Mai târziu declarațiile în formă scrisă a lor erau prezentate judecătorului. În genere, scopul justiției de voloste era împăcarea părților, decizia de compromis era numită “mirovaya sdelka”. Instanța era abilitată să decidă în baza actelor juridice încheiate de părți, iar în absența acestora se putea conduce de “obiceiurile locale și regulile acceptate în mediul țăranesc”. [242, p.61-65]

Judecătorii din cadrul judecătoriilor de voloste judecau nu doar în cadrul sediilor ci puteau să se deplaseze și la fața locului în care a apărut litigiul, dacă acest fapt ajuta pentru soluționarea mai eficientă a cauzei.

Evidența proceselor verbale și a altor materiale ale procesului de judecată se ducea de unul dintre judecătorii de voloste sau de către secretari (*pisari*) care erau împuterniciți să înfăptuiască aceste obligații de președintele judecătoriei de voloste. Actele eliberate de către judecătoriile de voloste trebuiau să conțină ștampila instituției. Controlul asupra acestor instanțe judecătorești se efectua de către Șeful zemstvei, care era obligat de două ori pe an să efectueze câte un control în fiecare judecătorie de voloste. [276, p. 21]

Deciziile judecății de voloste deveneau executorii după trecerea lor în registrul de voloste și erau executate de starostele obștii satești (a căror membri erau părțile, sub controlul și responsabilitatea generală a șefului volostei (*волостной старшина*)). Aceste decizii putea fi atacate printr-o plângere timp de 30 de zile de la momentul aducerii la cunoștință a părților. În calitate de instanță competentă să examineze aceste plângeri era șeful zemstvei. Plângerea se depunea în cadrul judecătoriei de voloste, se anexa decizia, ca mai apoi să fie transmisă șefului zemstvei pentru examinare. Șeful zemstvei este obligat să prezinte plângerile Congresului Județean timp de două săptămâni în următoarele cazuri:

- atunci când persoanei i s-a aplicat o sancțiune privativă de libertate mai mare de trei zile, cu o pedeapsă de mutilare sau cu o pedeapsă pecuniară mai mare de cinci ruble;
- atunci când s-a depistat că la emiterea deciziei au fost admise greșeli de procedură din vina instanței judecătorești.

4.3. Particularitățile exercitării justiției în sudul Basarabiei

Conform Tratatului de pace de la Paris din 30 martie 1856 teritoriul a trei județe de la sudul Basarabiei – Ismail, Bolgrad, Cahul (de fapt, câte o parte din județele Ismail, Cahul, Akkerman, Bender și Chișinău) – a fost retrocedat Moldovei și s-a aflat în componența statului național (mai întâi - Moldova, iar apoi prin unirea Principatelor Române - România) timp de 22 ani, perioadă în care s-au desfășurat importante reforme, inclusiv în domeniul justiției și populația de acolo a beneficiat de consecințele acestor reforme modernizatoare.

Reprezentanții populației basarabene în număr de șase persoane – Costachi, Roșca, Știun, Cantacuzin, Sacalov, Galiandi - au participat la divanul ad-hoc al Moldovei din 1857, printre rezoluțiile cărora erau și doleanțele de unire a principatelor și de democratizare a vieții publice. [121, p. 164-165]

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al ambelor principate a pus fundamentele constituirii statului modern național român, în care domnitorul Cuza a inițiat și supravegheat realizarea unor importante reforme instituționale. Implementarea principiului separării puterilor în stat a dus la separarea justiției de administrație și la crearea unor organe care se ocupau doar de exercitarea justiției. [93]

Prin Legea de organizare judecătorească din 1865, au fost stabilite următoarele instanțe de judecată: judecătoria de plasă (ce emitea cărți de judecată), tribunalul de județ (ce emitea sentințe și hotărâri), Curtea de Apel, Curtea cu juri (numai în materie penală), Înalta Curte de Casație (ce dădea decizii). Instanțele de judecată erau împărțite în două categorii: ordinare și excepționale. Din categoria instanțelor ordinare, făceau parte tribunalele de județ și Curțile de Apel. Din cea de a doua categorie făceau parte: tribunalele comerciale, Curțile cu juri, judecătoriile de plasă sau de ocol și Curtea de Casație și Justiție.

Judecătoriile de plasă trebuiau să funcționeze în plasă, unitate teritorială compusă dintr-un ansamblu de comune urbane și rurale, și erau de trei grade, dintre care de gradul întâi erau judecătoriile din orașele București, Iași, Craiova, Galați, Brăila, Focșani, Botoșani, Giurgu, Ismail, Ploiești, Bărlad, Turnu-Severin. Judecătorii de plăși sau ocole, au misiune de a împăca părțile litigante și de a judeca, în prima sau ultima instanță, toate cauzele câte li se atribuie prin procedura civilă. Judecătorul de plasă pe lângă vârsta nu mai mică de 25 ani trebuia să posede cunoașterea legilor și să fie cunoscut ca având purtare impecabilă.

Judecătoriile de plasă nu au putut fi organizate imediat și cu atât mai mult - funcționa din cauza lipsei personalului specializat, și au fost desființate în 1879. Până în 1879, atribuțiile lor au fost transmise subprefectului. Prin Legea pentru organizarea judecătorească din 1909, se înființează judecătorii de ocoale. Ele erau compuse dintr-un judecător, un ajutor de judecător sau magistrat stagiar, un grefier și un arhivar.

Legea de organizare judecătorească din 1865 prevedea înființarea în fiecare județ a unui tribunal. Art. 16 al Legii stipula că tribunalele de județe se vor compune în toată România de câte un președinte, doi membri, un supleant, un procuror și un substitut.

Unul din membri era numit judecător de instrucțiune. Art. 17 reglementa expres că circumscripțiunea teritorială a judecătorilor de județe va fi aceea ca și a prefecturii județului, afară de tribunalul județului Ismail care va cuprinde și circumscripțiunea prefecturii de Bolgrad.

Tribunalele de județ aveau o competență generală civilă și penală, judecând, totodată și apelurile împotriva cărților de judecată date de judecătoriile de plasă ori de ocol.

Curțile de Apel, în număr de patru (la București, la Craiova, Iași și Focșani), judecau apelurile în materie civilă, comercială și corecțională. Fiecare curte era împărțită în mai multe secțiuni, iar fiecare secțiune avea în componența sa cinci membri, un procuror, un supleant și grefier. Pentru fiecare curte de Apel erau arătate județele unde aveau domiciliul justițiabilii ce doreau să atace cu apel hotărârile tribunalului de județ. Astfel justițiabilii din județul Cahul se adresau la Curtea de Apel din Iași, care cuprindea județele: Iași, Botoșani, Dorohoi, Suceva, Neamț, Roman, Cahul, Vaslui și Fălciu. Pentru a ataca hotărârile tribunalului Ismail justițiabilii trebuiau să se adreseze la Curtea de Apel Focșani, care cuprindea județele: Covurlui, Putna, Tecuci, Ismail cu Bolgrad, Brăila, Râmnicu-Sărat, Bacău și Tutova.

Curtea de apel din Iași și cea din Focșani, aveau fiecare câte două secțiuni, iar fiecare secțiune a curților de apel avea câte un președinte, astfel încât Curtea de Apel avea atâția președinți câte secțiuni erau. Unul dintre președinți era numit prim-președinte.

Fiecare Curte de Apel avea un procuror general cu atâția procurori de secțiuni câte secțiuni avea Curtea, câte patru membri și un supleant, câte un grefier pentru fiecare secțiune cu mai mulți ajutoari.

Președintele Curții de Apel sau locțiitorul său desemna pe membrii ce au să formeze camera de punere în acuzațiune sau curtea cu jurați. Președinții se vor schimba dintr-o secție în alta, așa încât fiecare să nu rămână, doi ani la rând în aceeași secțiune. La curțile unde sunt numai două secțiuni, alternarea se va face în fiecare an între membrii curții de către primul-președinte așa încât același membru să nu servească doi ani la rând în aceeași secțiune. Când un membru judecător de lângă curtea cu jurați va lipsi, primul-președinte al curții de apel îl va înlocui provisoriu cu un alt membru al curții de apel tras la sorți. [126]

Curtea cu jurați a fost reglementată în Codul de procedură penală din 1864 și prin Legea asupra formării Curții cu Jurați din 1868. Curțile cu jurați au fost înființate pe lângă Curțile de Apel. Fiecare curte era compusă din trei membri ai Curții de Apel și din comisia juraților, compusă din 12 jurați și care asistând la proces, trebuiau în final să se pronunțe prin “da” sau “nu” asupra vinovăției. Curtea cu jurați pronunța sentința pe baza verdictului dat de jurați.

Grefa curții cu jurați ținea de competența grefierului curții de apel sau a unui ajutor al său. Și Serviciul portăreilor se făcea pe lângă curtea cu jurați de portăreii curții de apel.

Pe lângă aceeași curte cu jurați se alătura un număr hotărât de aprozi pentru serviciul curții și mai ales pentru chemarea juraților. [126]

Curtea de Casație și Justiție era cea mai înaltă instanță de judecată, fiind o instituție nouă, ea intrase în preocupările legislative încă din 1859. Curtea de Casație și Justiție avea sub jurisdicția sa toate tribunalele și curțile de apel. Potrivit Legii pentru organizarea judecătorească din 1861, Curtea de Casație avea trei secțiuni, care judecau în complet de cel puțin 7 membri, iar hotărârile se luau prin întrunirea a cel puțin 5 voturi. În cauze penale și civile, instanța supremă funcționa ca o Curte de Casație, iar în cauze politice și de disciplină, instanța supremă devenea Înalta Curte de Justiție. Curtea de Casație judeca recursurile contra sentințelor tribunalelor care nu puteau fi atacate în apel și a hotărârilor rămase definitive ale Curților de Apel și ale tribunalelor comerciale. Curtea de Casație nu judeca pricina în fond, ci casa acele hotărâri, în care a fost încălcată legea, trimițând-o spre rejudecare unei alte instanțe de judecată de același grad. În calitate de Înalta Curte de Justiție, Curtea judeca în fond infracțiunile săvârșite de către miniștri, judecători și procurori. Ea exercita drepturile de cenzură și disciplină asupra Curților de Aple și asupra tribunalelor.

Pentru a deveni judecător, pretendentul urma să întrunească o serie de condiții: să fie cetățean român, să posede o diplomă de licență ori doctorat, să fi împlinit o anumită vârstă (35 de ani pentru judecătorii din Curțile de Apel, 27 de ani – pentru activitatea în tribunale și 25 de ani pentru supleanți și grefieri).

Titlul IX reglementa chestiunea inamovibilității judecătorești, arătând că judecătorii nu puteau fi mutați în altă parte, chiar în avansare, fără voința lor real exprimată. Judecătorul era în exercițiul funcțiunii până la șaptezeci de ani, după care își putea exercita dreptul la pensie.

Prin Legea de organizare judecătorească a fost creat și Ministerul Public. Procurorii vegheau aplicarea strictă a legii și apărau interesele minorilor, femeilor, așezămintelor publice și ale statului. Ei nu aveau dreptul să asiste sau să ia parte la deliberările judecătorilor care erau secrete.

Corpul de avocați a fost organizat în 1864. Profesia de avocat putea fi exercitată numai de cetățenii români, având diplomă eliberată de o facultate de drept și o stagiere de doi ani. Orice avocat era dator să se înscrie într-un tablou special constituit pe județ (barou), având însă dreptul de a pleda înaintea oricărei instanțe de judecată. Acesta fiind sistemul de organe judecătorești instituite prin reforma judiciară a lui Alexandru Ioan Cuza, am arătat că și în județele de la sudul Basarabiei s-au organizat tribunale de județ, în care puteau să se adreseze locuitorii acelor județe

cu litigii civile sau în cazuri corecționale, iar pentru cei nemulțumiți de hotărârea primei instanțe era deschisă calea apelului în Curțile de Apel.

Dar în urma Tratatului de la Berlin din 1878 România a fost impusă să cedeze aceste teritorii Imperiului Rus, astfel încât au apărut mai multe întrebări cu privire la organele administrative și de exercitare a justiției în acele teritorii.

La 1883 Senatul Imperiului Rus în decizia sa menționa că guvernul rus atunci când considera necesar prin acte speciale ori anula ordinea stabilită de guvernul român, ori menținea existența unor instituții cu competența și puterea lor. În acest sens, se arăta că instituțiile comunale românești nu numai că nu au fost desființate în sudul Basarabiei, dar chiar s-a reluat activitatea lor pe baze vechi în virtutea poruncii țarului. Anexarea sudului Basarabiei la Rusia a însemnat extinderea puterii supreme asupra acestui teritoriu, dar nu a condus la abrogarea prezumată și necondiționată a tuturor legilor și instituțiilor existente acolo la momentul anexării. În această ordine de idei Senatul aducea exemplele Marelui Principat al Finlandei și al Ducatului Poloniei care, deși supuse puterii supreme a Imperiului Rus, aveau în continuare legi și instituții proprii, diferite de cele ce acționează în Imperiu. Stând pe poziția fermă a conceptului legii ca act de neclintit și de nezdruccinat, Senatul arăta că înlocuirea ordinii existente pe teritoriul anexat nici nu rezultă automat din faptul anexării, nici nu trebuie prezumată, ci poate fi făcută doar prin dispoziția expresă a țarului. De aceea pentru că nu urmasse nici o dispoziție despre abrogarea pe teritoriul sudului Basarabiei a legilor românești despre instituțiile comunale, Senatul a dispus că aceste legi au rămas în vigoare. [152, p.52]

La 4 martie prin Decretul împăratului a fost aprobată Opinia Departamentului de Economie a Consiliului de Stat „Despre cheltuielile pentru gestionarea dosarelor transmise de Guvernul României”. Țarul aproba Opinia Departamentului de Economie a Consiliului de Stat instituirea postului de Arhivarius adjunct pe lângă Tribunalul Chișinău pentru gestionarea acestor dosare care se referă la procesele judiciare și registrele ipotecare în teritoriul Basarabiei cedat Imperiului Rus conform Tratatului de la Berlin din 1878. Funcția aceasta se echivala cu cea a Secretarului adjunct al Tribunalului Chișinău, astfel încât renta anuală era stabilită la 600 ruble. Condițiile de accedere în acest post prevedeau cunoașterea limbii române, pentru că funcționarul ce va ocupa acel post era obligat să elibereze certificate și extrase din registrele ipotecare românești, de asemenea trebuia să certifice corectitudinea traducerilor acestor acte în limba rusă. Atrage atenția faptul că în acest act limba este numită română chiar dacă actele întocmite în aceasta limbă erau destinate locuitorilor de la sudul Basarabiei.

Aceste acte urmau a fi transportate din Ismail în Chișinău, de aceea se prevedeau cheltuieli legate de transportarea lor, precum și pentru a asigura depozitarea și păstrarea acestor acte, cheltuieli pentru care urmau a fi găsite resurse din bugetul Ministerului de Justiție, ce

trebuia să comunice Ministerului Finanțelor și Consiliului de Stat din ce compartiment concret se vor face acele cheltuieli.

În 1878, conform ordinului Senatului, instituția judecătoriilor de pace a fost instituită și în sudul Basarabiei. Teritoriul județului Ismail era supus unor modificări, căci părți din acest județ se includeau în județele Akkerman, Bender și Chișinău, iar alte teritorii ale județelor Akerman și Bender se includeau în județul Ismail.

Pentru județul Ismail nou creat s-a instituit un districr (*okrug*) - *sudebno-mirovoi*, care trebuia să fie împărțit în sectoare, proces supravegheat și dirijat de guvernator și Președintele Tribunalului Chișinău, rezultatele acestui proces urmau a fi comunicate Ministrului Justiției. În acest okrug urma să activeze un Congres a judecătoriilor de pace separat, în componența căruia intrau șapte judecători: doi pentru Ismail, câte unul pentru orașele Reni și Cahul, iar încă trei activau în calitate de judecători de pace de sector. La fel în cadrul congresului activa un executor judiciar, un secretar, doi ajutoți de secretari. La dispoziția guvernatorului și președintelui Tribunalului Chișinău, districtul Judecătoriei de pace Ismail urma să fie împărțit în sectoare județene și orășenești, în baza Regulamentului din 19 octombrie 1865. [155, p.59]

Judecătorii de pace din cadrul acestui județ în comparație cu alte județe au fost numiți direct de către organele centrale de conducere, adică după modalitatea prevăzută de legea română. Trebuie menționat faptul că acestor judecători (din județul Ismail) li se stabileau salarii destul de înalte plătite din bugetul central și nu local. Astfel, pentru Președintele Congresului era fixată suma de 3.500 ruble, pentru judecători – 2.865 ruble fiecare, secretarului – 600 ruble, iar adjuncților secretarului și executorilor judiciari – câte 400 ruble fiecare. Suplimentar se prevedea și alocarea mijloacelor bănești pentru închirierea spațiilor necesare funcționării instanțelor și pentru cheltuieli de cancelarie. [274]

Cealaltă parte din sudul Basarabiei care a fost anexată la Imperiul Rus în 1878 a fost împărțită între congresele judecătoriilor de împăcare din Chișinău, Akerman și Bender. În Ordin se prevedea că acele teritorii se repartizează la aceste sectoare până la elaborarea noilor alegeri și formarea noilor instanțe de judecată.

S-a prevăzut și reglementarea după 1878 a situațiilor tranzitorii referitoare la dosarele penale și deciziile civile. În domeniul penal se prevedea pedepsirea acelor infracțiuni care erau incriminate de legislația românească și de cea rusă cu stabilirea pedepsei mai blânde. [273]

Autoritățile țariste au poruncit menținerea unor prevederi legale românești privind instituția tutelei, care în România avea un caracter egal pentru orice persoană aflată în această calitate, iar în Imperiul Rus era funcțional caracterul medieval al acestei instituții, căci depindea de grupul social din care făcea parte tutelatul. În acest sens, Senatul în 1884 amintea că în conformitate cu înalta poruncă din 24 ianuarie 1879 pentru locuitorii părții sud-basarabene a fost

lăsată în vigoare ordinea locală existentă anterior referitor la administrarea afacerilor și averilor minorilor prin concursul consiliilor de familie (adică conform legislației românești). Iar obligațiile fostelor tribunale și ale altor instituții și persoane pe aceste cauze sunt de competența instituțiilor de pace și anume: convocarea consiliului de familie și acțiunile privind conservarea averii minorului până la numirea tutorelui țin de competența judecătorilor de pace din acest sector. Celelalte obligațiuni ale tutorelui și supravegherea activității lui sunt în competența Congresului judecătorilor de pace. [152, p.53] Deci pentru sud basarabeni s-a păstrat ordinea mai facilă a tutelei de model românesc, pe când pentru ceilalți basarabeni continua să fie tutela de model rus medieval. Mai mult decât atât, s-a prevăzut că reclamațiile pe deciziile congresului judecătorilor de pace se prezintă Curții de Apel Odesa în ordinea stabilită de Regulile înalt aprobate la 17 februarie 1869 pentru atacarea deciziilor tribunalelor. Este remarcabil faptul că prin această decizie a Senatului indirect se recunoșteau de fapt inconvenientele organizării judecătorești ruse, conform căreia exista un singur Tribunal la Chișinău pentru întreaga Basarabie, iar conform legislației românești doar pentru județele de la sudul Basarabiei erau două Tribunale – la Ismail și Cahul și populației îi era mai ușor să se deplaseze până acolo decât până la Chișinău. Iar în al doilea rând, prin indicarea Curții de Apel Odesa ca instanță competentă cu soluționarea reclamațiilor ce atacau deciziile Congresului județean al judecătorilor de pace, țarismul recunoștea și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente: al judecătoriilor locale și al judecătoriilor generale, componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial, dar erau perfect comunicabile în cadrul modelului unitar al organizării judecătorești românești.

4.4. Antireforma și justiția locală la începutul secolului al XX-lea

Necesitatea înfăptuirii unor modificări radicale în cadrul organizării judecătorești la puțin timp după efectuarea reformei judecătorești a fost supusă unor dezbateri controversate. Părerile au fost împărțite, exprimându-se atât pro cât și contra. Discuțiile în contradictoriu vizau stabilirea necesității efectuării acestor modificări și specificul intervențiilor care urmau a fi înfăptuite. Totodată, părerile erau separate și referitor la necesitatea acordării unor atribuții judecătorești șefilor de zemstve.

O lovitură considerabilă organizării judiciare instituite de reformă a produs Legea din 12 iulie 1889 despre șefii de zemstve, care a instituit instituția șefilor de zemstvă (*земские участковые начальники*) în loc de judecătoriile de pace, acestea din urmă păstrându-se doar în Chișinău și în sudul Basarabiei. În 1911, la Chișinău activau 32 de judecători de pace de onoare. [72] De exemplu, la 03 octombrie 1903, în baza Deciziei Senatului Guvernământ nr. 10118, au fost confirmați 6 judecători de pace de sector și 30 judecători de pace de onoare. [71, fila 5] Șefii de

zemstvă erau numiți de ministrul de interne și îndeplineau atât funcții executive, cât și judecătorești. *O condiție obligatorie pentru a ocupa postul de șef al zemstvei era apartenența la nobilime, deci, principiul medieval al stărilor era reintrodus.* În orașe judecătoria orășenești (*gorodskie sudii*) erau numiți de Ministrul Justiției.

În Basarabia această lege a intrat în vigoare la 1 septembrie 1892. [275] În legătură cu acest proces ministerul Justiției a trimis o circulară adresată președinților Congreselor județene de pace, prin care era determinată ordinea în care urma să fie transmise dosarele de la judecătoriile de pace către noile instituții ce urmau să le înlocuiască. [fila.1, 1 verso]

Dosarele ce țineau de competența judecătorilor de pace au fost distribuite judecătorilor orășenești (*gorodskie sudii*) – în orașe de județe, *șefilor de zemstvă* și membrilor județeni ai judecătoriei orășenești (pentru locuitorii satelor), câte unu la județ, toți numiți de Ministrul Justiției). Din mesajul lui Grigoriev, membru al Tribunalului Chișinău pentru județul Orhei, se desprinde faptul că implementarea noului sistem a fost obiectul examinării în 1890 în Senatul Imperiului Rus, apoi în Ministerul Justiției, care a trimis o circulară, în conformitate cu care președintele Tribunalului Chișinău cerea de la membrii județeni să supravegheze executarea deciziilor și sentințelor date de judecătoriile de pace și să trimită Președintelui Tribunalului Chișinău lista cu indicarea dosarelor rezolvate. [21, fila.2, 2 verso]

Judecătoria orășenești (*gorodskie sudii*) – în orașe de județe și membrii județeni ai judecătoriei orășenești (pentru locuitorii satelor) aveau numai atribuții judiciare, dar șefii de zemstve și congresul județean (*uezdnii siezd*) și Autoritatea gubernială (*gubernscoe prisutstvie*) aveau atât atribuții administrative, cât și judiciare.

Autoritatea judiciară a congresului județean (*Sudebnoe prisutstvie uezdnogo siezda*) în frunte cu mareșalul nobilimii judeca în calitate de instanță de apel și soluționa dosarele, pe care șefii de zemstvă și judecătoria orășenești pronunțase hotărâri supuse apelului, iar ca instanță de casație soluționa cererile de recurs asupra deciziilor definitive date de aceiași judecători.

În componența autorității judiciare a congresului județean (*Sudebnoe prisutstvie uezdnogo siezda*) se includea mareșalul nobilimii, judecătorul orășenesc, membrul județean al judecătoriei districtuale, șeful de zemstvă, judecătoria de pace de onoare. Observăm că cei care pronunțau decizia, participau și la apel.

Pentru congresul județean (*uezdnii siezd*) autoritatea gubernială (*gubernscoe prisutstvie*) sub președinția guvernatorului era instanță de casație. Prezența președintelui Tribunalului Chișinău era obligatorie și doar în cazuri excepționale, explica Ministerul Justiției, putea fi înlocuit de unul din membrii Tribunalului pe care îl desemna adunarea secțiunilor unite ale Tribunalului. Dând curs acestei circulare, la 8 ianuarie 1894 adunarea generală a secțiunilor

unite ale Tribunalului Chișinău îl numea în această poziție pe membrul Tribunalului, Goleanițki. [19, fila 64]

Explicațiile, interpretările pe care le formula autoritatea gubernială erau obligatorii pentru congresul județean, membrii județeni ai Tribunalului, șefului de zemstvă, adică așa cum s-a exprimat Senatul, pentru toate instituțiile administrativ-judicare introduse prin legea din 1889. [19, fila 94]

Autoritatea gubernială era compusă din guvernator, vice-guvernator, mareșalul nobilimii din gubernie, procurorul (sau adjunctul lui), președintele sau un membru al Tribunalului, 2 membri obligatoriu incluși în componența autorității guberniale (*nepremennîe cilenî*). Acești 2 membri erau numiți de guvernator de comun acord cu mareșalul nobilimii dintre nobili și erau aprobați de Ministerul de Interne.

Membrul județean al Tribunalului Chișinău avea competență să examineze acele dosare civile și penale pe care Regulamentele din 1864 le-au atribuit judecătorilor de pace și care nu erau supuse judecății nici judecătorului orășenesc, nici celei a șefului de zemstvă, adică este vorba despre unele litigii patrimoniale care nu depășeau suma de 500 ruble, infracțiunile de furt cu pătrunderea forțată prin efracțiune în depozite și dosarele cu privire la vânzarea neautorizată, fără patent a băuturilor spirtoase și a articolelor de tutunărit - art. 170 Reg. jud. pace .

Rezultă că repartizarea competenței fostelor judecătorii de pace nu se acoperea integral de competența șefului de zemstvă și a judecătorului orășenesc, astfel încât era necesară implicarea și a membrului județean al Tribunalului, căruia totuși, îi reveneau puține dosare, după cum atestă actele din acel timp. Trebuie remarcat că în calitate de instanță de apel pentru deciziile membrului județean al Tribunalului era însăși Tribunalul, iar instanță de casație Senatul Imperiului Rus.

Competența membrului județean al Tribunalului a fost modificată prin legea din 3 iunie 1891 în sensul lărgirii competenței de examinare a tuturor cauzelor civile indiferent de valoarea acțiunii, dacă este examinată în procedură simplificată, iar pârâtul se află pe teritoriul județului. Membrul județean al Tribunalului urma să întrunească toate cerințele înaintate față de judecători, de aceea în 1894 (31 august) Ministerul Justiției prin circulara nr.17935 atenționa Președinții și Procurorii Curților de Apel și ai Tribunalelelor să recomande persoane cu pregătire juridică și cu calități morale și intelectuale înalte, arătând că poziția membrului județean al Tribunalului conform rangului este superioară celei de anchetator judiciar, judecător orășenesc, a judecătorilor de pace și a președinților Congresului județean al judecătorilor de pace și chiar al membrilor Tribunalului din secțiuni și trebuie să fie ca o treaptă de trecere către funcțiile de Președinte adjunct al Tribunalului, al Procurorului Tribunalului și al membrului Curți de Apel. [19, fila 120]

Prin decret al împăratului membrilor județeni ai Tribunalului li se punea în vedere că nu au dreptul să contacteze direct Senatul, prezentând rapoarte, ci trebuie să se adreseze cu toate actele Ober Procurorului Secțiunilor unite ale Senatului. În opinia Ministerului Justiției, membrului județean îi reveneau puține dosare, în schimb Tribunalele erau supraîncărcate. În plus, justițiabilii sunt nevoiți să facă deplasări lungi și costisitoare până la Tribunal, în care însăși procedura este mai greoaie, cu mai multe formalități, ceea ce încetinește realizarea justiției și poate fi în detrimentul accesului la justiție. Din aceste considerente, la 1893 Ministerul Justiției a înaintat Consiliului de Stat o serie de propuneri în regim de inițiativă legislativă:

1. Lărgirea competenței membrului județean al Tribunalului în sensul atribuirii în competența acestuia a dosarelor, în care sancțiunea era privațiunea de libertate, dar fără privarea sau limitarea de drepturi și a acțiunilor civile, valoarea cărora nu depășea 2000 ruble (la momentul depunerii propunerii suma era de 500 ruble);

2. Obligațiunile judecătorului de pace reveneau membrului județean al Tribunalului, iar cele ale congresului județean erau transferate în competența Tribunalului;

3. Procedura de examinare era cea prevăzută de Regulamentul cu privire la judecătoriile de pace;

4. Sentințele pronunțate de membrul județean al Tribunalului sunt definitive în cazul sancțiunilor: arest până la 7 zile și amendă (dacă cumulată cu suma plătită pentru recuperarea prejudiciului nu depășește 100 ruble). [21, fila 117-119]

În literatură s-a menționat că situația judecătorilor de pace din Imperiul Rus (și implicit din Basarabia) era mai benefică pentru justițiabili, [192, p.26-27] dar avem rezerve față de această teză, căci materialele concrete demonstrează altceva și anume dependența (în primul rând, materială) a judecătorilor de pace de organele ce-i alegeau, adică de cele de zemstvă. Organele de zemstvă controlau activitatea judecătorilor de pace în special în ceea ce privește cheltuielile, arendarea încăperilor, fiind posibile conflicte între părți. Astfel, în 1888 consiliul județean de zemstvă Bălți a depus la Senat o plângere referitor la acțiunile Congresului județean al judecătorilor de pace Bălți, în care se descria ignorarea de către Congres a solicitărilor Consiliului de zemstvă despre trimiterea rapoartelor financiare, în care să descrie detaliat cheltuielile de orice natură și să explice pricinile de reducere a sumelor colectate prin intermediul taxelor judiciare. Plângerea a fost examinată de Senat de abia în 1892, când judecătoriile de pace fusesse deja lichidate, de aceea Senatul a respins reclamația și a trimis Tribunalului Chișinău răspunsul său, pe care Tribunalul trebuia să-l transmită Consiliului județean de zemstvă Bălți. [16, fila 59-62] Deciziile pe dosarele civile ale instituțiilor administrativ-judiciare, adică ale șefilor de zemstvă, judecătorilor orășenești, și a autorității județene erau aduse la îndeplinire de poliția județeană și de poliția de voloste.

La începutul secolului al XX-lea împăratul Rusiei Nicolai al II-lea a semnat decretul din 12.12.1904 către Senat, solicitând să fie modificată justiția locală astfel încât ea să fie în ajutorul “clasei de agricultori”. Acestei cereri din partea țarului i s-a dat curs abia în 1912, fiindcă câțiva ani, între 1907- 1910, Duma a discutat acest subiect, apoi a fost transmis în Consiliul de Stat și abia 15 iunie 1912 a fost votată de Dumă Legea despre reorganizarea justiției locale.

Trebuie remarcat că prin această lege se introduceau modificări în actele normative în baza cărora a fost realizată reforma judiciară din 1864, dar ele au fost puse în aplicare din 1914 doar în câteva (10) gubernii, printre care Basarabia nu figura și doar în 1917 Guvernul Provizoriu a decis extinderea ei asupra întregului teritoriu al Rusiei. Deși aceste modificări introduse prin Legea din 15 iunie 1912 nu au fost aplicate în Basarabia, examinarea lor este importantă tocmai pentru că arătau acele lacune ale organizării judecătorești în general și ale justiției de pace în particular ce s-au relevat pe parcursul anilor după reforma judiciară.

Transformările sociale în relațiile agrare (reforma stolâpinistă) făceau lipsite de sens instituțiile șefilor de zemstvă și judecătoriile de voloste (țărănești). Ele trebuiau reformate și era reactivată justiția de pace, dar nu în forma ei anterioară. Sistemul judecătoriilor de pace rămânea același: judecători de onoare, de sector și suplimentari. Dar competența teritorială nu era strict limitată de teritoriul județului. Activitatea judecătorilor era supravegheată de Curțile de Apel, care urmau să transmită în Ministerul Justiției și Senat rapoarte privind funcționarea justiției de pace. [248, p.142]

A doua instanță îngloba de fapt judecătoria de voloste, căci așa numita judecătorie sătească includea președinții judecătoriilor de voloste sub președinția judecătorului de pace. În general, toate acțiunile privind constituirea judecătoriei sătești erau tutelate de judecătorii de pace. Situația nouă era că se crea o structură comună a justiției locale, un pas spre a crea instanțe universale, adică pentru toți și a elimina principiul de castă al judecătoriilor pentru țărani.

Președintele congresului judecătorilor de pace era numit de țar la recomandarea Ministrului Justiției. Candidatul putea proveni fie din membrii Tribunalelelor, fie din judecătorii de pace ce aveau un stagiu profesional de minim trei ani. Dar în Chișinău (ca și în alte orașe mari) președintele congresului se alegea conform vechii proceduri.

Pentru judecătorii de pace existau cenzuri: de studii (medii), de durată (3 ani) aflării în funcție în domeniul juridic (șef de zemstvă, avocat, notarius, procuror-adjunct pe lângă tribunal, judecător de pace, judecător orășenesc, judecător de instrucție) și de avere. Pentru judecătorii de pace din Basarabia valoarea averii imobile trebuia să fie mai mare de 3 mii ruble. Dacă candidatul avea studii superioare, pentru a fi înscris ca și candidat era suficient ori cenzul de serviciu, ori doar jumătate din valoarea cenzului de avere. Legea din 1912 mai adăuga 2 categorii

de persoane ce nu puteau candida la funcția de judecător de pace: cei eliminați din barouri și adjuncții lor, precum și evreii (art.21 Reg. inst. jud.).

În competența justiției de pace erau litigiile până la o mie de ruble, iar jurisdicția penală era determinată de pedeapsă, incluzând și privarea de libertate, 150 de infracțiuni (art.332 Reg. proc. pen.) erau excluse din competența justiției de pace, în special infracțiunile pentru care se prevedeau cumulativ și alte măsuri de constrângere.

S-a perfecționat și procedura judiciară, introducându-se unele norme ce tindeau să faciliteze activitatea organelor de justiție. Astfel, pentru prima dată se arătau motivele pentru care cererea era returnată reclamantului: nu este arătat numele reclamantului sau pârâtului, esența cererii nu este indicată, cauza nu ține de competența justiției de pace (art.53 Reg. proc. civ.).

Cererea nu se punea pe rol dacă: la cererea de chemare în judecată nu era anexată dovada plății taxei judiciare, nu era arătat domiciliul reclamantului sau pârâtului, valoarea acțiunii (art.541-542 Reg. proc. civ.). În aceste cazuri reclamantul avea la dispoziție 7 zile pentru a remedia neajunsurile, în caz contrar, cererea se restituia reclamantului, iar dacă domiciliul acestuia era necunoscut, decizia despre refuzul de a primi cererea era afișată în sala de audiențe a judecătorului.

Schimbări au avut loc și în procesul penal, în primul rând, s-a mărit numărul acelor care puteau din oficiu intenta acțiune: judecătorii de instrucție și procurorii (art. 42 Reg. proc. pen.).

Se prevedeau unele garanții pentru cei reținuți de poliție care în 24 ore urmau să fie ori eliberați, ori aduși în fața judecătorului de pace. Judecătorul de pace avea la dispoziție de asemenea 24 ore pentru a-l interoga pe cel reținut și a lua decizia despre eliberarea sau reținerea în continuare a persoanei reținute (art.511-512 Reg. proc. pen.). A fost abrogat articolul 104 al Reg. proc. pen. ce impunea judecătorului de pace ca în cauzele de incriminare privată să se mărginească la materialele prezentate de părți. Astfel, judecătorul dobândește o poziție activă în procesul penal.

Instituția opoziției, adică a căii de atac a deciziilor judecătorești date în lipsa uneia din părți, a fost supusă unor limitări și anume în procesul penal judecătorul admitea opoziția doar dacă considera motivul absenței părții la proces întemeiat. De obicei, în funcția de judecător de pace de onoare erau numite persoane care anterior dețineau funcții publice în stat. Ca exemplu putem aduce cazul președintelui upravei de zemstvă din județul Orhei care în anul 1912 este numit judecător de pace de onoare.

După 1912 în Basarabia Judecătoriile de pace, înainte de venirea la putere în Rusia a Guvernului provizoriu în mai 1917, existau numai în orașul Chișinău, având fiecare ca circumscripție o parte a orașului, precum și în județul Ismail, unde s-au menținut, împreună cu

codul civil român, ca o rămășiță din vechea organizare judecătorească românească a acestor teritorii.

În 03 martie 1917 Guvernul provizoriu a procedat la reorganizarea sistemului judiciar, la 4 martie s-au desființat colegiile speciale ale Tribunalului cu participarea reprezentanților stărilor și a fost instituită o comisie care urma să redacteze proiecte de regulamente judiciare noi. Dar pentru Basarabia aceste lucrări nu au avut un efect practic în legătură cu redobândirea de către basarabeni a dreptului de a se dezvolta în cadrul statului național român prin unirea cu România.

4.5. Concluzii la capitolul IV

1. Exista o neconcordanță între ceea ce prevedea în calitate de instanțe locale Regulamentul privind instituțiile judecătorești și ceea ce exista în realitate. Conform Regulamentului privind organizarea judecătorească se evidențiază două feluri de organe judecătorești locale și anume Judecătoriile de pace și Congresele Județene ale Judecătorilor de pace. Dar în baza altor acte normative neabrogate prin legile reformatoare, deci, în vigoare, deși anterioare reformei judiciare la acel moment în calitate de instanță locală mai activau și judecătoriile de voloste (țărănești), hotărârile emise de aceste instanțe fiind recunoscute legale.

2. Instituirea unui sistem judecătoresc cu identificarea instanțelor locale și generale a condiționat delimitarea strictă a competenței acestora în funcție de valoarea declarată a acțiunii, apartenența socială a părții în proces și de gravitatea acțiunii sau inacțiunii considerate în calitate de contravenții.

3. Măsurile de antireformă din legea din 12 iulie 1889 a îndepărtat și mai mult majoritatea populației Basarabiei de sistemul judiciar modern prin faptul că s-a introdus instituția șefului de zemstvă, iar ca organe de apel – autoritatea judiciară a congresului județean și instanță de casație – autoritatea gubernială, astfel cercul vicios se închidea. Aceste instituții aveau atât atribuții executive, cât și judecătorești, deci se făcea un pas mare înapoi comparativ cu prevederile regulamentelor judiciare.

4. Un alt element distinct al organizării judecătorești reprezintă justiția în sudul Basarabiei. Sistemul judecătoresc din cadrul acestei regiuni a fost diferit de cel din restul Basarabiei, din cauza că acest teritoriu o perioadă a constituit parte componentă a Moldovei, iar apoi odată cu unirea Principatelor - a României. Acest fapt prezintă o posibilitate rar întâlnită în istorie: de a afla ce organizare judecătorească ar fi avut întreaga Basarabie, dacă nu ar fi existat dominația țaristă.

5. Prin deciziile Senatului Imperiului Rus date pentru clarificarea situației juridice la sudul Basarabiei după reanexarea la Rusia se recunoșteau de fapt inconvenientele organizării

judecătorești ruse cu existența unui singur Tribunal la Chișinău pentru întreaga Basarabie, și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente: al judecătoriilor locale și al judecătoriilor generale, componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial rus, ceea ce era în detrimentul accesului la justiție.

CONCLUZII GENERALE SI RECOMANDĂRI

Rezultatele cercetării științifice a materialelor expuse în teză permit formularea următoarelor concluzii generale :

1. Procesul de modernizare a justiției a fost influențat de ideile marilor filosofi ai antichității și perioadei medievale. Platon considera justiția în calitate de virtute individuală și socială, Aristotel susținea că justiția reprezintă scopul dreptului. Aceste idei au fost dezvoltate de Toma d'Aquino și alții. J. J. Rousseau pune accentul pe recunoașterea și garantarea deplină a drepturilor naturale ale omului, astfel încât justiția și utilitatea sa să nu se afle în contradicție. Începând cu Hugo Grotius în conținutul noțiunii de justiție pătrunde o nouă idee: ideea libertății pe care o preia și J. Locke.

2. Analizând opiniile doctrinarilor ruși și francezi ai perioadei moderne evidențiem clar două abordări doctrinare distincte ale justiției. În doctrina rusă justiția era privită ca un susținător al puterii statului, adică ceea ce a constituit modelul civilizațional rus, cu un stat puternic și omniprezent, pe când în cea franceză justiția era considerată în calitate de arbitru echidistant de părți, indiferent dacă acestea sunt persoane particulare (fizice sau juridice) ori însăși organele statului. În Imperiul Rus modelul respectiv nu s-a implementat din cauza implicării directe a autorităților statale (în primul rând, a țarului) în procesul de realizare a reformei judecătorești.

3. Având în vedere că în prezenta teză procesul de modernizare al justiției este abordat din perspectiva organizării judecătorești, principiile justiției s-au clasificat în două grupuri: Principii generale și speciale. Principiul egalității în fața legii și a justiției a fost unul din primele asupra căruia și-au canalizat energia elitele politice la începutul perioadei moderne, fiindcă anume inegalitatea era fenomenul cel mai clar perceput de majoritatea populației discriminate.

4. Pe materiale concrete basarabene s-a demonstrat posibilitatea promovării independenței puterii judiciare de celelalte două puteri politice doar în cazul existenței unui regim politic democratic, justiția ca putere nepolitică va realiza dreptatea în relațiile sociale, indiferent de calitatea socială, puterea politică sau/și economică a părților în proces.

5. Abordarea comparativă a elementelor de modernizare a justiției naționale în Principatul Moldovei a relevat că implementarea acestor elemente a debutat cu mult mai devreme decât în Imperiul Rus, având un avans de un secol, iar în Basarabia anexată la Imperiul Rus aceste elemente au început a se prefigura doar odată cu reforma judiciară din anii 60 ai secolului al XIX-lea.

6. Conștientizarea necesității reformei judiciare în Imperiul Rus a impus autoritățile statului să elaboreze acte legislative privind domeniul justiției. În acest proces elitele intelectuale ale Imperiului Rus au utilizat experiența altor state europene, în special, a Franței. La nivel basarabean conștientizarea necesității de reformă a generat și revindecări suplimentare ca:

introducerea limbii române în justiție, codificarea legilor locale ale Basarabiei, înființarea a două Tribunale pe teritoriul Basarabiei.

7. La începutul procesului de modernizare a justiției justițiabilii basarabeni se puteau adresa în următoarele instanțe generale de judecată: Tribunalul Chișinău, Curtea de Apel Odesa, Senatul Imperiului Rus. Actele normative au prevăzut implementarea unor principii democratice cum ar fi: independența judecătorilor, inamovibilitatea, fiind asigurate cu anumite garanții. Organele care participau la exercitarea justiției aveau o importanță enormă în aplicarea principiilor democratice: anchetatorii judiciari, jurații, avocații, procurorii și executorii judiciari. Prin intermediul curților cu jurați și a avocaturii a fost posibilă o participare mai largă la exercitarea justiției, o înțelegere mai adecvată a misiunii justiției, responsabilizarea corpului judecătoresc pentru actul de justiție.

8. Cu timpul potențialul democratic al principiilor de independență și inamovibilitate a fost limitat în legătură cu înăsprirea regimului politic, astfel încât competența Tribunalului Chișinău, a Curții cu jurați a fost restrânsă, o parte a atribuțiilor fiind transmise Curții de Apel Odesa care le examina cu participarea reprezentanților stărilor, iar inamovibilitatea anchetatorilor judiciari a fost redusă în rezultatul introducerii postului de anchetator judiciar interimar care nu se bucura de inamovibilitate. Ca o încercare de a nu politiza justiția și de a împiedica implicarea judecătorilor și anchetatorilor judiciari în viața politică (incipientă după evenimentele din 1905-1906) se prezintă interdicția impusă magistraților de a face parte din partide și asociații.

9. Senatul Imperiului Rus avea și atribuții referitor la răspunderea disciplinară a judecătorilor, inclusiv a anchetatorilor judiciari. Ca instanță de recurs, Senatul s-a manifestat negativ, căci deciziile sale pe dosarele basarabene erau străine spiritului juridic românesc al legilor locale, care nu au mai fost codificate, cerință ce se înaintase încă la stadiul pregătirii reformei judiciare. Aceiași soartă tragică a avut-o și revendicarea limbii române ca limbă a procedurii judiciare.

10. Exprimând propriul punct de vedere cu privire la calitatea de instanțe locale a Judecătoriilor de pace și Congreselor Județene ale Judecătorilor de pace, dar și a judecătoriilor de voloste (țărănești), s-ar putea concluziona că marea majoritate a populației – țăranii, au fost cel mai puțin vizați de reforma judiciară. Prin aceasta a fost adusă atingere gravă principiului egalității în fața justiției. Pe cântarul istoriei avantajele instituirii judecătoriilor de pace cântăresc mult mai puțin decât dezavantajele: posibilitatea organelor executive locale de a afecta independența judecătorilor de pace, neacceptarea majorității populației – a țăranilor - în calitate de justițiabili a justiției de pace.

11. Abordarea comparativă a organizării judecătorești locale în Basarabia (conform modelului rus) și a justiției din județele de la sudul Basarabiei (conform modelului românesc)

relevă diferența dintre acestea. S-a declanșat o situație istorică inedită: în spațiul basarabean s-au întâlnit două sisteme ale organizării justiției pentru justițiabilii basarabeni: cel românesc și cel imperial, ambele au avut același model (francez), dar au ajuns la rezultate diferite în funcție de regimul politic.

12. După reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus în 1878 implicit prin deciziile Senatului Imperiului Rus, date pentru clarificarea situației juridice la sudul Basarabiei se recunoșteau inconvenientele organizării judecătorești ruse și incoerența sistemului judiciar rus care avea două componente care nu se intersectau în cadrul modelului imperial, dar erau perfect comunicabile în cadrul modelului unitar românesc.

Referitor la valorificarea experienței istorice și a învățămintelor acesteia în vederea redresării situației în domeniul actual al justiției Republicii Moldova înaintăm următoarele **recomandări**:

a/ Depolitizarea instanțelor judecătorești și a organelor ce participă la exercitarea justiției este necesară pentru intensificarea independenței justiției, care ar trebui să fie supusă unei singure puteri – puterea dreptului.

b/ Totodată, independența nu trebuie percepută ca beneficiu al judecătorilor și aceasta va fi posibil de realizat doar în cadrul unui regim politic democratic, care acceptă ca fundament indispensabil democrația deliberativă (participativă), proces în care poporul suveran să fie consultat, ascultat.

c/ În contextul unui regim politic democratic trebuie privit și procesul de responsabilizare al judecătorilor, în care un loc important revine unui organ de tipul Senatului Imperiului Rus, care putea decide, fiind mai puțin afectat de spiritul de breaslă al judecătorilor.

d/ O anumită similitudine există între instituția anchetatorilor judiciari din perioada supusă cercetării în prezenta teză și instituția judecătorilor de instrucție de astăzi din Republica Moldova. Independența acordată acestora este binevenită în scopul repunerii prestigiului acestei funcții pe picior de egalitate cu judecătoria de drept comun.

e/ Aceluiași scop ar servi și perfecționarea modalităților de numire în funcție a judecătorilor de instrucție, inamovibilitatea judecătorilor de instrucție este o garanție a activității eficiente a acestei categorii de magistrați, ce poate și trebuie să amelioreze nivelul de înfăptuire a justiției în Republica Moldova, de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale.

f/ Este de luat în calcul experiența pe care o dobândeau candidații la funcțiile judecătorești, când erau repartizați a asista judecătoria în activitatea lor. Posibil că o modalitate asemănătoare ar fi oportună și în prezent.

Problema științifică soluționată rezidă în valorificarea învățămintelor bazate pe experiența istorică din spațiul național într-o perioadă de dominație străină și depistarea elementelor structurale și funcționale ale procesului de modernizare a justiției, precum și a dificultăților apărute în calea modernizării.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie în limba română:

1. Albu E. De la Înalta Curte de Casație la Curtea Supremă de Justiție. O istorie a legilor de organizare și funcționare (1861–2001). <http://www.infopolitic.ro/wp-content/uploads/2010/12/Istoria-ICCJR.pdf> – vizitat 16.06.2015.
2. Aramă E. Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului. Chișinău: CEP USM, 2009. 210 p.
3. Aramă E. Istoria dreptului românesc . Chișinău: Tipografia centrală, 1995. 235 p.
4. Aramă E. Istoria dreptului românesc. Chișinău: RECLAMA, 1998. 199 p.
5. Aramă E. Istoria Dreptului Românesc. Chișinău: S.A. RECLAMA, 2003. 202 p.
6. Aramă E. Problema aplicării izvoarelor de drept național în Basarabia anexată. În: Basarabia după 200 de ani. (Lucrările Conferinței Internaționale: Basarabia după 200 de ani. Iași, 12 mai 2012), Iași: Editura Institutului European, 2012, p.255-268.
7. Aramă E., Coptileț V. Evoluția dreptului public pe teritoriul dintre Prut și Nistru în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Chișinău: Știința, 2003. 170 p.
8. Aramă E., Coptileț V. Istoria Dreptului Românesc. Chișinău: Cartea juridică, 2015. 310 p.
9. Avornic Gh. Organizarea și activitatea avocaturii în Republica Moldova. Teză de doctor în drept. Chișinău, 1996. 178 p.
10. Avornic Gh. Tratat de Teoria Generală a Statului și Dreptului. Vol. I. Chișinău, 2009. 440 p.
11. Avornic Gh., Grecu R., ș.a. Tratat de Teoria Generală a Statului și Dreptului. Vol. I. Iași. Vasiliana '98, 2015. 475 p.
12. Arseni A. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Chișinău: CEP USM, 2005. 503 p.
13. Arseni A. Autoritatea judecătorească – veritabilă instituție de realizare a puterii de stat în condițiile statului de drept. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr.11, p.16-25.
14. Arseni A., Dabija T. Curtea Constituțională a Republicii Moldova – garant al supremației Constituției. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 12, p. 48-54.
15. Afonso O. Puterea judecătorească – un garant al protecției DOM. Curier judiciar, 2002, nr.1-2, p.19-21.
16. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 1.
17. ANRM, fond 39, inv.1, dos.6.
18. ANRM, fond 39, inv.1, dos. nr. 7.

19. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 17.
20. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 20.
21. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 27.
22. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 34.
23. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 42.
24. ANRM, fond 39, inv. 1, dos. nr. 93.
25. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 102.
26. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 103.
27. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 105.
28. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 106.
29. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 455.
30. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 2058.
31. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 2233.
32. ANRM, fond 39, inv. nr. 1, dos. nr. 2234.
33. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 1.
34. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 2.
35. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 3.
36. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 4.
37. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 5.
38. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 449.
39. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 450.
40. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 451.
41. ANRM, fond 39, inv. nr. 2, dos. nr. 452.
42. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 1.
43. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 2.
44. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 3.
45. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 4.
46. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 5.
47. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 443.
48. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 544.
49. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 545.
50. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 546.
51. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 547.
52. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 548.
53. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 549.

54. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 550.
55. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 551.
56. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 552.
57. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 553.
58. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 554.
59. ANRM, fond 39, inv. nr. 3, dos. nr. 555.
60. ANRM, fond 39, inv. nr. 10, dos. nr. 805.
61. ANRM, fond 39, inv. nr. 10, dos. nr. 1271.
62. ANRM, fond 39, inv. nr. 11, dos. nr. 631.
63. ANRM, fond 39, inv. nr. 11/II, dos. nr. 632.
64. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 18.
65. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 22.
66. ANRM, fond 39, inv. nr. 13, dos. nr. 1261.
67. ANRM, fond 39, inv. nr. 14, dos. nr. 1.
68. ANRM, fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 16.
69. ANRM, fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 23.
70. ANRM, fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 27.
71. ANRM, fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 34.
72. ANRM, fond 50, inv. nr. 2, dos. nr. 85.
73. ANRM, fond 8, inv. nr. 1, dos. nr. 4.
74. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: ULIM, 2010. 534 p.
75. Baltag D. Idealul social de justiție. Edificarea statului de drept. În: Materialele conferinței științifico-practice. 26-27 septembrie 2003. Chișinău: Bons Office, 2003, p. 109-114.
76. Bârsan C. Convenția Europeană a Drepturilor omului, comentarii pe articole. Vol.1. București: ALL BECK, 2005. 1273 p.
77. Boldur A. V. Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul: Istoria Românilor. Istoria Basarabiei sub dominația rusească (1812 – 1918) politica, ideologia, administrația. Vol. III. Chișinău, 1940. 215 p.
78. Boldur A. V. Dreptul local al Basarabiei. Chișinău, 1932. 42 p.
79. Boldur A. Autonomia Basarabiei sub stăpânire rusească 1812-1828. Chișinău: Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1929. 106 p.
80. Casso L. Dreptul bizantin în Basarabia. Chișinău: Glasul Țării, 1923. 119 p.
81. Casso L. Rusia și bazinul dunărean, Iași. 1940. 32 p.
82. Cicero. Despre stat. București: Ed. Științifică, 1983. 54 p.

83. Chirtoacă L. Reforma judecătorească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Basarabia. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2003. 161 p.
84. Chirtoacă L. Reforma judecătorească în Basarabia: aspecte privind organizarea judecătorească și izvoarele dreptului în a II jumătate a secolului al XIX-lea. În: Buletinul Asociației Tinerilor Juriști. Revistă de Drept, Chișinău, 1998, nr.9 (13), p.16-19.
85. Chirtoacă L., Coptileț V. Unele aspecte comparative ale evoluției sistemului judecătoresc din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept. Chișinău, 2003, p. 602-610.
86. Chirtoacă L. Pregătirea și efectuarea reformei judiciare în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria „Științe socio-umane”, Chișinău, 1999, p. 22-25.
87. Chisari-Lungu Oxana. Evoluția istorică a organizării judecătorești în Moldova și Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: Universitatea de Stat din Moldova, Studia Universitatis, Seria Științe Sociale, nr. 1 (11), Chișinău, 2008, p. 16-19.
88. Chisari-Lungu Oxana. Aspecte istorice ale realizării dreptului la justiție în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale ”Reafirmarea drepturilor și libertăților fundamentale la 60 de ani ai Declarației Universale a Drepturilor Omului.”, Chișinău, 2008. p. 99-101.
89. Chisari-Lungu Oxana. Premisele reformei judecătorești din Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea). În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale “Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului”, 14-15 martie 2009, Chișinău: Bons Offices, 2009, p.106-112.
90. Chisari-Lungu Oxana. Unele considerațiuni privind esența justiției ca putere. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale cu genericul: Rolul științei și educației în implementarea acordului de asociere la Uniunea Europeană. Chișinău, 5 februarie 2015, p. 128- 132.
91. Chisari-Lungu Oxana. Unele considerații privind organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 11, p. 80 – 82.
92. Chisari-Lungu Oxana. Reflecții cu privire la instituirea judecătoriilor de pace în Basarabia (a II jumătate a secolului al XIX-lea). În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 12, p. 76 – 79.
93. Chisari-Lungu Oxana, Aramă Elena. Probleme de organizare judecătorească în Basarabia la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În: Revista Institutului Național al Justiției, 2016, nr.1, p.56-60.
94. Chiuzbaian G. I. Sistemul puterii judecătorești – organizare și funcționare. Editura Continent XXI. 178 p.

95. Cârnaț T. Drept constituțional, ed. II, revăzută și adăugită. Chișinău: PRINT-CARO, 2010. 513 p.
96. Coptileț V. Procedura de judecată în Basarabia în I jumătate a secolului al XIX-lea. În: Revista Națională de Drept, nr, 7, 2001, p. 44-47.
97. Coptileț V. Organizarea judecătorească în Basarabia în I jumătate a secolului al XIX-lea. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria ”Științe socioumanistice”, Vol. I, p. 16-21.
98. Coptileț V. Exercițarea justiției în Basarabia și în Principatul Moldova în secolul al XIX-lea. În: Lucrările Conferinței Internaționale Basarabia după 200 de ani. Iași: Institutul European, 2012. p. 269-292.
99. Contractul social. București. 1957. <http://epistematic.blogspot.fr/2012/02/jean-jacques-rousseau-contractul-social.html> – vizitat la 15.10.2015.
100. Condica de porunci, corespondențe, judecăți și cheltuieli a lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei (1741-1742). <http://www.unibuc.ro/CLASSICA/iorgastudii2/11condica.pdf> – vizitat la 12.04.2015.
101. Craiovan I., Istrate M. Ipostazele justiției. București: Universul juridic, 2012. 296 p.
102. Cuznețov A. Influența reformelor din 1864, îndeplinite în Imperiul Rus, asupra dreptului procesual penal din Basarabia. În: Revista Națională de Drept, nr. 5, 2004, p. 49-54.
103. Dănilieț C. Independența justiției în statul de drept (I). Standardele de independență structurală. www.cristidanilet.ro – vizitat la 24.01.2015.
104. Danileț C. Corupția și anticorupția în sistemul juridic. 2009, p.2. <https://cristidanilet.files.wordpress.com/2009/11/coruptia-si-anticoruptia-text.pdf> – vizitat la 09.05.2015.
105. Decizia din 26.04.1979 Sunday Times vs the United Kingdom sau relativ decizia din 25.07.2002 Sovtransavto Holding v. Ucraina [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60634#{\"itemid\":\[\"001-60634\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60634#{\) – vizitat 20.01.2015.
106. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Vol. 1. Iași: Chemarea, 1993. 251 p.
107. Deleanu I. Instituții și proceduri constituționale. Arad: Servo-Sat, 2003. 297 p.
108. DEX. <http://Dexonline.ro> – vizitat la 19.07.2014.
109. Dâmbu A. Aspecte privind noțiunea serviciului public în context actual. În: Revista transilvană de științe administrative, VIII, 2002, p. 51-60.
110. Djuvara M. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: All, 1995. 516 p.

111. Drăganu T. Introducere în teoria și practica statului de drept. Cluj-Napoca: Dacia, 1992. 222 p.
112. Dobrinescu I. Dreptatea și valorile culturii. București: Editura Academiei Române, 1992. 166 p.
113. Dolea I. Curțile cu jurați în procesul penal (originea, probleme, perspective). Chișinău, 1996. 120 p.
114. Erbiceanu V. Legiuri locale basarabene. Istoric, texte și jurisprudență. Chișinău, 1921. CXXIX p. + 207 p. + VIII p.
115. Erbiceanu V. Naționalizarea justiției și unificarea legislativă. București: Imprimeria națională, 1934. 215 p.
116. Firoiu D., Marcu L. Istoria dreptului românesc. Vol. II. Partea întâi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984. 439 p.
117. Firoiu D. Istoria Dreptului Românesc. Iași: Editura Fundației "Chemarea", 1993. 391 p.
118. Georgio del Vecchio. Lecții de filosofie juridică. București: Europa Nova, [f.a.] 352 p.
119. Georgescu V., Strihan P. Judecata domnească. vol. II. (1740 – 1831). București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981. 234 p.
120. Georgescu Șt. Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani. Ediția a II. București: All Beck, 2001. 192 p.
121. Grama D. Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859). București: Actami, 2000. 272 p.
122. Grama D., Costachi Gh. ș. a. Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 538 p.
123. Grecu R. Stere în luptă pentru drepturile omului. Chișinău: Universul, 2009. 252 p.
124. Guceac I. Liberul acces la justiție în legislația națională și prevederile Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. În: Academos, 2011, nr.2, p. 42-57.
125. http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2010-04-12-7120823-0-strategia-dezvoltare-justitiei-serviciu-public-2010-2014.pdf – vizitat la 12.08.2015.
126. <http://lege5.ro/Gratuit/heztqnbx/legea-nr-982-1865-pentru-organizarea-judecatoreasca> - vizitat la 09.05.2015.
127. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 4.03.1997. <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=51> - vizitat la 27.05.2014.
128. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 35 din 1.12.1997. <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=51> - vizitat la 30.05.2014.

129. Ionescu S. Justiție și jurisprudență în statul de drept. București: Universul Juridic, 2008. 368 p.
130. Ionescu C. Tratat de drept constituțional. București. 2003, 798 p.
131. Ionescu C. Principii fundamentale ale democrației constituționale. București: Lumina Lex, 1997. 228 p.
132. Ionescu C. Culegere de documente „Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente. 1741-1991”. București: ed. Monitorul Oficial, 2000. 867 p.
133. Lupașcu Z. Instituțiile politice și cele juridice din Basarabia 1812 – 1917. Chișinău: Editura ARC, 2004. 201 p.
134. Mihail P., Mihail Z. Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1830. București: Editura Academiei Române, 1993. LVI+ 411 p.
135. Marcu L. Istoria Dreptului românesc, București: Lumina Lex, 1997. 375 p.
136. Negru B. Teoria Generală a Dreptului și Statului. Chișinău, 1999. 314 p.
137. Negru A. Consolidarea justiției în statul contemporan democratic (aspecte teoretico-practice). Autoref. tezei de dr. hab. în drept. Chișinău, 2013. 46 p.
138. Negru A. Consolidarea justiției în statul contemporan democratic. Chișinău: Sirius, 2012. 239 p.
139. Negru A. Justiția – putere sau autoritate în stat. În: Bilanțul activității științifice în anii 2002-2003. Conferința corpului didactico-științific. Vol.I, Chișinău, 2003, p.153.
140. Novac T. Justiția în expresia de serviciu public. În: Revista Națională de Drept, nr.10, 2014, p.65.
141. Novac T. Esența și axiologia răspunderii serviciului public al justiției. În: Materialele conferinței internaționale jubiliare ”Rolul justiției și educației din Republica Moldova în contextul integrării europene” în onoare academicianului Valeriu Canțer, Chișinău, 2015, p. 210-216.
142. Oroveanu M. T. Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale. București: Editura Cerma, 1992. 326 p.
143. Popa N. Teoria generală a dreptului. Ediția 5. București: C.H.Beck, 2014. 256 p.
144. Popa N. ș.a. Filosofia dreptului. Marile curente. Ediția 2. București: C.H.Beck, 2007. 543 p.
145. Pavelescu T., Moinescu G. Regimul juridic al serviciilor publice. <http://fs.portocaliu.ro/dd86c58062cb45eb2119afae73b07311.pdf> - vizitat la 08.05.2014.
146. Poalelungi M. Conduita legală și justiția. Chișinău: Cartdidact, 2007. 106 p.
147. Popescu S. Statul de drept în dezbaterile contemporane. București: Editura Academiei Române, 1998, 217 p.

148. Pușcaș V. Autoritatea judecătorească în exercitarea puterii de stat. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2007, 163 p.
149. Pușcaș V. Demonopolizarea puterii judecătorești în viziunea președintelui Curții Supreme de Justiție. În: *Legea și viața*, 1997, nr.5, p. 3-9.
150. Reforma instituției judecătorului de instrucție în Republica Moldova (alc. V.Gribincea ș.a.). Chișinău, 2015. 63 p.
151. Rădulescu Andrei, Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc, Editura Academiei Române, București, 1991. 268 p.
152. Savenco M. Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus. (Ediție îngrijită, traducere și note de E.Aramă, M.Tașcă). Chișinău: Cartea juridică, 2012. 132 p.
153. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului. Epoca modernă și contemporană. Chișinău : Tipografia centrală, 2002. 296 p.
154. Smochină A. Esența dreptului în Republica Moldova. Principii doctrinare de dezvoltare (mai 1990-iunie 1994). În : *Revista Națională de Drept* nr.10, 2005, p. 9-14.
155. Tașcă M. Particularitățile aplicării dreptului local în Basarabia în județele Izmail și Cetatea Albă în perioada anexării la Imperiul Rus. În: *Revista Națională de Drept*, nr.5, 2005, p.56-64.
156. Tașcă M. Instanțe cu caracter special în sistemul judecătoresc al Basarabiei (1812-1917). În: *Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului"*, 14-15 martie 2009. Chișinău: Bons Offices, 2009, p. 358-378.
157. Tomuleț V. Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868). Chișinău: CARTDIDACT, 2012. 610 p.
158. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul I. Chișinău: CEP USM, 2012. 418 p.
159. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul II. Chișinău: CEP USM, 2012. 290 p.
160. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni. Volumul III. Chișinău: CEP USM, 2012. 308 p.
161. Văllimărescu A. Tratat de enciclopedia dreptului. București: Lumina Lex, 1999. 423 p.
162. Vitcu D., Bădărău G. Regulamentul Organic al Moldovei. Iași: Junimea, 2004. 614 p.
163. Zaharia V. Accesul la justiție: concept, exigențe, realizări, perspective. Chișinău: Cartier juridic, 2008. 188 p.

Bibliografie în limba rusă:

164. Адрес календарь Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1877. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1877. 330 с.
165. Адрес календарь Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1878. Часть II. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1878. 328 с.
166. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1879. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1879. 323 с.
167. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1880. Часть II. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1880. 330 с.
168. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1881. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1881. 332 с.
169. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1882. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1882. 334 с.
170. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1883. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1883. 302 с.
171. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1884. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1884. 270 с.
172. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1885. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1885. 250 с.
173. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1887. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1887. 270 с.
174. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1888. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1888. 294 с.

175. Адрес календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской Империи на 1889. Часть I. Санктпетербург: в типографии Правительствующего Сената, 1889. 286 с.
176. Адрес календарь Бессарабской губернии на 1911 год. Кишинев: Губернская типография, 1911. 550 с.
177. Адрес календарь Бессарабской губернии на 1912 год. Кишинев: Губернская типография, 1911. 364 с.
178. Иллюстрированный адрес календарь Бессарабской губернии на 1914 год. Кишинев: издание Бессарабского губернского статистического комитета, 1914. 538 с.
179. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Бек, 1995. 320 с.
180. Арамэ Е. Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы Кишинэу, 1999. 322 с.
181. Анишина В. И., Гаджиев Г.А. Самостоятельность судебной власти, с.8 <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/13/1214861925/Anishina.pdf-vizitat la 22.03.2015>.
182. Бессарабский Адрес календарь на 1873 год. Кишинев: в типографии областного правления, 1873. 244 с.
183. Бессарабский Адрес календарь на 1874 год. Кишинев: в типографии губернского правления, 1874. 230 с.
184. Бессарабский Адрес календарь на 1875 год. Кишинев: в типографии губернского правления, 1875. 228 с.
185. Бессарабский справочный календарь на 1890 год. Кишинев: Типография Э. Б. Шлиомовича, 1890. 92 с.
186. Бессарабский календарь на 1893 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1892. 242 с.
187. Бессарабский календарь на 1896 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1895. 264 с.
188. Бессарабский календарь на 1897 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1896. 269 с.
189. Бессарабский календарь на 1899 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1898. 366 с.
190. Бессарабский календарь на 1900 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1899. 286 с.
191. Бессарабский календарь на 1901 год. Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1900. 338 с.

192. Боршевский А. П. Мировая юстиция Бессарабии (60-х – 70-е гг. XIX в. Кишинев, 2008. 120 с.
193. Боршевский А. Институт мировых судей в Бессарабии по судебной реформе 1869 года. В: Закон и Жизнь, № 5, 2003, с. 47 – 49.
194. Боршевский А. Эволюция судоустройства и судопроизводства в России и Молдове (с середины 60-х годов XIX века до наших дней). В: Закон и Жизнь, №7, 2003, с. 43-48.
195. Боршевский А. Проведение буржуазных реформ и контрреформ второй половины XIX в. в России и их особенности в Бессарабии. В: Закон и Жизнь, № 8, 2003, с. 28-31.
196. Будак И. Г. Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX века в Бессарабии. Кишинев: Государственное издательство „Картеа Молдовеняскэ”, 1961. 219 с.
197. Бессарабские областные ведомости. № 1, 05 января 1872г., 8 с.
198. Бессарабские областные ведомости. № 12, 12 февраля 1872г., 8 с.
199. Бессарабские областные ведомости. № 23, 22 марта 1872г., 1 с.
200. Бессарабские областные ведомости. № 24, 25 марта 1872г., 1 с.
201. Бессарабские областные ведомости. № 36, 10 марта 1872г., 3 с.
202. Бессарабские областные ведомости. № 49, 24 июня 1872г., 1 с.
203. Бессарабские областные ведомости. № 3, 10 января 1873 г., 1 с.
204. Бессарабские областные ведомости. № 49, 23 июня 1873 г., 1 с.
205. Бессарабские областные ведомости, №. 18, 03 марта 1873, 1 с.
206. Бессарабские губернские ведомости. № 6, 23 января 1874 г., 1 с.
207. Бессарабские губернские ведомости. № 11, 09 февраля 1874 г., 1 с.
208. Бессарабские губернские ведомости. № 37, 15 мая 1874 г., 1 с.
209. Бессарабские губернские ведомости, № 52, 06 июля 1874, 1 с.
210. Бессарабские губернские ведомости. № 24, 22 марта 1875 г., 1 с.
211. Бессарабские губернские ведомости. № 39, 17 мая 1875 г., 1 с.

212. Бессарабские губернские ведомости. № 45, 07 июня 1875 г., 1 с.
213. Бессарабские губернские ведомости. № 55, 12 июля 1875 г., 1 с.
214. Бессарабские губернские ведомости. № 57, 19 июля 1875 г., 1 с.
215. Бессарабские губернские ведомости. № 70, 03 сентября 1875 г., 1 с.
216. Бессарабские губернские ведомости. № 89, 08 ноября 1875 г., 1 с.
217. Бессарабские губернские ведомости. № 53, 09 июля 1877 г., 1 с.
218. Бессарабские губернские ведомости. № 36, 11 мая 1877 г., 1 с.
219. Виленский В. В. Судебная реформа и контрреформа в России. Саратов, 1969. 400 с.
220. Васильев А. А. Закон о преобразование местного суда. 15 июня 1912 г. С.-Петербург: изд. юридического книжного магазина В. П. Анисимова, 1913. 371 с.
221. Возвращение к истокам права судебные уставы. Основные начала судебных преобразований. В: Законность, № 5 (715), 1994, с. 47-50.
222. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. С.-Петербург, 1913. 411 с.
223. Дмитриев Ю. А., Черемных Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей. В: Государство и право, 1997, № 8, с.44-50.
224. Дополнение к адрес календарю Бессарабской губернии на 1910 год. Кишинев, Губернская типография. 1910. 158 с.
225. Ефремова Н.Н., Немытина М.В. Местное самоуправление и юстиция в России (1864 – 1917 гг.) В: Муниципальное право, 2001, пг. 2, р.67-68.
226. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. Москва, 1968. 368 с.
227. Загайнова С. К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 400 с.
228. Захария С. Причины реформы суда. Подготовка и принятие „Основных положений преобразования судебной части России” и судебных уставов Александра II 20 ноября 1864 г. В: Закон и Жизнь, № 4, 2002, с. 42-44.
229. Захария С. Реформы 60 – 70-х гг. XIX в. В России и их особенности в Бессарабии. В: Закон и Жизнь, пг. 1, 2003, р. 30-34.

230. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. 287 с.
231. Зиннуров Р. Н. Взаимодействие органов уголовной юстиции в пореформенный период В: История государства и права, №1, 2003, с. 5-12.
232. Исаев И. А. История государства и права России. Москва: изд-во МГУ, 1996. 767с.
233. Коробович А. Судебная реформа в Польском Королевстве В: Судебные уставы 1864 года. Москва: Статут, 2014, с.39-54.
234. Кекконен Юкка (Kekkonen Jukka). «Золотой век законотворчества» в Финляндии 1863–1879 гг. В: Судебные уставы 1864 года. В: Статут, 2014, с. 110-125.
235. Котляревский С. А. Власть и право. Москва, 1915. 214 р.
236. Кони А. Ф. Судебные следователи. В: Собрание сочинений, т. 1. Москва, 1966. 567 с.
237. Конин В. В. Конституционно-правовая природа суда с участием присяжных заседателей В: Российская юстиция, №3, 2011, с. 56-59.
238. Кобликов А. Судебные реформы в России. В: Законность, №3, 1998, р 49-54.
239. Конституционное право зарубежных стран. Т. I-II. Общая часть. Отв. Ред. Б.И.Страшун. Москва: БЕК, 1996. 757 с.
240. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. СПб., 1914. 364 с.
241. Коротких М. Г. Самодержавие и судебная реформа. Воронеж, 1989. 183 с.
242. Крестьянская реформа в России 1861 года. М.: Госполитиздат, 1954, 275 с.
243. Кустрябова С. Позиция правоведов и общественности Бессарабии по вопросу статуса местных законов и молдавского языка в судах области. В: Закон и Жизнь, № 3, 2002, с. 39-43.
244. Калиниченко А. В. Сенат – орган высшей судебной власти в Российской Империи. В: Российская юстиция, 2001, № 3, с. 44-47.
245. Лейст О.Э. Сущность и исторические типы права. В: Вестник МГУ. Серия 11, Право, 1992, № 1, с. 3-7.
246. Лившиц Р. З. Теория права. Москва: Бек, 1994. 224 с.
247. Лившиц Р. З. Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов. В: Государство и Право, № 10, 1990, с. 21-30.
248. Лонская С. В. Миротворческая юстиция в России. Калининград, 2000. 215 с.

249. Лонская С. В. Мировой судья в судебной системе пореформенной России. В: Правоведение, 1995, №3, с. 97-102.
250. Малешин Д. Вместо предисловия: Прадеды и правнуки судебной реформы 1864 г. В: Судебные уставы 1864 года, Москва: Статут, 2014, с.7-13.
251. Мамонтов А. Г. Россия 1860: учреждение судебных следователей В: Государство и Право, № 3, 1996, с. 142-150.
252. Мартынчик Е. Г. Судебная власть в Молдове. Создание и функционирование. Часть 1. Кишинев, 1999. 147 с.
253. Мартынчик Е. Г. Судебная власть: к разработке концепции. В: Вопросы философии и права, № 1992, с. 44-51.
254. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судейское право. Москва: Проспект, 2008. 512 с.
255. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах. Москва: Юрист, 1999. 272 с.
256. Малько А. В., Матузов Н. И. Теория государства и права. Москва: Юрист, 2004. 245 с.
257. Малько А. В., Храмов Д. В. Судебная правовая политика: общетеоретический аспект. В: Российская Юстиция, 2012, № 1, с. 26-28.
258. Михайловская И. Б. Суды и судьи. Независимость и управляемость. Москва: Проспект, 2015. 128 с.
259. Михайловская И. Б. Судебная власть в системе разделения властей (Судебная власть). Под ред. И.Л. Петрухина. Москва: Проспект, 2003. 720 с.
260. Монтескье Ш. Избранные произведения. Москва: Госполитиздат, 1955. 296 с.
261. Насонов С. А. Модель производства в суде присяжных по Уставу уголовного судопроизводства России 1864 года // Право: история, теория, практика: материалы II междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2013 г.). — СПб.: Реноме, 2013, с. 96-109.
262. Немытина М. В. Пореформенный суд в России. В: Правоведение, №. 2, 1991, с.101-105.
263. Орлова С. А. Сенат как высший надзорно-контрольный и судебно-административный орган России. В: Правоведение, № 2, 2000, с. 227-235.
264. Петрухин И. Л. Проблема судебной власти в России. В: Государство и право, № 7, 2000, с. 15-21.

265. Познышев С. В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. Москва, 1913. В: Allpravo.ru-2004 –vizitat la 11.03 15.
266. Подолина А. В. Институт судебных следователей в дореволюционной России [//http://conf.omui.ru/content/institut-sudebnyh-sledovateley-v-dorevolucionnoy-rossii](http://conf.omui.ru/content/institut-sudebnyh-sledovateley-v-dorevolucionnoy-rossii) – vizitat la 10.01 14.
267. Полное Собрание Законов Российской Империи, Т. 6, № 4227.
268. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 46950.
269. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 47617.
270. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 47776.
271. Полное Собрание Законов Российской Империи. Т. 39. № 41476. Ст. 905, 934.
272. Полное Собрание Законов Российской Империи, собрание 2, Т. 52, отделение 1, 1878, № 58488, с.335.
273. Полное Собрание Законов Российской Империи, № 59254.
274. Полное Собрание Законов Российской Империи, №58863.
275. Полное Собрание Законов Российской Империи, №8741.
276. Российское законодательство X – XX веков. В 9 томах. Т. 8. Судебная реформа (под ред Б. В. Виленского). Москва, 1991. 471 с.
277. Рощина Ю. В. Судебный следователь в уголовном процессе дореволюционной России. Москва, 2006. 152 с.
278. Рощина Ю. В. Роль судебного следователя в уголовном процессе дореволюционной России. В: Российская юстиция, 2002, № 12, с. 64-65.
279. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Ч. 1 Судоустройство. Москва: Зерцало, 2008. 374 с.
280. Салимзеанова Р. Р. Независимость судебной власти как гарантия правового государства: Моногр. Казань, 2007. kalinovsky-k.narod.ru în [salimziyanova. 2007](http://salimziyanova.2007) – vizitat 14.01.2015.
281. Софроненко К. А. Аграрное законодательство в России (вторая половина XIX - начало XX вв.). Москва: изд. МГУ, 1981. 160 с.
282. Стецовский И. И. Судебная власть. Москва: Дело, 1998. 399 с.
283. Терехин В. А., Герасимова А.А. Современная реформа в России и развитие функций судебной власти. В: Российская Юстиция, 2011, № 10, с. 42-45.
284. Терехин В. А. Самостоятельность судебной власти и независимость судей как гарантия прав граждан. В: Государство и Право, 2001, № 8, с. 42-50.

285. Тutyнина Е.Г. Цели и средства судебной политики в современной России. В: Современное право, 2011, № 12, с. 86-88.
286. Устав гражданского судопроизводства с позднейшими узаконениями, законодательными мотивами и разъяснениями по решениям Гражданского кассационного департамента, Общего собрания и соединенного присутствия Правительствующего Сената. Систематический сборник. Составитель В. И. Гордон. СПб., 1901. 345 с.
287. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.1. (под ред. А. В. Смирнова). СПб.: Альфа, 1996. 607 с.
288. Холявицкая Н. Э. Был ли суд независим после реформы 1864 года? В: Вестник Московского университета, № 4, 1993, с.24-34.
289. Чекмарева А. Становление института мировых судей по реформе 1864 года. В: Судебные уставы 1864 года. Москва: Статут, 2014, р. 82-91
290. Шимановский В. В. Судебные следователи в пореформенной России В: Правоведение № 3, 1973, с. 112-115.
291. Шутило О.В. Становление и модернизация мировой юстиции в России (вторая половина XIX – начало XX вв.). Историко-правовое исследование: Автореф. Дис. канд. юрид. наук. Саратов, 2006. с. 14.
292. Шувалова В.А. Подготовка судебной реформы 1864 года в России. Автореф. дис. канд. юрид. Наук. Москва, 1965. 17 с.

Bibliografie în limba franceză și italiană:

293. Claude Didry., L.Duguit. Ou le service public en action În: Revue d' Histoire moderne et contemporaine, Julie-septembre 2005, p. 88-97.
294. Braconnay Nicolas. La justice et les institutions juridictionnelles. Documentation française, 2012. 168 p.
295. Bourgeois B. La justice dans la philosophie du droit În : Archives de philosophie du droit, t.51, 2008, p. 373-383.
296. Castaldo Andre. Introduction historique au droit. Paris : Dalloz, 1998. p. 414-416.
297. Cattaneo Mario A. Stato di diritto e despotismo dei giudice În: Sociologia del diritto, nr.3, 1994, p.91-93.

298. Deguerge Maryse. Les dysfonctionnements de service public de la justice. În: Revue française d'administration publique, nr.1, 2008, p.151-157.
299. Halperin J.L. L'histoire du droit constituée en discipline: consécration ou repli identitaire? <http://www.cairn.info/revue-histoire-des-sciences-humaines-2001-1-page-9.htm> - vizitat 10.06.2015.
300. <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/moderniser/51950>. – vizitat 05.11.2014.
301. <http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/justice/definition/principes/quels-sont-grands-principes-organisation-fonctionnement-justice.html> – vizitat 05.07.2015.
302. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030248562&categorieLien=id> (vizitat la 24.07.15).
303. J.-L. Bergel. Théorie générale du droit. 5-ème édition. Paris : Dalloz, 2012. 412 p.
304. Jousserandot L. Du pouvoir judiciaire et de son organisation en France. Paris: A Marescq Aîné, 1878. 187 p.
305. Moderne Franck. Actualité des principes généraux du droit. În: Les règles et les principes non écrits en droit public, Paris: LCDJ, 2000, p.47-53.
306. Picard Edmond, Le droit pur: Cours d'encyclopédie du droit. Les permanences juridiques abstraites. Paris: Elibron Classics, 2001. 519 p.
307. Storia del Diritto Romano (a cura de L.Pezza). Roma, 4 edizione, 2002 / 2003. 474 p.
308. Terre D. Les questions morales du droit. Paris: PUF, 2007. 368 p.
309. Terre F. Introduction générale au droit. Paris: Dalloz, 2012. 700 p.
310. Vatier B. La justice – est-elle un service public? În : Mélanges offerts à Pierre Drat, Dalloz, 2000, p.141-144.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Chisari-Lungu Oxana, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele de familie, prenumele

Semnătura

Data

CURRICULUM VITAE

Chisari – Lungu Oxana

Magistru în drept, lector universitar

Data nașterii:	04 februarie 1982
Domiciliu:	<i>mun. Chișinău, str. Petricani 88/2, ap.19</i>
Telefon:	+ 373 22 317448, +373 69460127
email:	oxana-lungu@mail.ru
Studii:	• <i>școala medie generală: 1988-1999</i> <i>Satul Tabani, raionul Briceni,</i> <i>Republica Moldova</i> • <i>Studii superioare de licență: 1999-2004</i> <i>Facultatea de Drept, USM</i> • <i>Studii de masterat: 2004-2005</i> <i>Facultatea de Drept, USM</i> • <i>Studii de doctorat: 2007- 2011</i> <i>Facultatea de Drept, USM</i>
Experiență profesională:	• <i>lector universitar la catedra Teoria și Istoria Dreptului (în prezent Departament Drept Public), Facultatea de Drept, USM. Angajată din 01.09.2004 – pînă în prezent (cursurile: teoria generală a dreptului, istoria dreptului românesc, istoria doctrinelor politice și de drept, deontologia juridică).</i> • <i>lector universitar la catedra Asistență Socială, Facultatea Sociologie și Asistență Socială, USM (2008-2010; 2013-pînă în prezent).</i>
Alte activități:	• <i>consultant juridic în domeniul dreptului familiei, dreptului muncii și dreptului protecției sociale;</i> • <i>stagiar în cadrul Biroului Notarial Daniela Țurcan (05 octombrie 2014 – 05 octombrie 2015).</i>

Publicații:	1. <i>Principiul libertății muncii și neîngrădirii dreptului la muncă. În: Rezumatele comunicărilor la Conferința Științifică Studențească. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău, 2002.</i> 2. <i>Conceptul asistenței sociale. În: Rezumatele comunicărilor la Conferința Științifică Studențească. Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 2003.</i> 3. <i>Lege și obicei în evul mediu românesc: două realități diferite. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria "Științe socioumanistice", Volumul I. Chișinău, 2005.</i> 4. <i>Evoluția istorică a organizării judecătorești în Moldova și Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX – lea. În: Studia Universitatis, Seria Științe Sociale. Universitatea de Stat din Moldova. nr. 1 (11). Chișinău, 2008. p. 16-19.</i> 5. <i>Aspecte istorice ale realizării dreptului la justiție în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Conferința științifică internațională. În: "Reafirmarea drepturilor și libertăților fundamentale la 60 de ani ai Declarației Universale a Drepturilor Omului.". Chișinău, 2008, pag. 99-101.</i> 6. <i>Premisele reformei judecătorești din Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea). În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului. Materialele conferinței științifice internaționale "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului". 14-15 martie 2009. Chișinău: Bons Offices, 2009. p. 106-112.</i> 7. <i>Unele considerațiuni privind esența justiției ca putere. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale cu genericul: Rolul științei și educației în implementarea acordului de asociere la Uniunea Europeană. Chișinău, 5 februarie 2015. p. 128- 132.</i> 8. <i>Debutul reglementărilor juridice în domeniul asistenței sociale în spațiul românesc. Materialele</i>
---------------------------	---

Conferințe științifice, alte întruniri:	<i>Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, Integrare prin Cercetare și Inovare, USM, 2015.</i> 9. <i>Începutul dezvoltării asistenței sociale a copilului și familiei cu copii. Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, Integrare prin Cercetare și Inovare, USM, 2015.</i> 10. <i>Unele considerații privind organizarea și funcționarea Tribunalului Chișinău. În: Revista Națională de Drept. 2015. nr.11. p.80-82.</i> 11. <i>Reflecții cu privire la instituirea judecătoriilor de pace în Basarabia (a II jumătate a secolului al XIX-lea). În: Revista Națională de Drept. 2015. nr.12. p.76-79.</i> 12. <i>Probleme de organizare judecătorească în Basarabia la finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. În: Revista Institutului Național al Justiției. 2016. nr.1, p.56-60..(coautor: Aramă Elena).</i> 1. <i>Seminar: „Accesul la informație: prevederi și implementare a legislației în Republicii Moldova”, 16 noiembrie 2001.</i> 2. <i>Conferința Științifică Studențească, Ediția a VII-a, dedicată Zilei USM, 17 – 22 aprilie 2002.</i> 3. <i>Conferința Științifică Studențească, Ediția a VIII-a, dedicată Zilei USM, 16 – 21 aprilie 2003.</i> 4. <i>Conferința Științifică Studențească, „Dreptul la administrarea publică” consacrată jubileului de 10 ani ai Academiei de Administrare publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, 22 aprilie 2003.</i> 5. <i>Conferința Științifică „ Metode alternative de soluționare a disputelor în sectorul agrar: realizări și perspective”, 13 februarie 2004.</i> 6. <i>Conferința studențească organizată de Ministerul Învățământului al Republicii Moldova, Angajarea în</i>
---	---

<i>Limbi străine cunoscute:</i>	<i>cîmpul muncii – problemă primordială a tinerilor, 18 aprilie 2004.</i> 7. <i>Seminar: „Asigurarea calității învățămîntului juridic prin reformarea metodologiei de predare”, 04 decembrie 2008.</i> 8. <i>Conferința internațională științifico – practică „Reafirmarea drepturilor și libertăților fundamentale la 60 de ani ai Declarației Universale a Drepturilor Omului”, Chișinău, 12 decembrie 2008.</i> 9. <i>Conferința științifică internațională „ Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului”, In honorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit. Chișinău, 14 – 15 martie 2009.</i> 10. <i>Seminar „Integrarea interactivă a materialelor video în predarea dreptului”, februarie 2010.</i> <i>limba rusă – bine, limba franceză – mediu, limba engleză- mediu.</i>
---	---

**CONSILIUL SUPERIOR
AL MAGISTRATURII**

2009, mun. Chișinău, str. M. Eminescu, 5
www.csm.md; email: aparatul@csm.md
tel.: 022-990-990, fax: 022-22-73-20

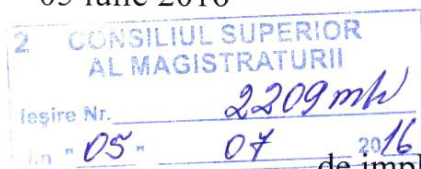

**ВЫСШИЙ СОВЕТ
МАГИСТРАТУРЫ**

2009, г. Кишинэу, ул. М. Еминеску, 5
www.csm.md; email: aparatul@csm.md
тел.: 022-990-990, факс: 022-22-73-20

05 iulie 2016

– Chișinău –

CERTIFICAT

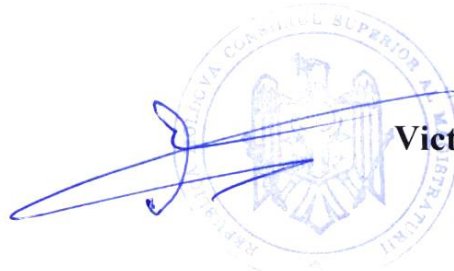
de implementare a rezultatelor cercetărilor științifice
din cadrul tezei, elaborate de dna Chisari-Lungu Oxana
în vederea obținerii titlului de doctor în drept
cu tema: „**DEBUTUL PROCESULUI DE MODERNIZARE A
JUSTIȚIEI NAȚIONALE**”

Printre exigențele statului de drept o cerință indispensabilă o reprezintă necesitatea creării unei justiții independente, imparțiale, aptă să soluționeze litigiile corect, conform legii, indiferent de statutul juridic, social etc. al justițiabililor.

Pentru reformarea sistemului judecătoresc din Republica Moldova este necesar examinarea multiplilor factori care demonstrează necesitatea reformării acestui domeniu. Unul dintre acești factori este anume factorul istoric. Acesta, deși este uneori neglijat, este unul dintre cei mai importanți, fiindcă doar după o analiză detaliată a evoluției reformei judecătorești în spațiul românesc, putem omite unele greșeli deja înfăptuite, sau aplica unele principii care și-au demonstrat importanța și eficacitatea pe parcursul istoriei.

Prin prezentul certificat se confirmă faptul că rezultatele obținute în urma cercetărilor științifice ale dnei Chisari – Lungu Oxana, realizate în cadrul tezei de doctor cu genericul „**Debutul procesului de modernizare a justiției naționale**” specialitatea: 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, sunt binevenite și se va ține cont de ele la modificarea și perfecționarea legislației în domeniu.

**Președintele
Consiliului Superior al Magistraturii**

Victor MICU

MINISTERUL EDUCAȚIEI
AL REPUBLICII MOLDOVA

MINISTRY of EDUCATION
REPUBLIC OF MOLDOVA

UNIVERSITATEA DE STAT
DIN MOLDOVA

MOLDOVA STATE UNIVERSITY

MD-2009, Chișinău
str. A. Mateevici, 60
tel: 57-74-01, fax (373-22) 24-42-48

MD-2009, Chisinau
60, A. Mateevici str.
tel: 57-74-01, fax (373-22) 24-42-48

30.06.16 Nr 01/1304

CERTIFICAT

de implementare a rezultatelor cercetărilor științifice
din cadrul tezei, elaborate de dna Chisari-Lungu Oxana
în vederea obținerii titlului de doctor în drept

cu tema: „DEBUTUL PROCESULUI DE MODERNIZARE A JUSTIȚIEI NAȚIONALE”

Rezultatele cercetărilor științifice efectuate, materialele de sinteză obținute în procesul elaborării tezei de doctor în drept cu tema „Debutul procesului de modernizare a justiției naționale” specialitatea: 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, elaborată de dna Chisari-Lungu Oxana, conducător științific: Aramă Elena, doctor habilitat în drept, profesor universitar, în cadrul Departamentului Drept Public, Facultatea de Drept, prezentînd un interes aparte atât teoretic cît și practic, pot fi utilizate în procesul de instruire a studenților la:

- Ciclul I, licență, Facultatea de Drept, în cadrul disciplinelor: Teoria Generală a Dreptului, Istoria Dreptului Românesc, Deontologia Juridică ș.a.

Rezultatele cercetărilor științifice obținute de către dna Chisari-Lungu Oxana, constituind un material informativ inedit și actual prin genericul său, pot fi preluate pentru fundamentarea necesităților de aprobare în planurile de studii a noilor discipline de instruire la:

- Ciclul I, licență, Facultatea de Drept;
- Ciclul II, licență, Facultatea de Drept.

Prorector pentru probleme sociale,
Doctor habilitat în drept, conf. univ.

Nicolae SADOVEI